

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AVÂRİZ DEFTERLERİNE GÖRE BİGA SANCAĞI'NDA İSKÂN VE NÜFUS

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
MEHMET ÖZEN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU

anakkale – 2016

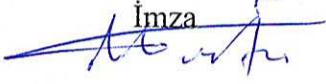
TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Avârız Defterlerine Göre Biga Sancağı’nda İskân ve Nüfus**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

31 / 10 / 2016

Mehmet ÖZEN

İmza

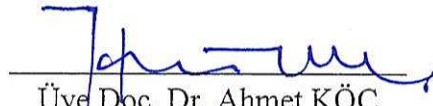
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

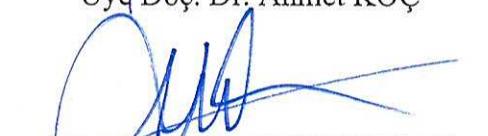
Mehmet ÖZEN'e ait **Avârız Defterlerine Göre Biga Sancağı'nda İskân ve Nüfus** adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

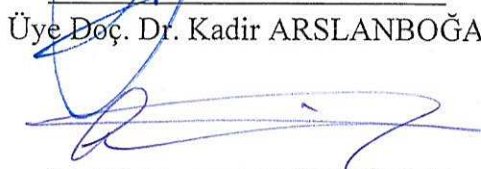

Üye Doç. Dr. Ali SÖNMEZ

Üye Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU

(Danışman)

Üye Doç. Dr. Ahmet KÖÇ

Üye Doç. Dr. Kadir ARSLANBOĞA

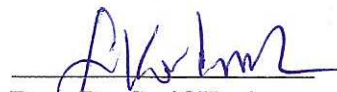

Üye Öğr. Gör. Dr. Cengiz PARLAK

Tez No :

10128371

Tez Savunma Tarihi : 30/09/2016

ONAY

Doç. Dr. Şerif Korkmaz

Enstitü Müdürü

01./11./2016

ÖZET

AVÂRIZ DEFTERLERİNE GÖRE BİGA SANCAĞI'NDA İSKÂN VE NÜFUS

Avâriz vergisi ilk ortaya çıktığı zamanlarda sadece olağanüstü durumlarda ve ihtiyaç vuku'unda (savaş, doğal afet vs.) toplanmaktaydı. Zamanla, siyasî sorunların beraberinde getirdiği malî bunalım, bu verginin düzenli bir şekilde her yıl toplanmasına yol açmıştır. İlk başlarda aynî olarak tahsil edilen bu vergi sonradan nakdîye dönüştürülmüştür. Aynı doğrultuda, nüzûl ve sürsat adlı vergiler ihdâs edilmiştir. Avâriz vergisinin sürekli hale getirilmesi, halk üzerindeki ekonomik baskıyı arttırmıştır.

Yerel tarih çalışmalarının ana kaynaklarından biri olan tahrir defterleri, bölgenin sosyo-ekonomik durumu, nüfusu ve idarî yapısı gibi konularda önemli bilgiler içermektedir. Tımar sisteminin bozulmasıyla klasik tahrir sistemi de terk edilmiş ve bunun yerine avâriz defterleri ortaya çıkmıştır. Bu defterler, tahrir defterlerinde bahsedilen konular hakkında daha kısa bilgiler vermektedir.

Avâriz sayımlarının yapılmasının en önemli nedeni, 16. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan Celali İsyanları'dır. Bu isyanlar, Anadolu coğrafyasını harap hale getirmiş, büyük nüfus hareketlerine sebebiyet vermiştir. “*Büyük Kaçgun*” olarak adlandırılan bu göç dalgaları Anadolu'nun demografik yapısını değiştirmiştir. Böylece, toprağını terk edenlerden vergi alınamadığı gibi, kalanlardan da vergi tahsil edilememiştir. Bundan sonra, kaynak yaratmak için avâriz sayımları başlamış ve bahsini ettiğimiz avâriz defterleri ortaya çıkmıştır. Bu açıdan çalışmamızda Biga Sancağına ait H. 1070/ M. 1660- H. 1117/ M. 1705 yılları arasındaki avâriz defterleri incelenerek sözü edilen sancağın idarî yapısı, sosyo-ekonomik durumu ve nüfusu ile ilgili bilgiler ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avâriz, Avârizhâne, Biga Sancağı, Vergi

ABSTRACT

**SETTLEMENT AND POPULATION IN THE SANJAK OF BİGA
ACCORDING TO AVÂRİZ DEFTERS**

The tax of avâriz was collected only on extraordinary occasions (war, natural disaster etc.) in the beginning. In time, the financial crisis brought by the political problems caused this tax to be collected regularly every year. This tax collected in kind in the beginning was later converted to a tax collected in cash. Taxes named nüzûl and sürsat were created in the same direction. The conversion of the avâriz tax into a regularly collected tax caused a tremendous pressure on the people in the economic sense.

The tahrir defters, which are one of the main sources of local history studies, contain important data regarding the socio-economic situation, population and administrative structure of the region. The classical tahrir system has been abandoned following the deterioration of the tımar system and the tahrir defters have been replaced by the avâriz defters. These defters provide briefer data regarding the aforementioned topics.

The most important reason for the conduction of avâriz counting has been the Celali Rebellions that started during the end of the 16th Century. These rebellions devastated Anatolia and caused major population movements. Named as the “*Büyük Kaçgun*”, these migration waves changed the demographic structure of Anatolia. Thus, no taxes could be collected from the people who abandoned their lands, while there were no opportunities left to collect taxes from the remaining population. Next, avâriz counts began to create resources and the aforementioned avâriz defters emerged. From this viewpoint, the avâriz defters of the Sanjak of Biga between the years 1070/1660 - 1117/1705 have been examined in our study and an effort has been made to present data regarding the administrative structure, socio-economic situation and population of the aforementioned sanjak.

Key Words: Avâriz, Avârizhâne, Sanjak of Biga, Tax

ÖNSÖZ

Kuruluş Dönemi'nden itibaren Osmanlı Devleti, kendinden önceki devirlerde kurulmuş olan devletlerin kurumları ve yapılarından bazılarını kendine has bir şekilde özümsemiş ve tatbik etmiştir. Mali alanda, başka devletlerde varlığı bilinen avâriz vergisini de kendi bünyesine almış ve tatbik etmiştir.

Avâriz, Osmanlı Devleti'nden önce farklı isimlerle olsa bile varlığı bilinen bir vergidir. Bu vergi, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde tek bir vergiyi kapsasa da, sonraları bu isim adı altında çok sayıda vergi tahsil edilmiştir. Avâriz vergisi, Osmanlı Devleti'nde alınmaya başlandığı ilk dönemlerde her hânedan veya mücerred tabir edilen yetişkin bekâr erkeklerden toplanırken, zamanla birkaç hâne ve mücerredin bir araya getirilmesiyle oluşturulan avârizhânelerden tahsil edilmiştir. Avârizhâneyi oluşturan hâne ve mücerredlerin miktarı dönemden döneme, bölgeden bölgeye hatta bizim kaynaklarımızda olduğu gibi aynı dönemde aynı kazâda bulunan köyler arasında dahi farklılık göstermiştir. Fakat daha sonraları bu farklılık ortadan kalkmış ortalama bir miktar üzerinden avârizhâneler oluşturulmuştur. Ayrıca, vergi mükellefi olanların toprak tasarruf ediyor olması şartı da getirilmiştir. Devlet, toprak tasarrufunda bulunduğu takdirde dul kadınlardan veya askeri sınıfa mensup olanlardan da bu vergiyi tahsil etmiştir.

Klasik tahrir sisteminin terk edilmesiyle birlikte 17. yüzyılın başlarından itibaren vergilerin tahsilâtı için avâriz defterleri tutulmaya başlanmıştır. Avâriz defterlerine, sadece bölgedeki vergi mükellefleri ve avârizhâne miktarı yazıldığı gibi, gerekli görüldüğü zamanlarda muaf reaya ve askeri sınıfa mensup olanlar da eklenmiştir. Muaf reaya ve askeri sınıfların da bulunduğu defterlerden yola çıkarak nüfus hesaplaması yapmak mümkün iken, sadece mükelleflerin ve avârizhânelerin yazılı olduğu kaynaklardan nüfus hesabı yapılması sağlıklı sonuçlar almamızı engellemektedir.

Tezimizde, Biga Sancağı ile ilgili olan avârizhâne defterleri incelenerek 17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. yüzyılın başında sancağın idari durumu hakkında tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda ilk olarak avâriz vergisi ve avârizhâne ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Sonrasında ise temel kaynaklarımız olan avârizhâne defterleri transkript edilerek faydalanılmıştır. Ayrıca bu defterlerin yanında farklı kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Tez çalışmam boyunca arşiv kaynaklarımın okunmasında ve bu süreçte bana izlemem gereken yöntemler konusunda son ana kadar yardımcı olan ve benden desteklerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU'ya ve Yrd. Doç. Dr. Yusuf SAĞIR'a teşekkürlerimi sunarım. Tez yazım ve hazırlık dönemindeki görüş ve önerileri için değerli arkadaşım Burak KÜÇÜK'e, ayrıca hayatım boyunca maddi manevi desteklerini benden esirgemeyen babam Ahmet ÖZEN'e ve annem Ayşe ÖZEN'e, lise eğitimimden bu güne kadar bana her türlü desteği veren Mustafa ATEŞ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet ÖZEN

Çanakkale 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	viii
TABLolar ve GRAFİKLER.....	ix
GİRİŞ	2

BÖLÜM I

OSMANLI VERGİ SİSTEMİ İLE AVÂRIZ VERGİSİ VE TAHRİRİ

1.1. OSMANLI VERGİ SİSTEMİ	6
1.1.1. Şer‘i Vergiler	8
1.1.1.1. Zekat	8
1.1.1.2. Haraç	8
1.1.1.3. Öşür	8
1.1.1.4. Cizye	9
1.1.2. Örfi Vergiler	10
1.1.2.1. İmdadiyye	10
1.1.2.2. İâne-i Cihadiye	12
1.1.3. Harçlar	12
1.1.4. Harc-ı Ferman	13
1.1.5. Resm-i Derbend	13
1.2. AVÂRIZIN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ	14
1.2.1. Nüzûl	15
1.2.2. Sürsat	16

1.2.3. İştira Bedeli	17
1.2.4. Kürekçi Bedeli	17
1.3. AVÂRIZIN GELİŞİM SÜRECİ VE AVÂRIZHÂNE KAVRAMI	19
1.4. AVÂRIZ MUAFİYETİ	24
1.5. AVÂRIZ VAKFI	26
1.6. AVÂRIZ DEFTERLERİ	28

BÖLÜM II

OSMANLI DEVLETİ'NDE İSKÂN SİYASETİ

2.1. İSKÂN'IN TANIMI VE İSKÂNLA ALAKALI DİĞER TANIMLAR.....	30
2.1.1. İskân'ın Tanımı.....	30
2.1.2. Sürgün.....	32
2.1.3. Göç.....	34
2.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE İSKÂN SİYASETİNİN AŞAMALARI.....	36

BÖLÜM III

BİGA SANCAĞI'NDA İSKÂN VE NÜFUS

3.1. BİGA KAZÂSı'NDA YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS	50
3.1.1. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus	51
3.1.2. 1079/ 1669 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus.....	61
3.1.3. 1107/ 1696 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus	62
3.2. GÜĞERCİNLİK KAZÂSı'NDA YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS	68
3.2.1. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus	70
3.2.2. 1117/ 1706 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus	73
3.3. LAPSEKİ KAZÂSı'NDA YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS	77
3.3.1. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Lapseki'de Yerleşim Birimleri ve Nüfus.....	77
3.3.2. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Bergos'da Yerleşim Birimleri ve Nüfus	81
3.3.3. 1107/ 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki'nin Mahalleleri ve Nüfus	85

3.3.4. 1107/ 1696 Tarihli Deftere Göre Çatal Bergos'un Mahalleleri ve Nüfus	87
3.3.5. 1107/ 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı'nın Köyleri ve Nüfus	91
3.4. BALYA KAZÂSı'NDA YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS	96
3.4.1. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus.....	96
3.4.2. 1116/ 1704 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri	101
3.5. ÜNYE KAZÂSı'NDA YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS	104
3.5.1. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Yerleri ve Nüfus	104
3.6. KAL'A-İ SULTANİYE KAZÂSı'NDA YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS	107
3.6.1. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Yerleri ve Nüfus	108
3.7. ÇAN KAZÂSı'NDA YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS	110
3.7.1. 1070/1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Yerleri ve Nüfus	111
3.8. EZİNE KAZÂSı'NDA YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS	114
3.8.1. 1070/1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Yerleri ve Nüfus	116
3.8.2. 1116/1705 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Yerleri ve Nüfus	121
SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA.....	139
EKLER.....	151

KISALTMALAR

age. :	Adı geçen eser
bkz:	Bakınız
BOA :	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. :	Cilt
çev. :	Çeviren
D.MKF.d. :	Bab-1 Defteri Mevkufat Kalemi Defterleri
DİA:	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed. :	Editör
haz. :	Hazırlayan
H. :	Hicri
IRCICA :	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İA:	İslam Ansiklopedisi
İE. ML. :	İbnülemin Maliye
İE. MİT. :	İbnülemin Muafiyet
KK.d. :	Kamil Kepeci Defterleri
M. :	Miladi
MAD.d. :	Maliyeden Müdevver Defterler
MEB :	Milli Eğitim Bakanlığı
No. :	Numara
Nu :	Number
p. :	Page
s. :	Sayfa
S. :	Sayı
TT.d :	Tahrir Defterleri
TTK :	Türk Tarih Kurumu
Vol. :	Volume
yay. :	Yayınlayan

TABLO VE GRAFİK LİSTESİ

3.1.1. Tablo 1- 1660 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı'nın Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Hâne Miktarı	51
3.1.1. Grafik 1- 1660 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Mahallelerindeki Müslüman ve Gayrimüslim Hâne Miktar.....	52
3.1.1. Grafik 2- 1660 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Genelindeki Müslim-Gayrimüslim Hâne Oranı.....	55
3.1.1. Tablo 2- 1660 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köy ve Cemaatlerin Dağılımı	55-56
3.1.1. Tablo 3- 1660 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Mahalleleri ve Hâne-Avârizhâne Miktarları	58
3.1.1. Tablo 4- 1660 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Köy ve Cemaatleri ile Hâne-Avârizhâne Miktarları	59-61
3.1.3. Tablo 5- 1696 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı'nın Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Hâne Miktarı	62
3.1.3. Tablo 6- 1696 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köy ve Cemaatlerin Dağılımı	64
3.1.3. Tablo 7- 1696 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Mahalleleri ile Hâne-Avârizhâne Miktarları	65
3.1.3 Tablo 8- 1696 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Köy ve Cemaatleri ile Hâne-Avârizhâne Miktarları	66-67
3.2. Tablo 9- 1575 Tarihli Deftere Göre Güğercinlik Nahiyesi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı	69
3.2.1. Tablo 10- 1660 Tarihli Deftere Göre Güğercinlik Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı	71
3.2.1. Tablo 11- 1660 Tarihli Deftere Göre Güğercinlik Kazâsı Köyleri ile Hâne-Avârizhâne Miktarları	72-73
3.2.2. Tablo 12- 1706 Tarihli Deftere Göre Güğercinlik Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı	74
3.2.2. Tablo 13- 1706 Tarihli Deftere Göre Güğercinlik Kazâsı Köyleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarları	75-76

3.3.1. Tablo 14- 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Lapseki Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Hâne Miktarı	78
3.3.1. Grafik 3- 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Lapseki Genelindeki Müslim-Gayrimüslim Hâne Oranı	79
3.3.1. Tablo 15- 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Lapseki'nin Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı	79
3.3.1. Tablo 16- 1660 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı Mahalleleri ve Hâne-Avârizhâne Miktarları	80
3.3.1. Tablo 17- 1660 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı'nın Köyleri ve Hâne-Avârizhâne Miktarları	80-81
3.3.2. Tablo 18- 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Bergos Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Hâne Miktarı	81-82
3.3.2. Tablo 19- 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Bergos'un Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı.....	82
3.3.2. Tablo 20- 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Bergos Mahalleleri ile Hâne-Avârizhâne Miktarları	83
3.3.2. Tablo 21- 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Bergos Köy ve Cemaatleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarları	84-85
3.3.3. Tablo 22- 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Hâne Miktarı	86
3.3.3. Tablo 23- 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki Mahalleleri'ndeki Askerî Sınıf Mensupları ve Muaf Reâyâ	86-87
3.3.4. Tablo 24- 1696 Tarihli Deftere Göre Bergos Kasabası Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Hâne Miktarı.....	88
3.3.4. Tablo 25- 1696 Tarihli Deftere Göre Bergos Kasabası Mahallelerindeki Askerî Sınıf Mensupları.....	88
3.3.4. Tablo 26- 1696 Yılında Lapseki Kazâsı Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Hâneleri ile Muaflar	89-90
3.3.4. Tablo 27- 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki ve Bergos Kazâları Mahalleleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarları.....	90
3.3.5. Tablo 28- 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı	92

3.3.5. Tablo 29- 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı Köylerindeki Muaflar ve Yükümlüler .	93
3.3.5. Tablo 30- 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı ve Bergos Kasabası Köy ve Cemaatleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarları	94-95
3.4.1. Tablo 31- 1660 Tarihli Deftere Göre Balya Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı	97
3.4.1. Tablo 32- 1660 Tarihli Deftere Göre Balya Kazâsı Köy ve Cemaatleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarları	98-100
3.4.2. Tablo 33- 1704 Tarihli Deftere Göre Balya Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı	102
3.4.2. Tablo 34- 1704 Tarihli Deftere Göre Balya Kazâsı'nda Dağınık ve Perişan Olan Köyler	102-103
3.5.1. Tablo 35- 1660 Tarihli Deftere Göre Ünye Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı	105
3.5.1. Tablo 36- 1660 Tarihli Deftere Göre Ünye Kazâsı Köyleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarları	106-107
3.6. Tablo 37- 1575 Tarihli Deftere Göre Kal'a-i Sultaniye Kazâsının Nüfusu	108
3.6.1. Tablo 38- 1660 Yılında Kal'a-i Sultaniye Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı	109
3.6.1. Tablo 39- 1660 Tarihli Deftere Göre Kal'a-i Sultaniye Kazâsı Köyleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarları	110
3.7.1. Tablo 40- 1660 Tarihli Deftere Göre Çan Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı	111
3.7.1. Tablo 41- 1660 Tarihli Deftere Göre Çan Kazâsı Yerleşim Yerleri ve Hâne-Avârizhâne Miktarları	112-114
3.8.1. Tablo 42- 1660 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı'nın Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Nüfusu	116
3.8.1. Tablo 43- 1660 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köy ve Cemaatlerin Dağılımı	117
3.8.1. Tablo 44- 1660 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı'nın Mahalleleri ve Hâne-Avârizhâne Miktarları	118

3.8.1. Tablo 45- 1660 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı Köy ve Cemaatleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarları	119-120
3.8.2. Tablo 46- 1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı'nın Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Nüfusu	122
3.8.2. Tablo 47- 1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı'nın Mahalleleri'ndeki Askeri Sınıf Mensupları	122
3.8.2. Tablo 48- 1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köy ve Cemaatlerin Dağılımı	124
3.8.2. Tablo 49- 1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı Köyleri'ndeki Muaf Olanlar ve Yükümlüler	125-126
3.8.2. Tablo 50- 1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı'nın Mahalleleri ve Hâne-Avârizhâne Miktarları	127
3.8.2. Tablo 51- 1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı Köyleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarları	128-129
3.8.3. Tablo 52- 1038/1629-1256/1840 Tarihleri Arasında Biga Sancağı Kazâları'nın Avârizhâne Miktarları	130-133

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin 15-16. yüzyıllardaki sosyo-ekonomik yapısı üzerine yapılan çalışmaların ana kaynağını tahrir defterleri oluşturmaktadır. Bu defterlerin önemi, vergi vermekle mükellef kişilerin kaydının yanı sıra bölgenin gelir kaynakları hakkında bilgi veriyor olmasıdır.¹ Tahrir defterlerindeki verilerin doğru bir şekilde tahlil edilmesiyle Osmanlı Devleti'nde nüfus, sosyal ve ekonomik vaziyet, yerleşim birimlerinin idarî yapısı ve vakıflarla ilgili bilgilere ulaşılması mümkündür.²

Osmanlı Devleti'nde klasik dönem olarak adlandırılan 15. ve 16. yüzyıllarda tahrir sisteminin uygulanmasına karşın, sonraki dönemlerde bu usûl devam ettirilmemiştir. 19. yüzyılda ise klasik tahrir usulüne kısmen benzeyecek şekilde tutulan, nüfus ve ekonomik kaynakların belirlenmesi için düzenlenen temettûat defterleri, dönem hakkında önemli bilgiler vermektedir.³ Lakin arada kalan 17. ve 18. yüzyıllar ile ilgili kaynakların başında gelen avârizhâne defterlerinin çok geç fark edilmesi, iki yüz yıllık dönemin “*Osmanlı Demografisinde Karanlık Dönem*” şeklinde tabir edilmesine neden olmuştur. Avâriz defterleri hakkındaki çalışmalar başlayana kadar bu ara dönem, Osmanlı topraklarını ziyaret etmiş seyyah ve şarkiyâtçıların verdikleri bilgiler doğrultusunda anlaşılmaya çalışılmıştır.⁴

Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısı bakımından önemli bir yere sahip olan avârizhâne defterleri, üzerinde önemle durulması gereken kaynakların başında gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıl başlarından itibaren yaşadığı ekonomik, toplumsal ve siyasî değişimler vergi sistemini de etkilemiştir. Demografik değişimleri izlemek bakımından avârizhâne defterleri büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle söz konusu avâriz vergisinin uygulama biçimini ele alarak halk üzerindeki etkilerinin ortaya konulması gerekmektedir. Başlangıçta olağanüstü hallerde alınan avârizin yıllık bir vergi haline dönüşmesi süreci, bu verginin Osmanlı ekonomisindeki yeri; ve bu bağlamda devlet-reâyâ ilişkisi üzerindeki etkileri ve yarattığı sosyal ve ekonomik sonuçlar Osmanlı idari-mali tarihi için önemlidir.

¹ Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler ve Makaleler*, (haz. Hüseyin Özdeğer), C. 1, İstanbul 2000, s. 175-193.

² Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi Ve İstatistik*, (ed. Halil İnalıcık-Şevket Pamuk), Ankara 2000, s. 17-32.

³ Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten*, C. LIX S. 225, Ankara 1995, s. 395-412.

⁴ Cem Behar, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi Ve İstatistik*, (ed. Halil İnalıcık-Şevket Pamuk), Ankara 2000, s. 67-68.

Avâriz vergisi ve avârizhâne defterleri hakkında yapılan çalışmalar geçmişe nazaran artırmıştır. Şöyle ki, Münir Aktepe 1957 yılında yayınlanan eserinde, avârizhâne defteri üzerine bir çalışma gerçekleştirmiş ve İstanbul'un topografyası hakkında önemli bilgilere ulaşmıştır.¹ Bu alana katkı sağlayan bir başka araştırmacı Lütfi Güçer eserinde, avâriz vergisi ve bu vergi adı altında toplanan çeşitli vergilerle ilgili önemli bilgiler vermiştir.²

Bruce McGowan ise, avâriz ve nüzûl sistemine değinerek iki vergi arasındaki ilişki ve bu vergilerin dönüşümleri üzerine çalışmalar yapmıştır.³ Bu alanda önemli eserler vermiş araştırmacılardan Oktay Özel, avârizhâne defterlerinin iskân ve nüfus tarihi açısından önemine dikkat çekmiştir.⁴ Bazı araştırmacılar da avâriz türü vergilerin halk üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar yapmışlardır.⁵

Araştırmacılardan Levent Küçük, doktora çalışmasında, avâriz vergisinin Osmanlı hukuku ve maliyesi açısından tanımını yaparak verginin değişim ve dönüşüm sürecini incelemiştir. Ayrıca, avâriz-ı dîvâniye adı altında toplanan vergilerin aynî, nakdî ve bedelî olarak toplanma biçimlerine değinmiştir.⁶ Ayşe Gül Ünlü, yüksek lisans tez çalışmasında, Vezirköprü Kazâsı'nın idarî yapısı, yerleşim yerleri ve nüfusu ile ilgili bilgileri avârizhâne defterinden faydalanarak ortaya koymuştur.⁷

Çalışmamızın temel kaynağını farklı türdeki avârizhâne defterleri oluşturmaktadır. Bunların en kapsamlısı *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, *Kamil Kepeci Tasnifi*, *Mevkûfât Kalemî*'nde bulunan 2767 numaralı defterler mecmuasıdır. Bu mecmua içerisinde dört farklı tarih (H. 1070, H. 1107, H. 1116, H. 1117) bulunmaktadır. İlk defter

¹ Münir Aktepe, "17. Asra Ait İstanbul Kazâsı Avâriz Defteri", *İstanbul Enstitü Dergisi III*, İstanbul 1957, s. 109- 139.

² Lütfi Güçer, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1964.

³ Bruce McGowan, "Osmanlı Avarız- Nüzûl Teşekkülü 1600- 1800", *VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 11- 15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s. 1327- 1331.

⁴ Oktay Özel, "17. Yüzyıl Osmanlı Demografi Ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufasssal Avâriz Defterleri", *XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 735- 743; Oktay Özel, "Avarız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 35- 50.

⁵ Cafer Çiftçi, "Osmanlı- Avusturya Savaşları Esnasında Bursa Halkının Avâriz Türü Vergi Yükünden Örnekler (1686-1688)", *Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)*, S. 20, İstanbul 2000, s. 247- 268; Mustafa Nuri Türkmen, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Halkın Üzerindeki Olağanüstü Vergi Yüğü", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (Journal of Oriental Studies)*, S. 9, Bahar 2003, s. 193- 200.

⁶ Küçük Levent, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdarededeki Rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2007, Ankara Üniversitesi, Ankara.

⁷ Ünlü Ayşe Gül, *1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Vezirköprü Yöresinde İskân ve Nüfus*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

bütün kazâları içeren 1070/ 1660 tarihli tahrir olup, bu tahrir Şemsi Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu defter mufassal-icmal özelliğe sahip olup, avârizhâne miktarları, cemaat, köy, mahalle isimleriyle birlikte verilmiştir. Ayrıca vergi mükellefleri isimleri belirtilerek kaydedilmiştir. İkincisi, 1107/ 1696 yılına ait Biga ve Lapseki Kazâlarının, üçüncüsü 1116/ 1704 tarihli Ezine ve Balya Kazâlarının, dördüncüsü ise 1117/ 1705 tarihli Güğercinlik ve Balya Kazâlarının avârizhâne kayıtlarını içermektedir. Bu farklı tarihli defterden üçünün sonradan 1070/1660 tarihli defter içerisine eklendiği varak 1b’de yazılan “*müceddeden tahrir-i cedidi zîrinde dikilmiştir*” ifadesinden anlaşılmaktadır. Mecmuanın tamamı 44 varak olup 2, 6-7, 13- 14, 17, 41, 44b varakları boştur.

Bir diğer defter, *BOA, Kamil Kepeci Tasnifi, Mevkûfât Kalemi’nde* bulunan 2769 numaralı 1107/ 1695-1696 tarihli Lapseki Kazâsı’nda bulunan sivil ve askerî zümrelerin belirtildiği avârizhâne defteridir. Defterin her bir sayfası numaralandırılmış olup toplam 35 sayfadır. Ancak kayıtlar 33. sayfada son bulmaktadır. Bunun yanında *BOA, Bâb-ı Defteri Tasnifi, Mevkûfât Kalemine* kayıtlı 27887 numaralı 1116/ 1705 tarihli Ezine avâriz kaydını içeren defter diğer bir kaynağımızı oluşturmaktadır. Ömer Halife adlı tahrir memuru tarafından tutulan ve 12 varak olan bu defterin 10a ve 12a varakları boştur. *BOA, Maliyeden Müdevver Defterler Kataloğu’nda* bulunan 2814 numaralı defter ise, 1079/ 1669 tarihli icmal avârizhâne defteridir. Rumeli ve Anadolu eyaletlerinin avârizhâne miktarlarının yazılı olduğu defterde Biga Sancağı’ndaki köy ve mahallelerin isimleri ile avârizhâne miktarları bu defterin 65-75 sayfaları arasında yer almaktadır. Tahrir için görevlendirilen kişi ise Şemsi Ahmed Paşa’dır.

Yukarıdaki defterler haricinde icmâl olarak tutulan Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde MAD.d ve KK.d fonunda 94 adet avârizhâne, sürsat ve nüzûl defteri tespit edilmiş olup bunların tamamı çalışmamızda kullanılmıştır. Biga Sancağı’ndaki kazâların yıllara göre (1038/1629-1256/1840 arası) avârizhâne miktarı, bu icmâl defterlerden çıkarılmıştır.

Biga Sancağı’nın bu avâriz tahrirlerinden önce iki farklı tarihte klasik tahriri yapılmıştır. Bu tahrirlerden biri 922/ 1516; diğeri 982/ 1575 tarihlidir. *BOA, Tapu Tahrir Defterleri*, 59 numaraya kayıtlı 922/1516 tarihli defterle ilgili önemli çalışmalar⁸ yapılmışsa da, tezimizle ilgili kısımlar tarafımızca transkript edilerek kullanılmıştır. Yine *BOA, Tapu Tahrir Defterleri Kataloğunda* bulunan 982/1575 tarihli ve 1093 numaralı

⁸ Demircan Hüsnü, Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2000, Ankara Üniversitesi, Ankara; Recep Dündar, “59 Nolu Tahrir Defterine Göre Biga Sancağı’nda Yerleşim ve Nüfus”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 6, S. 2, p. 1331-1367.

defterden de aynı çerçevede istifade edilmiştir. 1575 tarihli defter Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Kataloğu'nda E:39 Y:79 no'lu defterin aynısıdır. Hüsnü Demircan, 1575 tarihli defteri kullanmışsa da Ünye, Güğercinlik ve Kal'a-i Sultaniye kazâları hakkında bilgi vermemiştir. Sadece mezkûr kazâların ihdas edildiğini söylemekle yetinmiştir. Biz özellikle bu kazâlar ile ilgili bilgileri verirken avârizhâne tahririnden önce 1575 tarihli tahrir defterinden bilgiler vermenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Bundan dolayı çok fazla detaya inmeden bu kazâların durumlarından bahsedilecektir.

Çalışmamızda tarihler verilirken hicri yıl/miladi yıl (örn:1070/1660 şeklinde) verilmiş olup kısaltmalar kullanılmamıştır. Ayrıca Tablolarda verilen mahalle, köy ve cemaat isimleri defterde kaydedildiği şekilde verilmiş olup, iki isimli yerler “ / ” işareti ile gösterilirken, günümüzdeki yerler parantez içinde verilmiştir. İsimlerinden tam emin olmadığımız yerlerin hemen sağ tarafına soru işareti “ ? ” konulmuştur.

Tezimizin birinci bölümünde avâriz vergisi hakkında detaylı bilgi verilecektir. Bu verginin Osmanlı öncesi, uygulama biçiminden söz edilerek, avârizin farklı devlet ve bölgelerdeki tahsil şekline değinilecektir. Avâriz vergisinin zaman içerisindeki değişimi ve bu süreçte ortaya çıkan farklı nitelikteki avâriz vergilerinden bahsedilecektir. Avâriz kayıtlarının tutulduğu defterlerin yapısı ve içerdiği bilgiler, verginin toplanma aşamaları ve bu sırada karşılaşılan sorunlar belirtilecektir. Ayrıca, klasik tahrirlerdeki “hâne”nin yerine “avârizhâne” adı verilen vergi biriminin konulmasından bahsedilerek, bu vergiden muaf olan kişiler veya zümreler açıklanacaktır.

İkinci bölüm, ilk olarak Osmanlı Devleti'nde iskân'ın tanımı ve sürgün, göç gibi kavramlar açıklanmış ve bunların devletin uyguladığı iskân siyasetiyle alakalı tarafları belirtilmiştir. Bölümün ikinci kısmında ise, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren uyguladığı iskân politikalarına değinilerek süreç genel hatlarıyla ortaya konmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, tezimizin kaynağı olan avârizhâne defterlerine göre, Biga Sancağı'nın avâriz vergisi yükümlülerine göre nüfus ve yerleşim birimleri incelenecektir. Bu doğrultuda, yıllar içinde sancağa bağlı kazâlardaki sosyo-ekonomik durum ile idarî yapının değişimi tahlil edilmeye çalışılacaktır. Sancağın mahalleleri ve köylerindeki hâne ve mücerred sayıları ile gayrimüslim nüfusu hakkında bilgi verilecektir. Böylece bölge hakkında yapılan önceki çalışmalarla beraber sancağın 17. yüzyıl ortasındaki idari, mali ve nüfus yapısı da ortaya çıkarılacaktır.

Bir bölge veya herhangi bir konu üzerinde yapılan çalışmalarda tek kaynaktan yararlanmak, sağlıklı bir bilgiye ulaşmamızı ve güvenilir sonuçlar elde etmemizi engellemektedir. Bundan dolayı, yukarıda bahsedildiği üzere çalışmamızın temelini oluşturan avârizhâne defterlerinin yanında, klasik tahrir defterlerinden de faydalanılmıştır. Tespit edebildiğimiz icmâl defterlerinden ise bir tablo oluşturarak avârizhâne miktarlarının yıllar içindeki değişimi ortaya konulmuştur. Ayrıca bu icmâl defterlerden sancak dahilindeki kazâların bir avârizhâne başına verdiği avâriz ve nüzûl vergileri ile sürsat hâneleri ve sürsat vergisinin miktarı da ortaya çıkarılmıştır. Her kazânın yapılan farklı tarihli avâriz tahrirleri alt başlıklarda ayrı ayrı tablolarda gösterilerek açıklanmıştır. Böylece sancağın 16. yüzyıldaki idarî yapısının 17. yüzyılın ortalarında nasıl şekillendiği belirtilmiştir.

BÖLÜM I

OSMANLI VERGİ SİSTEMİ İLE AVÂRIZ VERGİSİ VE TAHRİRİ

1.1. OSMANLI VERGİ SİSTEMİ

Osmanlı Devleti yüzyıllarca büyük topraklar üzerinde hüküm sürmüş bir devlettir. Bu sebeple de farklı din, dil, ırk ve kültürlerle ait toplulukları hakimiyeti altında birleştirmiştir. Osmanlı kendi hukuk sisteminin kurallarına uygun olarak bu halkları yönetmiş ve onlardan da bazı yükümlülükleri ifa etmelerini istemiştir. Bu isteğin en önemli uygulaması ise kamu ve devlet faaliyetlerinin sürekliliğini sağlamak için halka vergiler yüklenmesidir.

Osmanlı Tarihi'nde verginin önemini anlamak için bütün devlet kurumlarının vergi işi ile doğrudan ilişkisini ortaya koymak gerekir.¹ Osmanlı Devleti'nin kendinden önceki devletlerden devralıp uyguladığı vergi sistemi, kamunun idaresi ve devletin iktisadi tarihi bakımından önemli bir yer tutar. Vergi düzenini ve sistemini daha iyi anlamak için onun dayanağı olan hukuki kaynakları da bilmek gerekir.

Osmanlı Devleti, vergi tahsilini iki sistem üzerine inşa etmiştir. Bu iki sistemden biri İslam hukuku diğeri ise örfi hukuktur. İslam hukukunda ki vergilerin genel ismine “tekâlif-i şer‘iye” yani “şer‘i vergiler” de denilmektedir. Bunlar tamamen İslam hukuku esaslarına göre belirlenmiş vergilerdir. Şer‘i vergilerin toplanması ve sarfedilmesi gibi durumlar fıkıh kitaplarında ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.²

“Tekâlif-i Örfiye” veya “örfi vergiler” grubunda bulunanlar ise tamamen geleneklere bağlı kalınarak toplanan vergilerdir. Örfi vergiler, dönemden döneme ve ihtiyaçlara göre değişebilmektedir. İslam Devletleri'nde sultan ve padişahlar gerekli gördükleri zamanlarda İslam hukukunun kendilerine vermiş olduğu kanun çıkarma ve bunu uygulama imkânı bulmuştur. Devlet idaresinde genel olarak zuhur eden ihtiyaçlar hukukun değiştirilemez olan kuralları (şer‘i kurallar) yeni hukuk kuralları (örfi kurallar) ile birbirlerine uyarlanmıştır. Şeriat'ın özüne aykırı olmamak şartıyla din adamları hükümdarlara istedikleri tedbirleri alma ve tatbik etme yetkisi vermiştir. Bu minvalde İslam hukuku ile ters düşmemek şartıyla Osmanlı sultanlarının da kanun koyma hakkı bulunmaktadır. Bu

¹ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Barış Yayınevi, Ankara 1999, s. 45.

² Küçük Levent, *Osmanlı Vergi ...*, s.27; Süleyman Sudi, *Defter-i Muktesid*, İstanbul 1307, C. 1, s. 22-23.

yetkiyle ortaya koyduğu hukuka örfi hukuk, koyduğu vergiye örfi vergi adı verilmiştir.³ Burada bahsedilen örf tabiri gelenek-görenek anlamında değil, padişahın idare ve yürütme yetkisini ifade etmektedir.⁴

Osmanlı Devleti, savaş masraflarını karşılamak için şer‘i vergilerin yanında örfi vergileri de devreye sokmuştur. Çünkü ordunun ihtiyaçlarının karşılanması, teçhizat ile askerin savaşa hazır hale getirilmesi ve donanmanında masraflarının giderilmesi için örfi vergiler tatbik edilmiştir.⁵ Devletin o zaman ki idarî, iktisadî ve askerî şartların gereksinimi yeni düzenlemeler yaparken bu gereksinimlerin dikkate almasını zorunlu kılmıştır. Şer‘i vergilerin giderleri karşılamaması durumunda iktidar, örfi vergiler adıyla yeni vergileri uygulamıştır. Bu uygulamalar, tarım alanlarında kuvvetli toprak beylerinin oluşmasını veya tahsilâtı zorlaştıracak şekilde parçalanmasını engelleyecek yöntemlerle çiftçilere dağıtılmasını sağlamıştır. Ayrıca arazilerinde bu yapıyı bozmayacak şekilde düzenlenmesini zorunlu hale getirmiştir. Büyük bir coğrafyaya yayılmış olan devlette huzurun ve kontrolün sağlanması, ağır bir ceza politikası güdülmesine neden olmuştur. Zira ekonomik açıdan sıkıntılı dönemlerde para cezalarını, kişiye ihtiyaç duyulduğu zamanlarda da farklı cezaları gerekli kılmış bu yüzden devlet de kendi ihtiyacına göre düzenlemelerini yapmıştır.⁶

Osmanlı Devleti, kendisinden önceki Müslüman ve Müslüman-Türk Devletleri’nin teşkilat ve kurumlarından faydalanmıştır. Özellikle malî alanlarda Abbasi Devleti’nin usullerini uygulamıştır.⁷

Tanzimat Dönemi’nden önce vergiler iki kısma ayrılıyordu. Birincisi şer‘i vergiler ikincisi ise örfi vergilerdir.

³ Halil İnalcık, “Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih Kanunları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2, Ankara 1958, s. 102.

⁴ Mehmet Akman, “Örf”, *DİA*, C. 34, 2007, s. 93.

⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 361.

⁶ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Basım Yayınları, İstanbul 1999, Genişletilmiş 3. Baskı, s. 72; Küçük Levent, *Osmanlı Vergi ...*, s. 29-30.

⁷ Halil İnalcık, “XV. Asır Osmanlı Maliyesine Dair Kaynaklar”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, Yeni Seri C. 1, S. 1 (16), İstanbul 1955, s. 128.

1.1.1. Şer‘i Vergiler

Şer‘i vergilerin başında zekât, cizye, öşür ve haraç gibi Hz. Peygamber Dönemi’nden itibaren uygulanan vergiler gelmektedir. Adı geçen bu vergileri aşağıda kısaca açıklamamız faydalı olacaktır.

1.1.1.1. Zekât

Zekât, İslam’ın beş şartından biridir. Dini açıdan zengin kabul edilen Müslümanların gelirlerinin belirli bir kısmını (1/40) ihtiyacı olanlar (fakirlere) vermesidir. Zekâtın farz olarak verilmesinin bazı sebepleri vardır. Zekât verenin cimrilikten kurtulup paylaşmayı öğrenmesi ve benimsemesi, fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi bu nedenlerdendir. Böylece ahlaki değerler yükselirken sosyal yapı da güçlenmiş olur.⁸

1.1.1.2. Haraç

İslam Devleti’nde Müslüman olmayanlardan ve sahibi gayrimüslim olan arazi üzerinden alınan vergidir. Harac-ı ruus (harac-ı baş) cizye mükelleflerinden, harac-ı arz (bağ haracı) ise araziden alınan vergi demektir.⁹

Osmanlı vergi hukukunda haraç ikiye ayrılmaktadır. Biri harac-ı muvazzaf, diğeri harac-ı mukasem’dir. Harac-ı muvazzaf, arazi üzerine maktu bir şekilde konmuş bulunan akçe olup, Osmanlı’da zaman ve bölgelere göre farklı adlarla anılmaktadır. Bu vergilerden bir bölümü toprağın ücreti olarak tahsil edilmektedir. Bunlar resm-i Çift, resm-i Zemin, resm-i Âsiyab ve resm-i Tapu’dur. Bu vergilerin yanı sıra bazıları da şahsi vergi olarak kabul edilmektedir. Şahsi vergiler ise resm-i Arûs, resm-i Mücerred, resm-i İспенç ve resm-i Dühân vs. olarak isimlendirilmektedir. Harac-ı mukasem, arazinin gelirinden toprağın verim gücüne göre 1/2 ile 1/10 arası alınan vergidir.¹⁰

1.1.1.3. Öşür

Sözlük manası onda bir (1/10) olan öşür toprak ürünlerinden alınan zekâtı ifade etmektedir. Toprak ürünlerinden zekat (öşür) verilmesi Kuran, sünnet ve icmâ esaslarına dayanmaktadır. Öşrün yerine getirilmesi için şartlar iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan

⁸ Mehmet Erkal, “Zekat”, *DİA*, C. 44, 2013, s. 197.

⁹ “Haraç”, *DİA*, C. 16, 1997, s. 88.

¹⁰ Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da Vergi Sistemi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014, s. 83-85.

birincisi mükelleflerle ilgili olanlardır. Mükelleflerle ilgili olan şartlar mükellefin Müslüman olması ve toprak mahsulünün mülkiyetine sahip olmasıdır. İkinci grup ise mevzu ile ilgili şartlardır. Mevzu ile ilgili şart ürünün öşür toprağından alınmış olması, ürünün toplanmış olması ve son olarakta ürünün belirlenen niteliklere uygun olması gerekmektedir.¹¹

Osmanlı Devleti'nde öşür alınan ürünler ise şunlardır: Bağ, şıra, Bahçe, Bostan, Fevakih (meyve, yemiş), Kovan, Harir (ipek), Pamuk, Giyah (çayır, otlak), Odun, Ağ (balık)'dır.¹²

1.1.1.4. Cizye

Osmanlı topraklarında yaşayan hristiyanlardan baş vergisi veya cizye adıyla yılda bir defa olmak üzere alınan vergidir.¹³ Osmanlı Devleti'nde 16. asra kadar bu vergiyi ifade etmek için haraç tabiri kullanılmıştır. Daha sonraları ise cizye veya cizye-i şer'i ifadeleri yaygınlaşmıştır. Harac-ı arazi ile karıştırmamak için bazende baş vergisi tabirinde kullanıldığı görülmektedir. Bu vergi tahsildarlarına ise haraçcı ve cizyedar denilmiştir. Devlet cizye gelirlerini korumak amacıyla toprak sahibi olma statüsünü temel almıştır. Osmanlı kendinden önceki dönemlerde alınan baş vergilerini aynen koruyarak cizye adıyla toplamıştır. Cizye vergisinin tahsili ve harcanması özenli bir çalışma gerektiren şer'i bir vergidir. Bu vergi doğrudan devlet hazinesi için sultana bağlı kişiler tarafından toplanırdı. Cizye gelirlerinin tımar veya mülk olarak verilmesi pek görülen bir şey değildir. Bazı özel durumlarda ise iltizama verildiği olmuştur. Bu verginin gelirleri daima askeri amaçlar için harcanmaktadır. Cizyeden muafiyet ise voynuk, martaloz ve eflak gibi askeri mükellefiyetler karşılığında olmaktadır. Cizye, Islahat Fermanı'nın 1856'da ilanıyla kaldırılmıştır.¹⁴

Temel olarak yukarıda saydığımız dört vergi esas olmak üzere bunlara bağlı vergi kalemleriyle şer'i vergiler sekseni bulmaktadır.¹⁵

¹¹ Mehmet Erkal, "Öşür", *DİA*, C. 34, 2007, s. 97-98.

¹² Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi* ..., s. 116.

¹³ Mehmet Erkal, "Cizye", *DİA*, C. 8, 1993, s. 42.

¹⁴ Halil İnalcık, "Cizye", *DİA*, C. 8, 1993, s. 45-48.

¹⁵ Küçük Levent, *Osmanlı Vergi* ..., s. 31.

1.1.2. Örfi Vergiler

Şer‘i vergilerin yanında temel ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıkan ve dayanağı örf olan diğer vergi türü ise tekâlîf-i örfiye (örfi vergiler)’dir. Osmanlı’dan önceki dönemlerde de var olan örfi vergileri Osmanlılarda tatbik etmek zorunda kalmıştır. Nedeni ise uzun süren savaşların ekonomiye getirmiş olduğu yükün az sayıdaki vergilerle karşılanamaz bir hal almış olmasıdır. Örfi vergilerin konulmasında izlenen kural fikhın (İslam Hukuku) hükümdara olağanüstü durumlarda “şer‘i şerife uygun” olarak kanun koyması yetkisini vermesidir.¹⁶

Örfi vergileri yürürlüğe koymak bir zorunluluk halini almıştır. Çünkü devlet koyduğu bu örfi vergileri devam ettirmek, vergi kaynaklarını garanti altına almak ve miktarlarının azalmaması için sıkı tedbirler almak durumunda kalmıştır. Baş gösteren mali sıkıntılar neticesinde vergilerin kalemleri ve miktarları arttırılmaktadır. Mamafih geçici olarak çıkarılması gerekirken ard arda gelen harpler neticesinde süreklilik kazanan bu vergiler “Tekâlîf-i Âdiye” ve “Tekâlîf-i Şakka” olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁷

Tekâlîf-i Âdiye, şer‘i kaynaklarda “ca’l” adı verilen bu vergi türü, sürekli devam eden savaşların ve bunlardan dolayı zuhur eden mali krizleri çözmek için ortaya çıkmıştır. İslam hukukunun izin verdiği bu tür vergiler, Hz. Peygamber döneminde hayata geçirilerek şehir halkına savaş giderlerinin yüklendiği ayrıca kıtlık ve doğal afet benzeri sosyal yaşamı etkileyen durumlarda da mal sahiplerinin mallarına el konulduğu ve paylaştırıldığı görülmektedir.¹⁸

Tekâlîf-i Şakka ise olağanüstü durumlara maruz kalmadan ve vergi kuralları uyulmaksızın konulmuş vergilerdir. Belirli hukuki kuralları ve toplama esasları olmadığından dolayı toplanırken adalet anlayışının gözetilmesi mümkün olmamıştır. Bu vergiler ise genellikle devlet adamları, vali ve sancakbeyi gibi görevliler tarafından halktan toplanmıştır. Osmanlı hükümdarları bu çeşit vergilerin halk üzerine yüklenmesini engellemek bu bunları yasaklamak amacıyla birçok adaletnameler yayınlamışlardır. Fakat bu adaletnameler de tekâlîf-i şakka türü vergilerin toplanmasını engelleyememiştir.¹⁹

¹⁶ Küçük Levent, *Osmanlı Vergi ...*, s. 32.

¹⁷ Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da Vergi ...*, s. 171-172.

¹⁸ Salih Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, s. 87.

¹⁹ M. Çağatay Uluçay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1955, s. 37.

İktisadi sıkıntı ve ihtiyaçlardan dolayı hazinenin göz ardı edemeyeceği örfi vergiler, devletin maliyesi için de önemli bir husus olmuştur. Dönem, yer ve toplumlara göre isimleri ve çeşitleri değişen örfi vergilerin birkaç tanesine değinmemiz gerekmektedir. Bu vergilerden avâriz-ı divaniye veya avâriz vergileri asıl konumuzu teşkil ettiğinden bu başlık altında bahsedilmeyip diğer bölümde ayrıntılı olarak bahsedilecektir.

1.1.2.1. İmdâdiyye

Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik, askeri ve kültürel hayatında önemli bir yere sahip olan ve "ımdadiyye" olarak adlandırılan vergi ikiye ayrılmaktadır.

a- İmdâdiyye-i Seferiyye (İmdâd-ı Seferiye) :

Osmanlı maliyesi harp ve maaş harcamalarını finanse etmek için 17. yüzyıldan itibaren iç borçlanmaya çalışmış fakat bu çalışmalar yarım kalmıştır. Yine aynı amaçla 1683 yılında başlayan II. Viyana Kuşaması'ndan sonra ülke genelinde 327 milyon 500 bin akçelik iç borçlanma teşebbüsüne gitmiştir. Bu verginin muafiyet kapsamı çok kısıtlı tutulmuştur. Devlet adamları, ulema ve askeri zümreler de bu vergiye dâhil edilmiştir. 1699'dan sonra toplanılması bırakılan imdâd-ı seferiye 1711 Prut Seferi nedeniyle yeniden toplanmıştır.²⁰

İmdâd-ı seferiye doğrudan hazineye gönderileceği gibi seferle görevlendirilen serdarlara verilmektedir. Bu verginin miktarı ise ihtiyaca göre azalma veya çoğalma göstermektedir.²¹ 1718 yılından sonra yapılan düzenlemelerle bu verginin toplanma kurallarında değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerden biri, daha önceleri yılda iki defa toplanan verginin tek seferde toplanmasına karar verilmiştir. Diğer bir değişiklik ise vali ve diğer yöneticiler bir sefer ile görevlendirilmemişlerse bu vergiyi toplamaları yasaklanmıştır.²²

b- İmdâdiyye-i Hazariyye (İmdâd-ı Hazariye) :

İmdâd-ı seferiye'nin tam tersi olarak barış zamanlarında yine aynı amaçla toplanmıştır. Bu vergi ahaliden 2-3 taksitle toplanmaktadır.²³ Bu vergi imdâd-ı seferiye

²⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2015, s. 308-309.

²¹ Küçük Levent, *Osmanlı Vergi ...*, s. 115.

²² Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1966, s. 55.

²³ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat ...*, s. 309.

vergisine göre daha hafiftir. İmdâd-ı hazeriye kazâlara toplu bir miktar olarak yüklenmekte, sonrasında ise avârızhâne vergi birimleri üzerinden halka paylaştırılıp tahsil edilmektedir.²⁴

1.1.2.2. İâne-i Cihadiye:

İsminden de anlaşılacağı üzere bu vergide savaş masraflarını karşılamak üzere çıkarılmıştır. 19. yüzyıl başlarında meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşları ile Eflak, Mora ve Sırbistan isyanları neticesinde devletin hazinesi büyük sıkıntıya girmiştir. Bu sıkıntıyı atlatmak için ilk olarak eshama²⁵ daha sonraları ise başka tedbirlere başvurmuştur. Tedbirlerden biri de “iâne-i cihadiye”dir. Savaş yardımı kampanyası niteliğinde olan bu uygulama ile devlet adamlarından ve zenginlerden yardım talep edilmiştir. Toplanan yardımlar ise “seferiye akçesi” ismiyle bir fonda toplanmış ve buradan harcanmıştır. İâne-i cihadiye’nin avârız vergilerinden farkı, toplanacağı yerin mali gücüne göre belirlenmesi ve avârızhânesi esas alınmadan halkın gücüne göre toplanmasıdır.²⁶

1.1.3. Harçlar:

Devletin resmi kurumlarına işi düşenlerden alınan vergilerdir. Bu harçlar, kadı ve naiplerden aldıkları hüccetlerden, sicillere geçirilen hükümlerden, şeyhülislamıktan alınan fetvalardan ve miras paylaşımı ile nikâh gibi işlemlerden alınırdı. Yıldırım Bayezid Dönemi’nden (1389-1402) önce hâkim ve kadılar yaptıkları bu işler karşılığında para almazken, bu dönemden sonra maaşları yetersiz gelmiş ve bundan dolayı da adalet dışına çıkmamaları için bazı harçlar almaları uygun görülmüştür. Bu harçların miktarları ise dönemden döneme farklılık göstererek alınmıştır. Bunun yanında görevi kötüye kullanan kadılar bazen harçların miktarlarını arttırma bazen de tekrar tekrar aynı harcı alma yoluna gitmişlerdir.²⁷ Bunların yanında mahkemelerden çeşitli konularla ilgili alınan yazılar için alınan harçlar resm-i kitabet olarak geçmektedir. Çeşitli yol ve geçitlerden geçen eşyadan

²⁴ Küçük Levent, *Osmanlı Vergi ...*, s. 118.

²⁵ Osmanlılar’da 1775-1870 yılları arasında uygulanan iç borçlanma sistemidir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Genç, “Esham”, *DİA*, C. 11, 1995, s. 376-380.

²⁶ Abdülkadir Özcan, “İâne”, *DİA*, C. 19, 1999, s. 229.

²⁷ Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da Vergi ...*, s. 190.

yük başına alınan vergiye de resm-i kitabet adı verilmektedir. Resm-i kitabet vergilerinin miktarları da kanunnamelerde belirlenmiştir.²⁸

1.1.4. **Harc-ı Ferman (Ferman Harcı):**

Tam olarak ne zaman ortaya çıktı belli olmayan *harc-ı ferman* vezir, vali ve mutasarrıf gibi görevlilerin memuriyet, mukataa vs. gibi makamlara tayin edildikleri için verdikleri vergi kalemiydi. Bunlardan daha yüksek rütbede olanlar ise bir yere tayin veya varışlarında “Caize”, “Tebşiriye”, “Kudûmiye”, “Hediye” ve “Kaftan Baha” gibi çeşitli adlarla dağıtmaları adet haline gelmiş bahşış ve hediyeler için halktan alınan bir tür vergidir. Bu vergi de tanzimatla birlikte kaldırılmıştır.²⁹

1.1.5. **Resm-i Derbend:**

Derbend, yolların ve seyahat güvenliğinin korunması amacıyla yapılan karakollara verilen isimdir.³⁰ Yollardan, geçitlerden ve köprülerden geçenlerin ise yol güvenliğinin karşılığında resm-i derbend adıyla vergi vermeleri gerekmektedir. Bu vergi ise binek ve yüksüz hayvandan, yüklü hayvandan veya arabalardan farklı miktarlarda alınırdı. Derbendler ise 17. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş bozulmaya yüz tutmuştur. Bunun sonucunda da yolların emniyeti ortadan kalkmış ve köyler eşkıya baskısı yüzünden boşalmaya başlamıştır.³¹

Osmanlı Devleti, kendinden önceki devletler gibi devamlılığını sağlamak için vergiler ihdas etmiştir. Devletin ihtiyaçları gereği nakdi, bedeli ve ayni olarak yükümlülerden tahsilât yapması uygun bir iktisadi ve askeri örgütlenme içerisinde olduğunu göstermektedir.³² Osmanlı, olağanüstü durumlarda oluşan masraflar ile bu durumda ihtiyaç duyduğu gıda maddelerini, savaş araç-gereçleri ve masraflarını vergi gelirlerinden karşılayamayacağını almadığı zaman yerinde ve zamanında müdahaleler ile

²⁸ Ömer Lütfü Barkan, *XV. Ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, (haz. Hüseyin Özdeğer), C. 1, İstanbul 2001, s. 161.

²⁹ Abdurrahman Vefik, *Tekâlif-i Kavâ'id*, Der-saâdet 1328, C. 1, s. 100; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi ...*, s. 191.

³⁰ Yusuf Halaçoğlu, “Derbend”, *DİA*, C.9, 1994, s. 162-164.

³¹ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi ...*, s. 194.

³² Mehmet Genç, “18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş”, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2002, s. 218.

bütün imkânları seferber etmektedir. Alınan kararlar neticesinde gerekli olanları belirleyerek bu yükümlülükleri mahallere taksim ederek çözüm bulmaya çalışmıştır.³³

1.2. AVÂRIZIN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

Avâriz kelime manası itibariyle, devletin malî açıdan sıkıntı yaşadığı dönemlerde özellikle de savaş zamanlarında sürekli toplanılmayan bir vergi türüdür.³⁴ Avâriz-ı Dîvâniyye ve Tekâlîf-i Örfiyye adı altında toplanan vergiler örfî vergi olmasına rağmen, zaman içerisinde şer'î bir kimliğe büründürülmeye çalışılmıştır. Bu fikre dayanak olarak, İslam'ın ikinci halifesi Hz. Ömer zamanında savaşa gitmeyenlerin atlarının alınarak, gidenlere verilmesi gösterilmektedir.³⁵ İslamda bu tarz vergilere “cû'l” yani “bedel” de denilmektedir.³⁶

Avâriz vergisine Anadolu Beylikleri ile İlhanlı Devleti'nde tesadüf edilmesi, Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren bu verginin alındığını göstermektedir.³⁷ Öte yandan, Avrupa'da, derebeylerin olağanüstü zamanlarda topraklarındaki halktan bazı vergiler talep etmesi “beylik hakkı” olarak kabul edilmektedir. Nitekim Macar krallarının sefer zamanında “*sefer florisi*” adı altında hâne başına topladıkları paralar bu sisteme örnek teşkil edebilir.³⁸

Osmanlı maliyesindeki tanımı ise, olağanüstü durumlarda ve özellikle de savaş zamanlarında masrafları karşılamak için Divân-ı Hümâyûn'un kararı ve padişahın emri ile halkın doğrudan devlete vermek zorunda olduğu aynî, nakdî ve bedelî vergilerin genel ismidir.³⁹ Divân-ı Hümâyûn'da alınan karar doğrultusunda toplanan bir vergi olması

³³ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık, C. 1, İstanbul 2000, s. 60.

³⁴ Mehmet Zeki Pakalın, “Avâriz”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. 1, İstanbul 2004, s. 112.

³⁵ Süleyman Sudi, *Defter-i Muktesid*, C. 1, s. 25; Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda Örfî Vergiler Ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfî Hukuk”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, İstanbul 1986, s. 290.

³⁶ “جعل” kelimesi için bkz. Süleyman Sudi, *Defter-i Muktesid*, s. 24; Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda Örfî ...”, s. 290.

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Yayınevi, Ankara 1988, s. 148-149, 151-154, 243-244.

³⁸ Ömer Lütfü Barkan, *XV. Ve XVI. ncı Asırlarda ...*, s. 303-304.

³⁹ Ömer Lütfü Barkan, “Avâriz”, *İA*, C. 2, s. 13-14; Halil Sahillioğlu, “Avâriz”, *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 108-109. Bu konudaki çalışmalar için ayrıca bkz. Feridun Emecen, “Kayacık Kazâsının Avâriz Defteri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, C. 12, İstanbul 1982, s. 159-170; Mehmet Ali Ünal, “1056/1646 Tarihli Avâriz Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput”, *Belleten*, C. LI, S. 199, Ankara 1987, s. 119-129; Turan Gökçe, “Osmanlı Nüfus Ve İskân Tarihi Kaynaklarından “Mufassal-İcmal” Avâriz Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümülcine Kazâsı Örnekleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XX, S. 2, İzmir, Temmuz 2005, s. 71-134; Turan Gökçe, “Bir Tahrir Üç Defter: 1697-1698 Tarihli Avâriz Defterlerine Göre Siroz (Serez) Şehri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. VI, S. 1, İzmir 2006, s. 51-73; Turan Gökçe, “1695 Tarihli Mufassal

hasebiyle, buna "avâriz-ı dîvâniye" denildiği gibi, halk arasında "salgun" da denilmektedir. Esasen, avâriz tabiriyle birçok vergi kalemi kastedilmektedir. Nitekim avâriz vergisinin içinde avâriz akçesi, menzil malı, nüzûl bedeli, peksimât bahası, sürsat bedeli, kürekçi bedeli gibi birçok vergi kalemi bulunmaktadır.⁴⁰

Osmanlı Devleti'nde avâriz-ı dîvâniye başlığı altında toplanan vergilerden bazıları şunlardır:

1.2.1. Nüzûl

Nüzûl, halkın sefer sırasında askerin ekmek ihtiyacına yönelik un ile hayvanların samanını, askerî güzergâhta önceden belirlenmiş yerlere götürmesidir. Bunları taşıma sırasındaki masraflar da o yörenin halkına aittir. Nakliyedeki zorluklardan dolayı daha sonra bu vergi nakit paraya çevrilmiştir.⁴¹

16. yüzyılın sonlarından itibaren nüzûl vergisi adı altında toplanan un ve arpanın ordunun sefer güzergâhına taşınması bırakılmıştır. Bunun yerine sınırda savaşılan birliklere ulaştırılmak üzere devlet tarafından yaptırılan anbarlara ve direk olarak sınırda savaşılan orduya teslim edilmiştir.⁴² Nüzûl zahiresi olarak talep edilen un miktarı arpadan 2-3 kat az olurdu. Arpa miktarının fazla olmasının sebebi ise binek ve yük hayvanlarının ihtiyaçlarından dolayıdır. Nüzûl'ün taksimi ve toplanması avârizhâne tahrirlerine göre yapıldı. Nüzûl vergisi zamanla devlet gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Fakat buna rağmen Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa ülke içindeki göçleri durdurmak, gayrimüslim halkın gönlünü almak ve bağlılıklarını arttırmak için, nüzûl ve sürsat'ında içinde bulunduğu avâriz türü vergileri kaldırmış ve kayıtlı defterleri de imha edilmek üzere Edirne'ye getirtmek istemiştir. Paşa'nın Salankamen Savaşı'nda (19 Ağustos 1691) şehit olmasıyla birlikte bu atılım sonuçsuz kalmıştır.⁴³ Tanzimat'ın ilanıyla beraber nüzûl vergisi kaldırılmıştır.

Avâriz Defterine Göre Filibe Kazâsında Nüfus ve Yerleşme Düzeni", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXII, S. 2, İzmir, Aralık 2007, s. 53-107; İbrahim Ethem Çakır, "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre İspir Sancağı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 8, Sinop 2009, s. 109-122; Abdülkadir Gül, "1642-1643 Tarihli Avâriz Defterlerine Göre Erzincan Şehri", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1, Erzincan 2009, s. 111-129; Hüseyin Bulut, "1643 Tarihli Avâriz Defterine Göre Erzincan Şehri'nin Mahalleleri", *History Studies International Journal Of History*, C. 4, Özel Sayı, 2012, s. 20-30.

⁴⁰ Abdurrahman Vefik, *Tekâlif-i Kavâ'id*, C. 1, s. 98-99.

⁴¹ Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Örfi ...", s. 296- 297; Cafer Çiftçi, "Osmanlı-Avusturya ...", s. 251; Bruce Mc Gowan, "Osmanlı Avâriz ...", s. 1327- 1331.

⁴² Lütfi Güçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda ...*, s. 69.

⁴³ Ömer İşbilir, "Nüzûl", *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 311-312.

1.2.2. Sürsat

Nüzûl vergisinin nakden ödenmesi üzerine tahıl ve hayvan üzerinden alınan vergiye “sürsat” adı verilmiştir. Nüzûlde olduğu gibi un, arpa ve samanın haricinde sürsatta bal, yağ, koyun ve odun gibi ürünler ordunun ihtiyacı kadar alınırdı.⁴⁴ Fakat bu verginin olumsuz tarafı alınan malların ücretlerinin hemen ödenmemesidir. Fiyatın bir kısmı nakit ödenir kalanı ise senet olarak verilirdi. Bazen senetlerin ödemesi çok fazla gecikir veya hiç ödenmezdi.⁴⁵

Sefere karar verildiğinde, her kazânın üzerine düşen ürünleri hazırlaması ve belirtilen menzillere zamanında ulaştırması için merkezden kâdırlara emirler gönderilirdi. Kâdının emir gereğince istenen koyunları ganem eminine, diğer ürünleri ise nüzûl eminine teslim etmesi ve karşılığında "*temessük belgesi*" alması gerekirdi.⁴⁶

Sefer zamanında askeri güzergâhın yakınında olan kazâlardan sürsat ürün olarak alınırken, güzergâhın uzağında olanlar ise kendilerine yüklenen mükellefiyetin bahasını merkez tarafından gönderilen tahsil memurlarına ödüyordu. Bu paralar ise ya ordu hazinesine ya devlet hazinesine aktarılıyor ya da savaşın diğer tedarikleri için harcanıyordu. IV. Murad'ın Bağdat Seferi (Mayıs 1638) için sürsat yükümlüsü olan 584 kazânın yarısı kadarı vergiyi nakden ödemiştir.⁴⁷

Sürsat vergisi de II. Viyana Seferi'yle (14 Temmuz 1683) başlayan uzun süreli savaşlar neticesinde nakdî bir vergiye dönüşmüştür.⁴⁸ Aynî vergilerin nakdî vergiye çevrilmesine, hem ürünlerin taşınmasındaki zorluklar hem de devletin nakit paraya olan ihtiyacı sebep olmuştur. Ayrıca nakdî olarak alınan vergiden devlet daha kolay tasarruf edebilmektedir.

Sürsatın miktarı avâriz ve nüzûl vergilerine nazaran daha düşüktür. Ayrıca, bunun toplanmasında avâriz ve nüzûlde olduğu gibi muafiyetler de söz konusu değildir.⁴⁹ Divanda nüzûl ve sürsat vergileri için çıkan emirlerin önemli bir kısmı kadırlara hitaben

⁴⁴ Hava Selçuk, “Osmanlı Devleti’nde Merkez Taşra İlişkisi Bağlamında Avâriz, Nüzûl ve Sürsat Vergileri (Şer’iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 24, Kayseri 2008, s. 179.

⁴⁵ Mehmet Zeki Pakalın, “Sürsat”, *Osmanlı Tarih ...*, C. 3, s. 300.

⁴⁶ Lütfi Göçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda ...*, s. 95.

⁴⁷ Lütfi Göçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda ...*, s. 97-98.

⁴⁸ Cafer Çiftçi, “Osmanlı-Avusturya ...”, s. 252.

⁴⁹ Mustafa Nuri Türkmen, “Osmanlı Devleti’nde ...”, s. 198.

yazılmıştır. Bu görevlerin, bizzat kâdı tarafından yapıp kontrolünün gerçekleştirilmesi kâdının sorumluluğunun anlaşılması bakımından önemlidir.⁵⁰

1.2.3. İştira Bedeli

Askerin ihtiyacı olan ürünlerin, sürsat ve nüzûl ile karşılanamadığı zamanlarda halk tarafından gerekli miktarın piyasa değeri üzerinden devlete satılması zorunluluğudur.⁵¹

Osmanlı Devleti, iştira uygulamasına bazı hallerde başvurmaktaydı. Bunlardan birincisi, sefer güzergâhında bulunan askeri anbarlara zahire toplanması ve ikincisi ise hareket halindeki askerin ihtiyacını gidermek için yakınlardaki kazâlarda yaşayanlardan zahire temin edilmesidir. İştira sistemindeki bir başka durum ise devletçe talep edilen malların fiyatlarının belirlenmesidir. Bu belirleme iki türlü yapılmaktadır. İlki tarafların anlaşarak malın değerinin üzerinden bir fiyatta satılması, ikincisi ise devletin önceden belirlediği bir fiyattan un, arpa, yağ vs. almasıdır.⁵²

1.2.4. Kürekçi Bedeli

Osmanlı donanmasında kürekçi temini; esirler, kürek cezası⁵³ alanlar ve gönüllülerden sağlanırdı. Büyük deniz seferlerinde kürekçi sayısı yetersiz kalınca, elli hânedan bir kürekçi çıkartılması kanun haline gelmişti. Kürekçinin çıktığı hânenin dışında kalanlar ise bu kişinin masraflarını yüklenirdi. Ne var ki daha sonra kürekçiye ihtiyaç olmasa bile, “kürekçi bedeli” adı altında vergi toplanmıştı.⁵⁴ Kanuni Sultan Süleyman dönemi (1520- 1566) sadrazamlarından Lütfü Paşa, Âsafnâme adlı eserinde, dört hânedan bir kürekçi çıkarıldığını ve bunlara hâzineden günlük on akçe verildiğini belirtmektedir.⁵⁵ 16. yüzyılda kürekçi bedeli miktarı 800-1.250 akçe arasında değişirken bu miktar 17. yüzyılda 3.000-5.000 akçeye yükselmiştir. Yine 16. yüzyılda bir avârizhânedan kürekçi bedeli olarak 65,5-80 akçe alınırken, 17. yüzyılda bu miktar 360-500 arası akçe olarak

⁵⁰ Lütfi Göçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda Osmanlı ...*, s. 70.

⁵¹ Cafer Çiftçi, “Osmanlı-Avusturya ...”, s. 252.

⁵² Lütfi Göçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda Osmanlı ...*, s. 115-122.

⁵³ Kürekçi Bedeli, tanzimattan önce harp gemilerinde kürek çekmek ve yelken toplamakla görevli kişilerin masrafları için kullanılan tabirdir. bkz. Mehmet Zeki Pakalın, “Kürekçi Bedeliyesi”, *Osmanlı Tarih ...*, C. 2, s. 342. Kürek cezası hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12, İstanbul 1982, s. 203-248; Neşe Erim, “18.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürek Cezası”, *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey (Dubrovnik-Croatia, 20-23 August, 2002)*, S.13, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, s. 179- 188.

⁵⁴ Halil Sahillioğlu, “Avâriz”, s. 108-109.

⁵⁵ Lütfü Paşa, *Asafnâme*, Matba‘a-i Amedî, İstanbul 1326, s. 25.

toplanmıştır.⁵⁶ Lapseki Kazâsı'nda 1010/1602 yılında kürekçi bedeli olarak her avârızhânedan 240 akçe toplanması kararlaştırılmıştır.⁵⁷ Toplanan kürekçi bedelleri sadece kürekçilerin masrafları için değil donanma mühimmatı ile gemi yapım malzemeleri içinde sarf edilmiştir. 1073/1662-63 yılında kadirgalar için 2.000 top Soma kirpası⁵⁸ talep edilmiş ve bu kirpasların ücretinin ise 1072/1661-62 senesinde toplanan kürekçi bedellerinden karşılanması için 1 yük (100.000) akçe verilmesi bildirilmiştir.⁵⁹ Başka bir örnek ise, 21 Cemâziyelâhır 1073/31 Ocak 1663 tarihinde Biga Sancağı'nda toplanan kürekçi bedelleri Boğazhisarı'ndan alınacak zift için tahsis edilmiştir.⁶⁰

Anadolu'da Aydın, Saruhan, Menteşe, Sığla, Hamidili, Karasi, Biga, Teke, Alâiye, Kütahya, Hüdavendigâr, Karahisar-ı Sâhib, Ankara, Sultanönü, Çankırı, Bolu ve Kastamonu sancaklarından kürekçi yerine bedeli tahsil edildiğinde toplam tutar 1071/1660-61 yılında 28.000.000 akçe, 1079/1668-69'da 25.288.625 akçe ve 1101/1689-90'da ise bu miktar 19.276.021 akçe olarak görülmektedir. Bu verginin zaman içinde farklı isimler adı altında toplandığı da görülmektedir.⁶¹ Bunlar “Tersâne Bedeliyesi, Kalyoncu Bedeliyesi, Bedel-i Asâkîr-i Bahriye ve Kürekciyân Avârızı”dır.⁶²

Yukarıda sıraladığımız vergiler hep askeri ihtiyaçlar karşılığında toplanmıştır. Avârız vergisinin sefer ve ordu masrafları haricinde de toplanıldığı görülmektedir. Nitekim II. Bayezid devrinde (1481- 1512) İstanbul'da meydana gelen ve 45 gün süren büyük depremde İstanbul surlarının ve muhtelif yapıların zarar görmesi neticesinde, şehzade sancakları hariç ülke genelinde hâne başına yirmişer akçe ve her 20 hânedan tamirat için bir adam istenilmiştir.⁶³

Lütfü Paşa, Âsafnâme adlı eserinde, avârızın 4-5 yılda bir 20'şer akçe toplandığını bildirmektedir. Yazar, askerin peksimet bedeli olarak toplanan paranın her yıl toplanmaması gerektiğine, toplandığında ise bu verginin halka ağır geleceğine değinmektedir. Ayrıca, I. Selim'in 8 yıllık saltanatı döneminde sadece bir kere avârız

⁵⁶ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK Basımevi, Ankara 2003, s. 221.

⁵⁷ BOA, MAD.d., 15562, s. 1.

⁵⁸ Kirpas: Pamuklu veya keten dokuma bez. bkz. Midhat Sertoğlu, “Kirpas”, *Osmanlı Tarih Lugatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 188.

⁵⁹ BOA, MAD.d., 215, v.6b; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye ...*, s. 162.

⁶⁰ BOA, MAD.d., 215, v. 6a; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye ...*, s. 224.

⁶¹ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye ...*, s. 222.

⁶² Abdurrahman Vefik, *Tekâlif-i Kavâid*, s. 99; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi ...*, s. 183.

⁶³ Solakzâde Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzâde Tarihi*, (haz. Vahid Çabuk), C.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 437.

toplandığını belirtir.⁶⁴ Avâriz vergisinin, Sultan III. Mehmed döneminde yaygınlaştığı ve 1620'den itibaren sürekli hale geldiği görüşü son yıllara kadar kendini korumaktaydı. Ancak 1580'den itibaren birkaç kez sadrazamlık yapan Koca Sinan Paşa'nın telhislerinden anlaşıldığına göre avâriz vergisi 16. asrın sonlarından itibaren düzenli hale gelmiştir.⁶⁵

1.3. AVÂRIZIN GELİŞİM SÜRECİ VE AVÂRIZHÂNE KAVRAMI

McGowan, Osmanlı Devleti'ndeki avâriz ve nüzul vergilerinin gelişme aşamalarını şu şekilde sıralamıştır. İlk olarak avârizin sürekli toplanmayan aynî bir vergi olduğunu, sonrasında avârizin nakdî ve nüzûlün de aynî olarak birbirine alternatif şekilde toplandığını belirtmiştir. Akabinde ise, nüzûlün de nakdîye dönüştürüldüğünü ve eş zamanlı tahsilâta başlandığını vurgulamıştır. Son aşamada, avâriz ve nüzûlün sürekli alınan yıllık birer vergi haline geldiğini ve bu vergilerin belli bir oranda hesaplanması sürecine girildiğini ifade etmiştir.⁶⁶

Avâriz ve nüzul vergilerinin tahsilâtı belli bir kaideye göre yapıldı. İlk olarak tahsilât için bölgeye gönderilecek vergi memurları belirlenirdi. Vergi toplanmasıyla ilgili bir emir yazıldıktan sonra, bu emir tahsilâtın yapılacağı bölgeye gönderilirdi. Bu emrin diğer bir nüshası ise gittiği yerde kendini tanıtmayı ve sorun yaşamaması için tahsildâra verilirdi. Bölgeye giden görevli, tahsilâtı gerçekleştirirken, herhangi bir anlaşmazlık yaşanması durumunda eski kayıtlara bakılırdı. Vergi toplandıktan sonra görevli memur, toplanan paranın miktarını bir belge ile bölge kadısına bildirirdi. Kadı, belgeyi inceledikten ve onayladıktan sonra tekrar vergi memuruna iade ederdi. Böylelikle her şey merkezin ve yerel idarecinin kontrolünde gerçekleşirdi.⁶⁷

15. ve 16. yüzyıllarda her hâne ve her bekâr yetişkin erkek bir vergi ünitesi olarak kabul edilmekte, vergi miktarı da ona göre belirlenmekteydi. 17. yüzyılda ise bu sistem değiştirilerek birden fazla hânenin bir araya getirilmesiyle “avârizhâne” denilen vergi

⁶⁴ Lütfi Paşa, *Asâfname*, s. 25; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi ...*, s. 178.

⁶⁵ Koca Sinan Paşa *Telhisleri*, (yay. Halil Sahillioğlu), IRCICA, İstanbul 2004, s. 27, 165; Özer Küpeli, “Klasik Tahrirden Avâriz Tahririne Geçiş Sürecinde Tipik Bir Örnek: 1604 Tarihli Manyas Kazâsı Avâriz Defteri”, *TTK Belgeler*, C. XXXII, S. 36, Ankara 2011, s. 114.

⁶⁶ Bruce McGowan, *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade and the Struggle for Land 1600-1800*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, p. 109.

⁶⁷ Süleyman Demirci, “Collection of Avâriz And Nüzul Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman 1620- 1700”, *Belleten*, C. LXIX, S. 256, Ankara 2005, s. 901- 902.

birimleri meydana getirilmiştir. Bir avârizhâne içindeki hâne sayısı ve vergi miktarı dönemden döneme ve bölgeden bölgeye değişiklik göstermiştir.⁶⁸

1082/1671 yılında avâriz miktarının en yüksek olduğu bölge, Batı Anadolu'dur. Zira bölge topraklarının verimliliği ve ürün çeşitliliğinin yanı sıra, bölgenin sefer güzergâhında bulunmaması, ahalinin avâriz vergisini 500 akçe gibi yüksek miktardan ödemesine sebep olmuştur. Rumeli'de ise bu miktar 325 akçe idi. Rumeli'nin sefer güzergâhında bulunması, buradaki halkın düşük seviyeden avâriz vermesini sağlamıştır. Doğu Anadolu'da ise avâriz vergisi 400 akçedir. Buradaki verginin düşük olmasının sebebi ise, Osmanlı ile İran arasındaki uzun süreli savaşlar ile toprakların Batı Anadolu'ya göre verimsizliğinden ve mevsim şartlarının kötü olmasından ileri gelmektedir. Doğu Anadolu'nun önemli merkezlerinden olan Erzurum'da avâriz vergisi iki farklı bedelle tahsil edilmiştir. Taşrada, toprak verimsizliğinden en düşük vergi olan 325 akçe alınırken, merkezde 542 akçe toplanmaktadır.⁶⁹ Zira şehir ipek yolu üzerinde yer alması hasebiyle ticarî faaliyetlerle taşraya göre daha yüksek bir gelir düzeyine ulaşmıştır.

1650'li yıllara kadar avâriz sayımları Osmanlı ülkesindeki kâdılar nezâretinde gerçekleştirilmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu işler, defterhânenin ilgili kalemlerinin kâtipleri veya yine merkezden gönderilen askeri sınıfa mensup kişiler tarafından yapılmıştır.⁷⁰ Ayrıca bu görevlilere gittikleri bölgelerin ileri gelenleri, tüccarları, din adamları ve sözü geçenleri yani “ayân ve eşrafı” yardımcı olmaktadır.⁷¹

⁶⁸ Nejat Göyünç, “Hâne Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul 1979, s. 331-348; Mustafa Öztürk, “1616 Tarihli Halep Avarız-hâne Defteri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 8, Ankara 1997, s. 249-293; Enver Çakar, “XVII. Yüzyıl Halep Eyaleti Avâriz-hâne ve Cizye Defterleri”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Birinci Orta Doğu Semineri*, Elazığ 2003, s. 337-344; Enver Çakar, Füsun Kara, “17. Yüzyılın Ortalarında Arapgir Sancağında İskân Ve Nüfus (1643 Tarihli Avarız-hâne Defterine Göre)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 2, Elazığ 2005, s. 385-412; Süleyman Demirci, “Kanun-i Kadimin İzinden Yeni Bir Sistemin Tesisine Osmanlı Mâli Sisteminde Değişim: XVII. Yüzyıl Sivas Eyâleti Avârizhâne Sayıları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme” *Osmanlı Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, C. 1, Sivas 2007, s. 180; Süleyman Demirci, “XVII. Yüzyılda Trabzon Eyaletinin İdari Taksimatı ve Vergilendirilebilir Nüfus: Giresun, Keşap, Kürtün ve Yavabolu Nam-ı Diğer Görele Kazâları Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, Isparta 2012, s. 15-29; İbrahim Ethem Çakır, “Uşak Kazâsı (1676 Tarihli Avâriz Defterine Göre)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 28, Ankara 2012, s. 27-48.

⁶⁹ Mustafa Nuri Türkmen, “Osmanlı Devleti'nde ...”, s. 196- 197.

⁷⁰ Oktay Özel, “Avâriz ve Cizye ...”, s. 39.

⁷¹ Özer Ergenç, “Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve A'yan Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. III, İstanbul 1982, s. 106.

17. yüzyılda avâriz tahrirlerinin yapılmasının temelinde, 16. yüzyıl sonlarında baş gösteren Celali isyanları sonucu yaşanan “Büyük Kaçgun” yatmaktadır.⁷² Bunun yanında vergi tahsildârları ve tahrir memurlarının adam kayırmaları, rüşvet almaları sonucu halk köylerini terk etmiştir. Ayrıca deprem, salgın hastalık, çekirge istilas gibi doğal afetler sonucu meydana gelen can kayıpları avâriz tahrirleri yapılmasının nedenleri arasında gösterilebilir. Müslim ve gayrimüslim halkın vergi vermemek için tahsildârlardan kaçarak vakıf, serbest tımar olan köylerine yerleşmesi dolayısıyla sayımların yapılması zorunlu hale gelmiştir.⁷³

II. Viyana Kuşatması ve onu takip eden yıllarda Avusturya ile yapılan savaşlar⁷⁴ ordunun, özellikle de yeniçerilerin giderlerinin karşılanması Osmanlı hazinesi açısından büyük sıkıntılar ortaya çıkarmıştır.⁷⁵ Savaşların sürekliliği askerî harcamaları artırmış; bunların karşılanması ve askere maaşının verilebilmesi için devlet, zengin bölgelerden ve kişilerden *imdâdiyye*⁷⁶ adıyla vergi toplamaya başlamıştır.⁷⁷

II. Viyana Kuşatması’nın başladığı 1683’te Osmanlı Devleti’nin gelirleri 392.847.320 akçe iken giderleri 324.566.230 akçedir. Kuşatmanın ikinci yılı olan 1684’te ise gelirler 518.681.680 akçe iken giderleri 525.165.640 akçeye yükselmiştir.⁷⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere daha kuşatmanın ikinci senesinde gelir-gider dengesinde açık çıkmıştır.

Avâriz vergilerinin toplam gelirlere oranı dönemden döneme fark etse de bu % 10 ile 20’lik bir dilimle önemli bir yere sahiptir.⁷⁹ Bu minvalde 1072/1661-62 mali yılında genel bütçe gelirleri 601.270.828 akçe olup avâriz gelirleri 110.309.764 akçedir. Toplam

⁷² Mustafa Akdağ, “Celali İsyanlarının Başlaması”, *Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Ankara 1946, s. 23-50; Mustafa Akdağ, “Celali Fetreti”, *Atatürk Üniversitesi DTCF Dergisi*, C. 16, S. 1-2, Ankara 1947, s. 219-313; Mustafa Akdağ, “Celali İsyanları’nda Büyük Kaçgunluk (1603-1606)”, *Atatürk Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1-2, Ankara 1964, s. 1-51; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, (Ed. Nuri Akbayar), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 1- 511.

⁷³ Oktay Özel, “17.Yüzyıl Osmanlı ...”, s. 740.

⁷⁴ İlber Ortaylı, “İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 2, İstanbul 1981, s.195- 202; Cafer Çiftçi, “Osmanlı- Avusturya ...”, s. 247- 268.

⁷⁵ Halil Sahillioğlu, “Sıvış Yılı Buhranları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 27, S. 1- 2, İstanbul 1967, s. 75- 111.

⁷⁶ Ahmet Tabakoğlu, “İmdadiyye”, *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 221-222; Ayrıca İmdadiyye vergisinin Osmanlı İmparatorluğunda uygulanması için bkz. Yavuz Cezar, “Osmanlı Maliyesinde XVII. Yüzyılın İkinci Yarısındaki "İmdadiyye" Uygulamaları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 2, İstanbul 1984, s. 69- 102.

⁷⁷ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, C. 2, İstanbul 1928, s. 375- 376.

⁷⁸ Halil Sahillioğlu, “1683-1740 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Hazine Gelir ve Gideri” *VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981, s. 1393.

⁷⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985, s. 153.

bütçe gelirler içinde avâriz gelirlerinin (mevkufat bürosu) genel bütçeye oranı %18,35'tir. 1077/1666-67 yılındaki bütçe hesaplamalarında toplam gelir 553.429.239 akçe tahmin edilirken avâriz gelirleri 69.405.722 akçe olmuş ve bütçeye oranı %12,54'te kalmıştır. Son olarak 1079-80/1669-70 yılı bütçe cetvelinde toplam gelir 612.528.960 akçe olarak belirlenirken bu yılki bütçede avâriz gelirleri %19,35 oranla 122.186.163 akçe olarak görülmektedir.⁸⁰

Avâriz tahrirlerinin adil bir şekilde yapılması hem devletin hem de vergi mükellefi reâyânın yararına olan bir durumdur. Çünkü reâyânın fazla vergi altında ezilmesi, ya köylerin tamamen boşalmasına ya da ahalinin celali olmasına sebebiyet verebilirdi. Bu nedenle devlet az da olsa alabileceği vergiyi hiç alamaz hale gelmiştir.

Olağanüstü zamanlarda nakdî, aynî ve bedelî olarak alınan vergilerin taksiminde esas olan avârizhâne tahrirleridir. Bu vergiler avârizhâne miktarları üzerinden tahsil ve tevzi edilmiştir. Genellikle vergi toplama emrini alan kadılar, mahalle ve köylerde yaşayanların güvendiği ve yukarıda da değindiğimiz eşraf ve ayanları çağırıp onların yardımıyla avârizhâneye dâhil olanların güçlerine göre adil bir şekilde tevzi edip vergileri toplamıştır.⁸¹ Fakat sürsat, avârizhâne kayıtları göz önünde bulundurulmadan toplanan bir vergi olmuştur. Bundan dolayı da avârizhâne tahrirlerinde önemli olan şahsi veya toplu muafiyetler sürsatta uygulanmamıştır.⁸²

Avâriz tahririni yapmakla görevlendirilen kişilerden, ilk olarak bulundukları bölgenin avâriz ve cizye yükümlüsü erkek nüfusun deftere yazılması istenmiştir. Bazen bu defterlere muaflar yazılmaz iken, bazen muaflarında yazıldığı görülmüştür. Sayım esnasında avârizhâne miktarının adil olarak gelirlere göre belirlenmesi ve paylaştırılması istenmiştir. Herhangi bir sebepten dolayı yerini terk edip tahririn yapıldığı bölgeye gelenlerin geri gönderilmemesi ve bölgenin avârizhânesi içine dâhil edilmesi bildirilmiştir. Gerçekleşen tahrir sonuçlarını avâriz ve cizye şeklinde iki farklı deftere yazmaları ve mühürleyerek merkeze göndermeleri tahrir memurlarının görevleri arasında idi.⁸³ Tahrirle görevli kâdının yetkisi dışında olarak bir zımmîyi muaf olarak deftere kaydetmesi ve

⁸⁰ Kadir Arslanboğa, "M. 1665-1668/ H. 1075-1078 Tarihleri Arasında Bir Mali Yıla Ait Osmanlı Bütçesi", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C. 50, S. 586, Aralık 2013, s. 77-78, 86-87.

⁸¹ Lütü Göçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda Osmanlı ...*, s. 70-75.

⁸² Lütü Göçer, *XVI. ve XVII. Asırlarda Osmanlı ...*, s. 94-95.

⁸³ Oktay Özel, "Avâriz ve Cizye ...", s. 40.

bunun anlaşılması durumunda kâdının azledilmesi hakkında Şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından bir fetva verilmiştir.⁸⁴

Avârizhâne sayısı belirlenirken, o bölgenin sosyal ve ekonomik durumu, nüfus yapısındaki değişimler ve vergi mükellefi olabilecek kişilerin miktarının iyi saptanması gerekmektedir. Avâriz, bir toprağı tasarruf eden kişilerden alınmaktadır. Vergi miktarı, şahısların işledikleri toprakların gelirlerine göre belirlenirdi. Bu kişiler maddi güçlerine göre “alâ”, “evsât” ve “ednâ” olarak derecelendirilirdi. Vergi mükellefleri, avârizhâne olarak bilinen ve aynı miktarda para alınan vergi üniteleri şeklinde gruplandırılırdı. Avârizhâneler kişilerin ekonomik güçlerine göre, 2-15 hânedan meydana gelmektedir. Avârizhâneyi oluşturan kişiler zengin ise sayıları az tutulur, geliri düşük ise gerçek hâne sayısı arttırılmak suretiyle köylüye yardımcı olunurdu.⁸⁵

Avârizhâne sayılarının artıp eksilmesi yukarıda bahsettiğimiz nedenlere bağlı olmakla birlikte, bazı keyfi uygulamalara da rastlanmaktadır. Halk, belirlenen avârizhâne miktarının fazlalığından dolayı tahsil zamanında bu vergiyi ödeyemiyorsa, bunu kadı aracılığıyla İstanbul’a bildirip indirimle gidilmesi talebinde bulunurdu. Bu talepler kimi zaman uygun görülür kimi zaman ise cezalandırılma sebebi olarak değerlendirilirdi. Örneğin, Şaban 1055/Eylül 1645 tarihli bir ferman suretinde Harput Kazâsı halkı Veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa zamanında İstanbul’a bir şikâyet dilekçesi göndererek uzun zamandan beri 238,5 avârizhâneye sahip olduklarını ve bunu ödemeye güçlerinin olmadığını bildirip tenzile gidilmesini talep etmişlerdir. Bu talep karşısında öfkelenen Paşa, tenzile gitmeyip bilakis hâne sayısını arttırarak mevcut rakamı 400 avârizhânesine çıkartmıştır. Dolayısıyla hâne başına daha fazla yük binmiştir. Daha sonra gönderdikleri yazıda ise, üç seneden beri 400 hâne olarak ödedikleri vergilerden dolayı dağınık ve perişan olduklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine, bölgede tekrar tahrir yaptırılmıştır. Böylece Harput Kazâsı’nın avârizhâne miktarının 298,5 olduğu belirlenmiştir.⁸⁶

⁸⁴ Ertuğrul Düzdağ, *Kanuni Devri Şeyhülislamı Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 119.

⁸⁵ Suraiya Faroqi, “Krizler ve Değişim”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (ed. Halil İnalcık, Donald Quataert), Eren Yayıncılık, C. 2, İstancul 2004, s. 658-659; Jülide Akyüz Orat, “Avâriz Vergisi Üzerine Bir Çalışma: 18. Yüzyıl Başlarında Ankara Uygulamaları”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 22, Sinop 2012, s. 222.

⁸⁶ BOA, MAD. d., 3038, s. 4; Rıfat Özdemir, “Avâriz ve Gerçekhâne Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler”, *X. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 4, TTK Basımevi, Ankara 1993, s. 1585-1586.

Yukarıda zikredilen Harput Kazâsı misali yanında değinilecek bir başka örnek şudur: Biga Kazâsı halkı, belirlenen avârizı yüksek bularak indirimine gidilmesini talep etmiştir. Bu istek, Biga Kazâsı Naibi Feyzullah Efendi vasıtasıyla yapılmıştır. H. 20 R 1107/ M. 29 Ekim 1695 tarihinde yazılan bu arza göre, bazı mahalle ve köylerin durumunun kötü bazılarının ise iyi olduğu belirtildikten sonra, hâne taksiminin bu durum göz önünde bulundurularak yapılması talebinde bulunulmuştur. Bu arza Biga Kazâsı'nda bulunan bütün mahallelerin ve bazı köylerin temsilcilerinin isimleri yazılarak başlanmıştır. Cevaben, avâriz taksiminin ahalinin içinde bulunduğu ekonomik koşullara uygun olarak yapılması ve halkın rencide edilmemesi istenmiştir.⁸⁷

Vergilerin sayı ve miktar bakımından artması halkı perişan etmekteydi. Bundan dolayı da tahsildârlar geldiğinde köylünün yerini terk etmesi, vergi vermeye yanaşmaması gibi durumlarla karşılaşılmaktaydı. 1755 Şubat'ında yayınlanan bir adaletnameden, avârizın da aralarında bulunduğu bazı vergilerin artık alınmayacağı söylentilerinin halk arasında yayıldığı anlaşılmaktadır. Bu söylentilerden cesaretlenenlerin vergi tahsildârlarına karşı koyarak vergi vermeye yanaşmadıkları görülmektedir. Adaletnamede, bu gibi durumlara karşı tedbirlerin alınması ve suçluların cezalandırılması istenmektedir.⁸⁸

1.4. AVÂRİZ MUAFİYETİ

Askerî sınıfa mensup olanlar, imam ve hatip gibi dinî görevliler ile tuzcu, çeltikçi, derbentçi, küreci, doğancı, katrancılar ve vakıf reâyâsı avâriz-ı divânîyeden muaftır.⁸⁹ Yine, Hz. Pergamber (sav) soyundan gelen seyyidler ile yaşlı ve iş göremez durumda olan pir ve amel-mandeler de bu vergiden muaftırlar.

Biga Kazâsı'nda bulunan Çınarlı isimli köy derbentçi olduğundan dolayı avârizdan muaf tutulmuştur.⁹⁰ Kal'a-i Sultaniye'de bulunan 65 hâne ve 11 mücerred kale hizmetinde bulundukları için muaf olmuşlardır.⁹¹ Ezine Kazâsı dahilinde Akköy'de bulunan Cemaat-i Katrancıyân⁹², Çamluca⁹³, Bolucak⁹⁴, Sakallu⁹⁵, Saraycık⁹⁶ ve Köpekler⁹⁷ adlı köyler

⁸⁷ BOA, İE. ML, 52 / 4946, 20 Rebiülahir 1107 / 28 Kasım 1695.

⁸⁸ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adalet-namelere Göre Türkiye'nin İç Durumu", *Belleten*, C. XXXVIII, S. 151, Ankara 1974, s. 477.

⁸⁹ Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüşumu", *Belleten*, C. XXIII, S. 92, Ankara 1959, s. 597.

⁹⁰ BOA, TT.d., 59, s. 32-33; BOA, TT.d., 1093, v. 18b

⁹¹ BOA, TT.d., 59, s. 250-251; BOA, TT.d., 1093, v. 155a.

⁹² BOA, TT.d., 1093, v. 93b.

⁹³ BOA, TT.d., 1093, v. 120a.

⁹⁴ BOA, TT.d., 1093, v. 120a-121a.

⁹⁵ BOA, TT.d., 1093, v. 121a.

katrancılık yaptıklarından dolayı muafiyet kapsamındadır. Danişmendli Köyü'nde Cemaat-i Elliciyân⁹⁸ ile Balıklı Köyü'nden 10 hâne⁹⁹ ellici olduğun dolayı muaf tutulmuşlardır. Anduzlu¹⁰⁰ ve Boğazbağı¹⁰¹ adlı köylerde bulunan Arap cemaatleri Behram Tuzlası'ndan tuz çektikleri için avârizdan muaflardır. Sarımsakçı Köyü¹⁰² ise Menderes Çayı üzerinde bulunan Aslıhan Vakfı'na ait köprüde derbentçi olduğundan dolayı muaf tutulmuştur. Lapseki Kazâsı dahilinde bulunan derbentçi olan Kara Ömerlü¹⁰³ ve Küreci¹⁰⁴ adlı köyler avârizfan muaf olurken; Çatal Bergos Nahiyesi'ndeki Saruca Köyü¹⁰⁵ kale hizmetinde ve köprücü olduğundan, Koz¹⁰⁶ isimli köy ise Kazdağı'nda bulunan İt bilmez denilen yerde derbentçi olduklarından dolayı avâriz-ı dîvâniyeden ve tekâlîf-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır.

Muafiyetler sadece Müslümanlar için değil gayrimüslimler için de geçerliydi.¹⁰⁷ Nitekim Metropolit Kanunnamesi olarak bilinen II. Mehmed devrine ait berâtla metropolit ve papazlar ile diğer din adamlarının avâriz ve tekâlîf-i dîvâniyeden muaf olmaları sağlanmıştır.¹⁰⁸

Avâriz vergisinden muaf tutulan iki grup daha bulunmaktadır. Bunlar, voynuklar ve martoloslar'dır. Voynuklar, savaş zamanlarında ordunun ve devlet erkânının atlarından sorumlu, diğer zamanlarda ise has ahır ve çayır hizmetinde kullanılan Gayrimüslimlerden ve özellikle de Bulgarlardan oluşan sınıfa verilen isimdir.¹⁰⁹ Bu sınıf verdikleri hizmetler karşılığında avâriz-ı dîvâniye ve tekâlîf-i örfiye'den muaf tutulmuştur.¹¹⁰ Martoloslar ise, 15. yüzyıldan 19. yüzyıl'a kadar Balkanlarda faaliyet gösteren ve genellikle hristiyanlardan

⁹⁶ BOA, TT.d., 1093, v. 121a-122a.

⁹⁷ BOA, TT.d., 1093, v. 122a.

⁹⁸ BOA, TT.d., 1093, v. 101a.

⁹⁹ BOA, TT.d., 1093, v. 123a.

¹⁰⁰ BOA, TT.d., 1093, v. 124a.

¹⁰¹ BOA, TT.d., 1093, v. 124a-125a.

¹⁰² BOA, TT.d., 1093, v. 101a.

¹⁰³ BOA, TT.d., 1093, v. 135a.

¹⁰⁴ BOA, TT.d., 1093, v. 129a-130a.

¹⁰⁵ BOA, TT.d., 1093, v. 145a-146a.

¹⁰⁶ BOA, TT.d., 1093, v. 147a-148a.

¹⁰⁷ Bu konuda örnekler için bkz. Zeki Arıkan, "Tahrir Defterlerinde Geçen Deyimler", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 16, İstanbul 1996, s. 7-8.

¹⁰⁸ "... bundan evvel midrebolid olanlar her ne vechile midrebolidlik ederlerse ve kilisa ve bağ ve bağçe ve tarladan her neye mutasarrıf olurlar dise bu dahi âna mutasarrıf olub ulakdan ve cerehordan ve haracdand ve baki avârizdan ve tekâlîf-i divaniden evvelki midrebolidlar gibi mu'af ola ve mezbur yerün papasları ve kalyorosları ve sa'ir nasaraları mezburi kendülere midrebolid bilüb midrebolidliğe mute'allık olan kazayada rücu' buna edeler." Halil İnalcık, Robert Anhegger, *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, TTK, Ankara 2000, s. 65- 66.

¹⁰⁹ Mehmet Zeki Pakalın, "Voynuk", *Osmanlı Tarih ...*, C. 3, s. 595-597.

¹¹⁰ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri IV*, II. Kısım, Fey Vakfı, İstanbul 1992, s. 653.

oluşturulan askeri bir grubun adıdır. Martoloslar ilk başlarda casusluk ve ulak olarak kullanılmış sonraları ise Avrupa sınırındaki kalelerde muhafızlık yapmışlardır.¹¹¹ Genellikle Gayrimüslimlerden oluşan bu askeri sınıf hizmetleri mukabilinde avâriz vergisinden muaf tutulmuştur.¹¹²

1501 tarihli Ebu Eyyûb el-Ensarî Vakfı ile alakalı bir fermanla, bu sahabî vakfının avâriz-ı dîvâniyeden muaf tutulmasına dair emirler mevcuttur. Bu ferman incelendiğinde muafiyetin ilk olarak Fatih devrinde verildiği görülür. Fermanla “*Anun evkâfinin reâyâsın ulakdan ve suhradan ve cerehordan ve sekbândan ve hisâr yapmasından ve azebden ve küreçciden ve sair avâriz-ı dîvâniden ve tekâlîf-i örfiyeden emin ve muaf tutasız teklîf-i avâriz etmeyesiz*” şeklinde bir hüküm yer almaktadır.¹¹³

I.Selim (1512-1520) zamanında Hersekzâde Ahmed Paşa’nın hazırladığı tımar kanunnâmesinde askerî sınıfa mensup olan akıncıların sefere katıldıkları yıl avârizdan muaf oldukları, katılmadıklarında ise avâriz ile mükellef oldukları belirtilmiştir.¹¹⁴

Adana çeltik tarlalarında hizmet edenlerin de avâriz-ı dîvânî ve tekâlîf-i örfîden muaf oldukları kanunnâmelerde belirtilmiştir.¹¹⁵ Bunun yanında, padişah için balık yetiştirmekle görevlendirilen Şahin Zafirî adlı zımmî balıkçının görevde kaldığı aylarda avârizdan muaf tutulduğu görülmektedir.¹¹⁶ Mamafih, Hz. Muhammed’in (sav) soyundan olan seyyid ve şeriflerin avârizdan muaf olduğu gibi mezhep imamlarının ve tarikat büyüklerinin soyundan gelenler de bu vergiden muaf tutulmuştur.¹¹⁷

Avâriz vergisi Osmanlı İmparatorluğu’ndaki bütün köy, kazâ, şehir ve eyaletlerden toplanmamaktaydı. Kişisel olarak avârizdan muaf olanların yanında bir de bölgesel olarak avârizdan muaf sayılan eyaletler mevcuttu. Bu eyaletler Suriye, Bağdat, Girid ve Yemen gibi yerlerdi.¹¹⁸

1.4. AVÂRIZ VAKFI

Avâriz-ı dîvâniye adı altında toplanan çeşitli vergilerin fazlaşması halkı ekonomik açıdan zorlamaktaydı. Bu durum halk arasında yardımlaşma hissiyatını geliştiren bir faktör

¹¹¹ Mithat Sertoğlu, “Martolos”, *Osmanlı Tarih ...*, s. 210-211.

¹¹² Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri V*, II. Kısım, Fey Vakfı, İstanbul 1992, s. 300, 374.

¹¹³ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri II*, Fey Vakfı, İstanbul 1990, s. 147-148.

¹¹⁴ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri III*, Fey Vakfı, İstanbul 1991, s. 128.

¹¹⁵ BOA, TT.d, 177, s. 4.

¹¹⁶ BOA, İE. MİT, 2 / 87, 12 Zilkade 1115 / 18 Mart 1704.

¹¹⁷ BOA, İE. MİT, 2 / 110, 23 Şaban 1103 / 10 Mayıs 1692.

¹¹⁸ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I*, Fey Vakfı, İstanbul 1990, s. 192.

haline gelmiştir. Zengin ve hayırsever kesim, bulundukları köy veya mahalledeki fakirlerin ödemede zorlandıkları vergilerin ödenmesine yardımcı olmak için para ve gelirlerini vakfetmişlerdir. Böylelikle oluşan avâriz vakıfları, ya tüm halkın ya da sadece fakirlerin vergi borçlarını ödemekteydi.¹¹⁹ Zaman içinde avâriz vakıflarının gelirleri, asıl amacının yanı sıra mahallenin ihtiyaçlarının karşılanması, fakirlere yardım edilmesi, su yolu ve kaldırım inşası gibi umumî ihtiyaçlara da sarf edilmiştir. Bunların yanında kredi vermek, maddi durumu kötü olanlara yardım etmek amacıyla kurulan avâriz vakıfları da bulunmaktadır. Esnaf teşkilatları, aynı meslekten olanlar arasında yardımlaşmayı sağlamak ve teşkilatın masraflarını gidermek için “avâriz sandıklarını” kurmuşlardır. Yeniçeriler içinde de her bölüğün bir yardım sandığı bulunmaktadır. Bunun gibi avâriz sandıklarına düzen akçesi, ramazan taamı, odun ve kandil parası gibi bazı nakit para vakıfları bağlanmış ve bu paralar işletilerek ihtiyacı olanlara dağıtılmıştır.¹²⁰ Avâriz vakıflarının önemini vurgulaması açısından, Bursa’da 1708 yılında kurulan 478 adet vakıftan 117’sinin (% 24.48) avâriz vakfı olması dikkat çekmektedir.¹²¹

Farklı dinlere mensup kişilerin bir arada oturdukları köy veya mahallelerde kurulan vakıflar kişi ayırt etmeksizin, ihtiyaçlara cevap vermeye çalışmıştır. Avâriz vakıflarının kendi içlerinde biriken paralar ve bu paraların kontrolü devletin aldığı bir kararla kamu kurumlarına geçtiği görülmektedir. Avâriz vakıflarının idaresi diğer vakıflarda olduğu gibi mütevelliler tarafından yapılırken bunların kontrolü Evkaf Nezaretine aitti. 1869 yılında çıkarılan bir irade ile mezkur vakıfların bir kısmı Evkaf Nezareti’nden alınarak belediyelere devredilmiştir.¹²² Bundan başka 1875 Maarif Nezareti’nin çıkardığı bir talimatname ile avâriz vakıflarının elinde bulunan paraların mekteplerin ihtiyaçlarına harcanması kararlaştırılmıştır. Avâriz vakıfları 1930 yılında belediye kanununun 110. maddesi mucibince belediyelere intikal etmiştir.¹²³

¹¹⁹ Ömer Lütfü Barkan, “Avâriz”, s. 18.

¹²⁰ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 216.

¹²¹ Mefail Hızlı, “XVII. Yüzyıl Başlarında Bursa Vakıfları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 9, Bursa 2000, s. 12.

¹²² Osman Nuri Ergin, *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, İstanbul 1936, s. 27.

¹²³ Mehmet İpşirli, “Avâriz Vakfı”, *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 109.

1.5. AVÂRIZ DEFTERLERİ

16. yüzyıl ikinci yarısından sonuna kadar avâriz sayımları cizye tahrirleriyle beraber yapılmış ve sonuçlar aynı deftere yazılmıştı. İlk olarak müstakil avâriz defterleri Müslüman nüfus ile ayrıcalıkları kaldırılan yaya ve müsellemler için düzenlenmiştir. En eski avâriz defteri 1600-1601 yıllarında Tokat'a ait bir defterdir. Bu defterde vergi mükellefi yaya ve müsellemlerin yanında, vergi veremeyecek durumda olanlar ile Celali Fetret'inden dolayı göç etmiş olanlarla ilgili bilgilere rastlanılmaktadır.¹²⁴ Avâriz vergisinin düzenli olarak toplanmaya başlamasıyla, 1620'lerden itibaren avâriz defterlerinin kapsamı bütün vergi mükelleflerini ve bazen de muaf olanları kapsayacak şekilde tutulmuştur.¹²⁵ Avâriz tahrirleri sonucu tutulan defterler içerik bakımından üçe ayrılmaktadır. Bunlar mufassal avâriz, icmâl avâriz ve mufassal-icmâl avâriz defterleridir.

Mufassal Avâriz Defteri

Mufassal avâriz defterleri, muhteviyat bakımından en zengin defterlerdir. Bu defterlerde, vergi mükellefi olan evli veya bekâr erkekleri, dul kadınları, bölge ahalisinin mesleklerini, sınıf mensûbiyetlerini, halkın ekonomik vaziyetini ve kişilerin sağlık yönünden bir engelinin olup olmadığı gibi bilgileri görmek mümkündür. Diğer önemli bir husus ise, mufassal avâriz defterlerine bakılarak nüfus hesaplaması yapmanın diğer avâriz defterlerine nazaran daha doğru sonuçlar vereceği noktasıdır. Burada önemli olan muafların defterlerde kayıt altına alınmış olmasıdır. Zira, muafların yazılı olmadığı defterlerden yola çıkılarak yapılan nüfus hesaplamaları sağlıklı sonuçlar vermemektedir. Klasik dönem tahrir defterlerinde belirtilmeyen, gerçek hâne halkının kaç kişiden oluştuğu, reâyânın yaş grupları gibi konulara bu defterlerde de değinilmemektedir.¹²⁶

İcmâl Avâriz Defteri

Tahrir sonucunda hazırlanan mufassal avâriz defterleri, İstanbul'a gönderilirdi. Bunun yanı sıra, klasik dönemde olduğu gibi maliye bürokratları devletin genel durumu hakkındaki bilgileri kolay takip edebilmek için "*icmâl avâriz defterleri*"ni hazırlamışlardır.

¹²⁴ Özer Küpeli, "Klasik Tahrir ...", s. 115.

¹²⁵ Oktay Özel, "Avâriz ve Cizye ...", s. 38.

¹²⁶ Oktay Özel, "Avâriz ve Cizye ...", s. 43- 44. Ayrıca bkz. Oktay Özel, "17. Yüzyıl Osmanlı ...", s. 735-743.

Mufasssal defterlerde bulunan ayrıntılı bilgiler, icmal defterlerinde bulunmazdı. Sadece kazâ bazında avârizhâne miktarı icmal defterlerine kaydedilirdi.¹²⁷

Mufasssal-İcmal Avâriz Defteri

Literatürde defter çeşitleri mufasssal ve icmal defterleri olarak kayıtlı iken, Feridun Emecen'in yaptığı çalışmalar sonucunda yeni bir defter çeşidi keşfedilmiş ve bu çeşide “mufasssal-icmal defterleri” denmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1520-1530 yılları arasındaki tahrirlerin sonuçlarını gösteren bu defterlerin örneklerine başka dönemlerde tesadüf edilmemektedir. Feridun Emecen, mufasssal-icmal defterlerini;

“Bu tür doğrudan mufasssal defterlerin tertibi üzere, sadece reâyâ isimleri ve vergi cins ve dökümü ihmal edilerek, aynı zamanda diğer çeşit tahrir sonuçları, yani evkaf, yörük tahrirleri de eklenerek hepsinin toplam sayıya müteallik neticelerinin hesaplanıp kendi mantığı çerçevesinde, sınıflandırılması ve adeta tablolaştırılmasıyla ortaya çıkmış ve merkezde pratik kullanma maksadı ile hazırlanmış icmallerdir ki, bunlara “mufasssal-icmaller” adını verebiliriz.” şeklinde tanımlamaktadır.¹²⁸

Mufasssal-İcmal defterler, avâriz vergisinden mükellef olanların ismen yazılmamış olması nedeniyle mufasssal defterlerden ayrılmaktadır. Ayrıca, kazâ içinde bulunan yerleşim yerlerindeki avârizhâne toplamı ile nüfusun nefer olarak toplamına ait rakamları ayrıntısıyla vermesi icmal avâriz defterlerinden farkını ortaya koymaktadır.¹²⁹

¹²⁷ Turan Gökçe, “Osmanlı Nüfus ...”, s. 78- 79.

¹²⁸ Feridun Emecen, “Mufasssaldan İcmale”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 16, İstanbul 1996, s. 40- 41.

¹²⁹ Turan Gökçe, “Osmanlı Nüfus ...”, s. 81.

BÖLÜM II

OSMANLI DEVLETİ'NDE İSKÂN SİYASETİ

2.1. İSKÂN'IN TANIMI VE İSKÂNLA ALAKALI DİĞER TANIMLAR

2.1.1. İSKÂN'IN TANIMI

İskân, kelime olarak yerleştirme, mesken ve vatan kazandırma gibi anlamlara gelmektedir.¹ En geniş anlamıyla bir beşeri yerleşmedir. Mevsimlere bağlı kalarak yer değiştiren ve yazın yükseklerle çıkan kışın ise alçalara inen yarı göçebe toplumların yerleşmeleri; insanların oturdukları mesken, köy, çiftlik, şehir sürekli veya geçici ayrı ayrı veya toplu halde, irili ufaklı bütün yerleşmeler iskân olarak isimlendirilebilir.² İnsanların bireysel veya topluluk halinde meydana getirdikleri göçler sonucunda siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda değişim olması muhakkaktır. Devletlerin siyasi veya askeri politikaları ve bu alanlardaki başarı durumları iskân mevzu'unun kolaylık-zorluk derecesini belirlemede önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanında iskân sürecinin sistemli bir şekilde işleyişi de o ülkelerin medeniyet seviyelerinin göstergesi gibidir.³

İskân, devletlerin ekonomik ve idari meseleleri ile yakından ilgili olduğu kadar toplumu da büyük ölçüde ilgilendirmektedir. Farklı milletlere mensup olanların meydana getirdiği bir toplumda merkezi idarenin gücü, uygulayabileceği bir iskân siyasetine bağlıdır. Ayrıca nüfusun ekonomiye kaydırılması da iskânın şekliyle alakalıdır. Bundan dolayı iskân çeşitli şekillerde ve değişik metodlar içerisinde yürütülmüştür. Genel olarak Osmanlı Devleti'nin iskânla ilgili uyguladığı metodlar şu şekildedir: Kuruluş ve genişleme döneminde fethedilen yerlerin Türkleşmesi ve İslamlaşması'nda vakıf ve temlikler vasıtasıyla; çeşitli zamanlarda sürgüler ve derbend tesisleri aracılığıyla iskân gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.⁴

Devletlerin iskân politikalarını belirleyen bazı kriterler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri; sınır güvenliğinin sağlanması, nüfusun arttırılması, etnik olarak dengenin veya

¹ Şemsettin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007, s. 111.

² Ali Tanoğlu, "İskan Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod", *Türkiyat Mecmuası*, C. IX, İstanbul 1954, s. 1.

³ Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün: Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s. 50.

⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 1.

düzenin sağlanması, devletin stratejik hedefleri doğrultusunda yapılması ve toprağın işlenebilir hale getirilmesidir. Bu kriterlerin yerine getirilmesi için farklı metodlar uygulanmış ve çeşitli şekillerde yapılmıştır.⁵

Bilindiği gibi devletlerin kurulması ve yıkılması gibi olaylar genellikle büyük nüfus hareketliliğine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti de Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılması ile ortaya çıkmıştır. Siyasi ve askeri hususların yanı sıra nüfus yoğunluğu ve hareketliliği gibi konuların devletlerin şekil almasında etkileri bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin de güç kazanıp imparatorluk olmasında nüfus hareketliliğinin büyük rolü vardır. Anadolu'nun Selçuklular tarafından keşfedilmesi sonucunda buraya göç dalgaları başlamış ve Anadolu Selçuklu Devleti bunun neticesinde kurulmuştur.⁶

Bir toplumun medeniyeti araştırılırken üretim gelenekleri, şehir yaşamı, göçebeliği ve yerleşim alanları gibi iskâna bağlı özellikleri de ele alınır. Medeniyet geliştikçe iskâna bağlı olan bu özelliklerde gelişir. Konuya bu açıdan baktığımızda Osmanlı Devleti'ni ve medeniyetini anlayabilmek, meydana gelen siyasi ve sosyal olayları inceleyebilmek için en küçük yerleşim biriminden en büyüğüne bütün iskân faaliyetlerinin bilinmesi önem arzirmektedir. Osmanlı Devleti'nin iskânla alakalı kendine has politikalarının olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. Bu politikalar günümüzdeki birçok devletin nüfus ve yerleşme kavramlarını etkilemiştir. Sözü geçen politikaları araştırmak sadece geçmişi aydınlatmak için değil, günümüze miras kalan birçok problemin de temeline inmemizi sağlayacaktır.⁷

Osmanlı Devleti'nin genel iskân siyasetinde, gereken miktarda ve gereken vasıftaki nüfusun ihtiyaç duyulan yerlerde bulunması hedeflenmiştir. Fakat bu siyaset devlet sınırları içerisindeki tüm bölgelerde uygulanmamıştır. Etkisinin sınırlı olduğu veya özerk bir yapıya sahip hanlık ve voyvodalıklarda böyle bir iskân politikası uygulanmamıştır. Bu politika, tımar sisteminin olduğu, özellikle de hasla idare edilen Anadolu ve Rumeli toprakları için geçerlidir. Yalnız, Anadolu ve Rumeli için de her dönem aynı iskân politikası tatbik edilmemiştir. Bu cümleden yola çıkarak nüfus ve iskân siyaseti; yeni

⁵ Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün ...*, s. 51.

⁶ Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, C. IV, Ankara 1999, s. 581-586.

⁷ Kemal Çiçek-Abdullah Saydam, "Ferman ile Tebdil-i Mekân Osmanlı Devleti İskân Siyaseti", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyası'nda Siyaset Adalet ve Raiyyet*, Derya Kitabevi, Trabzon 1998, s. 1.

fethedilen yerler, daha verimli araziler, ulaşım yolları ve tımar sistemini uygulama imkanı olan bölgelerde kendisine faaliyet sahası bulmuştur.⁸

2.1.2. SÜRGÜN

Sürgün, bir kimseyi veya topluluğu bulunduğu memleketten çıkarıp başka bir yere göndermek, nefyetmek anlamına gelmektedir.⁹ Daha geniş anlamıyla, bir kişinin veya bir grubun güvenlik gerekçesiyle yahut ceza olarak yaşadığı yerden başka bir yere belirli bir süreliğine ya da ömür boyu orada kalmak üzere isteği dışında gönderilmesi ve ikamete mecbur tutulmasıdır.¹⁰

Osmanlı Devleti'nde sürgün farklı amaçlar için yapılmakla birlikte başlıca iki türlü uygulaması vardır. Birincisi, şahısların cezalandırılıp bulunduğu yerden uzaklaştırılmaları, ikincisi ise iskân siyasetinin gereği olarak toplu halde sürgün uygulamasıdır. Sürgün, Osmanlı'da sistematik bir tarza dönüşmüş ve Osmanlı Ceza Hukuku'nda ta'zir cezaları arasında yer almıştır. Osmanlı literatüründe genellikle "nefy" olarak geçer ve sürgün noktasının yerine de "menfâ" adı verilirdi. Daha çok sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı kişilere yönelik sürgün cezalarının uygulandığı görülmektedir. Zinâ, fuhuş, iftira, rüşvet, hırsızlık ve kız kaçırma gibi suçlardan dolayı sürgüne gönderilenlerin sayısı oldukça fazladır.¹¹

Devlet görevlileri içerisinde azline ve sürgününe karar verilen kişi İstanbul'da ise sürgün işlemlerinin halledilmesine kadar evinde veya başka bir yerde gözetim altında tutulurdu. Eğer bu kişi taşrada ise hakkında çıkartılan ferman, hem o kişinin bulunduğu yerin hem de sürüleceği yerin kadısına veya mübaşirine gönderilirdi. Çavuşbaşı tarafından görevlendirilen çavuş, fermanla birlikte hakkında sürgün kararı çıkmış olan kişiyi alır ve sürgün noktasına götürürdü. Görevli olan çavuşlar üst düzey birini sürgün için almaya gittiğinde sürgün fermanını alır ve kavuğundaki sorgucu kavuğunun sağ tarafına takar sürgün edilecek kişi bunu gördüğünde vaziyeti anlardı. Ailesiyle bile görüştürülmeden

⁸ Gülfettin Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası", *Divan İlmi araştırmalar Dergisi*, S. 6, İstanbul 1999, s. 74-75.

⁹ Mehmet Zeki Pakalın, "Sürgün", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, C. 3, İstanbul 1983, s. 299.

¹⁰ Talip Türkan, "Sürgün", *DİA*, C. 38, 2010, s. 164.

¹¹ Kemal Daşcıoğlu, "Sürgün", *DİA*, C. 38, 2010, s. 167-168.

hemen yola çıkartılır ve sürgün yerine gelince sürgün kağıdını okutarak çavuş geri dönerdi.¹²

Sürgün cezası almış bir kişinin kurtulması için üç yol vardır. Bunlar; affedilmesi, ölmesi-öldürülmesi ve kaçarak kurtulması'dır. Fakat sürgün yerinden kaçarken yakalanan bir kişinin cezası hakkında verilen sürgün müddetinin iki misline çıkartılırdı.¹³ Ceza müddetinin çoğunu tamamlayan biri kalan kısmını genelde hapishâne dışında tamamlamaktadır. Kalan yılları için sürgüne gönderilmektedir. Bunun oranı ise ceza süresinin 1/5'i kadardır. Bir bakıma mahkumun sorun çıkartamayacağı özel bir yerde zorunlu ikameti olarak düşünülebilir.¹⁴

Osmanlı Devleti'nde sürgün yoluyla iskân, diğer Türk Devletleri'ne ve Bizans'a kadar uzanan bir sistemi temsil etmektedir. İskân siyasetindeki başarısını da bu devletlerde olan deneyimlerden yola çıkarak kazandığı görülmektedir.¹⁵ Bu sistem devletin kuruluş devrinde büyük ölçüde kullanılmıştır. Devlet gerekli gördüğü zaman yükümlülükleri olmayan halk üzerine yükümlülük koyduğu gibi onları gerekli olan yerlere yerleştirmek için de gönderebilirdi. Her köy ve kasaba büyüklüğüne göre on hânedan bir veya iki hâne olmak üzere sürgün çıkarmak zorunda kalırdı.¹⁶

Yeni fethedilen bir bölgenin imarı ve gelişmesi için iskân yapılması gerektiğinde devlet bazı kadılara sürgünle ilgili hükümler göndererek çeşitli vasıflardaki kişilerin aileleriyle beraber belirtilen yerlere nakledilmesinin emrederdi. Bu kişiler gittikleri yerlerde her türlü vergiden muaf tutulurlardı. Sürgüne gönderilen esnaflar arasında terzi, dokumacı, kuyumcu, ayakkabıcı, demirci, dülgere gibi şehir hayatının önemli ihtiyaçlarını karşılayan zanaatkarlar yer alırdı. Çiftçilerin ise mümkün olduğu kadar alet ve hatta hayvanlarıyla beraber sevkedilmeleri istenirdi. Burada esas olan gönüllü olarak gitmekti. Fakat gönüllülerin miktarı kifayet etmezse bu sefer cebren sürgün söz konusu olurdu.¹⁷ Sürgün uygulamasının devlete iki türlü faydası vardı; birincisi tarım faaliyetlerinin

¹² M. Çağatay Uluçay, "Sürgünler", *Belleten*, TTK Basımevi, C. 15, S. 57, Ankara 1951, s. 533.

¹³ Abdullah Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 5, İstanbul 2008, s. 20.

¹⁴ Salih Özkan, "Niğde'ye Yapılan Sürgünler", *BİLİG*, S. 36, Ankara 2006, s. 187.

¹⁵ Ömer Lütfü Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XI, İstanbul 1952, s. 548.

¹⁶ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 30.

¹⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1997, s. 149.

arttırılması, ikincisi ise bölgede asayışı bozan grupların kontrol altına alınmasıdır. Bu şekilde de merkeze uzak bölgeler denetim altına alınmış oluyordu.¹⁸

Osmanlı Devleti, Rumeli’de kılıç zoruyla fethettiği şehirlerde yerli halkı kale dışına sürmek veya muharip savaş esirlerinin ve halkın bir kısmını Anadolu’ya sürmek şeklinde ters yönde bir iskân politikası da izlemiştir. Nitekim Yıldırım Bayezid döneminde 1393 yılında ele geçirilen Tırnova ahalisinin bir bölümü ile 1397 yılında Evrenos Bey eliyle alınan Argos’ta on binlerce Rum halkı Anadolu’ya göndermesi bu tarz sürgünlere örnek verilebilir.¹⁹ Bu bağlamda Anadolu’da bulunan Müslüman nüfusun büyük kitleler halinde yeni fethedilen yerlere gönderilerek iskân edilmesi ve yeni fethedilen topraklardaki gayrimüslim grupların bir kısmını Anadolu’ya nakledilmesiyle devletin eski ve yeni topraklarındaki nüfusun dinsel kompozisyonunun sürekli bir değişim içinde olduğu görülmektedir.²⁰

2.1.3. GÖÇ

Göç, kişinin yeni şartlara daha iyi uyum sağlayabilmek amacıyla veya idari, iktisadi, siyasi ve doğal zorunluluklar sonucunda yaşadığı yeri ve sosyal çevreyi değiştirmesi ve bir başka yere gitmesi hadisesidir.²¹

İskân’ın yer değiştirme hareketleriyle yakından bir ilgisi olduğu muhakkaktır. Göç hadisesinin sonucunda da bir iskân meselesi ortaya çıkmaktadır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi göçler neticesinde siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda değişimler ortaya çıkabileceği gibi bu değişimler göçe sebepte olabilmektedir. Dolayısıyla göç ile beraber toplumun hayatı uzun vadede pek çok karakter değişimine uğramıştır.²²

Göç’ün meydana gelmesinde çeşitli etkenler bulunmaktadır. Bunlar, iklim koşulları, savaşlar, dini inançlar, salgın hastalıklar, verimli topraklar ve ülkelerdeki iç göç’dür. Osmanlı toplumunda insanlar, devletin aldığı kararkar ve kanunlar çerçevesinde ve tabiki düzeni sağlamak şartıyla Osmanlı sınırları içerisindeki topraklarda dolaşma hakkına

¹⁸ İsa Kalaycı-Oktay Kızılkaya, “Osmanlı Devleti’nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 18, Hatay 2012, s. 365.

¹⁹ Koyuncu Aşkın, *Balkanlarda Dönüşüm, Milli Devletler ve Osmanlı Mirasının Tasfiyesi: Bulgaristan Örneği (1878-1913)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2005, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

²⁰ İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s. 143.

²¹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001, s. 25.

²² Kemal Çiçek- Abdullah Saydam, *Kıbrıs’tan Kafkasya’ya ...*, s. 2.

sahiptirler. Osmanlı Devleti’nde göç kelimesi “*bulunduğu yeri terk edip işsiz olarak başka bir mahale gitmek, tüccar olmadığı halde ticaret bahânesiyle yerini terk edip başka bir yere gitmek ve cemiyet halinde bulunduğu yeri bırakıp başka bir mahale gitmek*” gibi anlamları bünyesinde barındırmaktadır.²³

Göç hareketlerini meydana geldiği mekanlar, bu olaya dahil olan insan sayısı ve ortaya çıkış sebeplerini dikkate alarak sıralamak mümkün olabilir. Genel olarak “iç göçler” ve “dış göçler” olarak ikiye ayrılır. İç göçler, bir ülkenin sınırları içerisinde meydana gelen göçlerdir. Bunlar, köyden kente, kentten köye, köyden köye ve kentten kente doğru yapılır. Ülkelerin siyasi, kültürel ve sosyo-ekonomik yapısına göre iç göç farklı özellikler göstermektedir. Dış göçler ise yerleşmek, uzun bir süre kalmak veya çalışmak için ülke sınırları dışına çıkarak başka bir ülkeye yapılan nüfus hareketidir. Uluslararası göçler yapılma nedenleriyle bağlantılı olarak sürgünler, kovulanlar, mülteciler ve vatansızlar vs. gibi gruplandırılabilir.²⁴

Kişi veya topluluklar kendi istekleri ile, baskı altında bulunmadan refah düzeyi yüksek bir yaşam, daha iyi geçinme gibi nedenlerle göç etmeye karar vermişlerse buna “serbet veya gönüllü göç” adı verilmektedir. Burada göç etmeye karar verenler gidecekleri yeri ve zamanı kendileri belirlemektedir. Mecburi göçlerde ise bulundukları yaşam alanlarında, ülkelerinde hayatlarını sürdürmeleri için gerekli şartların ortadan kalkması halinde yapılan göçlerdir. Bu göçler hem iç hemde dış göç şeklinde olabilir. Göçler, sebeplerine bağlı olarak gruplara ayrılabilir. Bunlar coğrafi ve doğal şartlar, sosyo-kültürel nedenler, nüfus mübadeleleri ve sürgün gibi sebeplerdir.²⁵ Osmanlı Devleti’nde ise göç sebepleri arasında vergi yükünün fazlalığı, yöneticilerin kötü veya baskıcı uygulamaları, salgın hastalıklar, iş arama, dağlardan ovalara yerleşme, kıtlık, tarım alanı yetersizliği sayılabilir.²⁶ Göç olayı belirttiğimiz sebeplerin biri veya birkaçını içerdiği gibi bunlardan başka nedenleri de içerisinde barındırabilir.

²³ Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı’da Sürgün ...*, s. 71.

²⁴ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 1-2.

²⁵ Ahmet Cevat Eren, *Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966, s. 11-12.

²⁶ Hüseyin Arslan, *16. yy Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001, s. 207-225.

2.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE İSKÂN SİYASETİNİN AŞAMALARI

Osmanlı Devleti'nin varolmasının, ortaya çıkmasının kökeninde de Orta Asya'dan bir Türk kavminin göçü yatmaktadır. Anadolu'ya gelen Oğuzlar, 11. yüzyılda Selçuklular yönetiminde İran'da bir devlet kurmuş ve 1071 tarihinde Malazgirt'te Bizans ordularını mağlup ederek Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. Bu yerleşme kısa bir sürede olmamış uzun bir sürece yayılmıştır. Anadolu'ya iki farklı koldan göç gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri Karadeniz'in kuzeyinden Bizans'a diğeri ise İran üzerinden Anadolu ve Balkan coğrafyasıdır.²⁷

Bahsettiğimiz bu Selçuklu ve Türkmen göçü sayesinde Anadolu'da Türk nüfusu artmaya başlamıştır. Bizanstan başka Anadolu'da bulunan Kilikya Ermeni Krallığı Selçuklu, Karamanlı ve Memlûk saldırıları neticesinde zamanla eritilmiş ve bu boşalan yerlere de Müslüman-Türk nüfus iskân edilmiştir. İlk zamanlarda aile fertlerinin geride bırakarak Anadolu'ya akına gelen Türkmenler, devam eden süreçte Anadolu içlerine ilerleyerek büyük topraklar fethetmiş ve sonrasında aileleriyle gelip bu toprakları yurt tutmuşlardır.²⁸ Buraya gelip yerleşen Türkmenlerin sayısı hakkında kesin bilgi olmamakla beraber Anadolu'daki yerli nüfusa göre fazla oldukları bilinmektedir.²⁹

Türkler, büyük çabalarla fethedip şenlendirdikleri memleketleri uzaktan, bir sömürge gibi yönetmemiştir. Selçuklular Dönemi'nde Anadolu fetihleri sadece askeri bir işgal olmaktan çıkıp sistemli ve sürekli bir iskân hareketi halini almıştır. Fethettikleri yerlerde sürekli olarak medrese, zaviye, camii, han, hamam ve kervansaray gibi yapılar inşa ederek Müslüman-Türk nüfusu da buralara yerleştirmiştir. Ayrıca çeşitli bölgelerden gelen veya getirtilen İslam alimlerini, şeyhleri ve dervişleri yeni fethettikleri bu bölgelere yerleştirerek İslamlaştırma ve İslam'ın hakim bir konuma gelmesini sağlamışlardır. Anadolu'nun Türkleşip İslamlaşması'nda birçok şair, tasavvuf ehli, dini ve siyasi önderler ile zanaatkarların büyük bir etkisi olmuştur. Kültürel mimar olarak görülebilecek bu kişiler günümüzde dahi unutulmamış ve yaşatılmaya devam edilecektir. Bu kişilerden bazıları ise

²⁷ Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?", *Belleten*, TTK Basımevi, C. XXIV, S. 96, Ankara 1960, s. 574.

²⁸ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 1998, s. 305.

²⁹ Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız ... ", s. 575.

Battal Gazi, Melik Ahmed, Danişmen Gazi, Sarı Saltuk Gazi, Ahi Evran ve Hacı Bektaşî Veli'dir.³⁰

Osmanlı Devleti kurulduğu dönemden başlayarak iktisadi, siyasi ve içtimaî durumun değişmesine bağlı olarak iskân konusunda farklı politikalar uygulamıştır. Bu bağlamda kuruluş ve genişleme döneminde, fetihlerin bir sonucu olarak ele geçirilen yeni topraklara vatan düşüncesiyle bakılıp Müslüman-Türk nüfusun buralara yerleştirilmesi, Osmanlı'nın "dışa dönük" bir iskân politikası izlediğini ortaya koymaktadır.³¹

Osmanlı'nın tarih sahnesindeki seyrini değiştiren mühim olaylardan biri Rumeli'ye geçip Avrupa yönüne doğru yayılmaları olmuştur. Bu hedef için Çanakkale Boğazı ve Gelibolu önemli bir rol oynamaktadır. Osmanlı, bu amaca ulaşmak için ilk olarak Karesi Beyliği'nin topraklarını ilhak etmiştir. Karesi Beyliği'nin ve ona ait komutanlar ile donanmasının Osmanlı eline geçmesi ise Rumeli'ye geçme ve yayılma düşüncesini hızlandırmıştır.³²

1321 yılında bazı Osmanlı birlikleri Mudanya'nın alınmasının akabinde yağma amacıyla Marmara'dan Doğu Trakya kıyılarına geçerek on sekiz ay boyunca o topraklarda dolaşmış ve tekrar Anadolu topraklarına dönmüştür. Bu süre zarfında yağma yapan kuvvetler bölge hakkında da bilgi sahibi olmuştur. Bundan sonraki geçişlerde ise Bizans içindeki taht mücadelelerinden istifade edilmiştir.³³

Osmanlılar, bu doğrultuda Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa'nın büyük çabalarıyla 1352 yılında ilk adım olarak Tsympe (Cinbi) Kalesi'ni almışlar, iki yıl sonra ise büyük bir stratejik öneme sahip olan Gelibolu şehrini fethetmişlerdir. Bu feihten beş yıl gibi kısa bir sürede de Trakya'nın güney kesiminin işgali tamamlanmıştır. Ayrıca bu fetihler devam ederken ele geçirilen bölgelere Anadolu'dan asker ve halk getirip iskân sürecini de başlatmışlardır. Böylece az bir zamanda Avrupa kıtasında önemli bir üs noktası oluşturmuşlardır. Cinbi ve Gelibolu'nun ele geçirilmesi, Avrupa'nın içlerine kadar ilerleyen Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk adımı olmuştur.³⁴ Gelibolu'ya yapılan iskân sayesinde Balkanlar'a doğru yapılacak fetihlerde Osmanlı kuvvetlerinin lojistik desteği

³⁰ Ömer Lütfü Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda ...", s. 527; Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mevkuresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, Ankara 2003, s. 384-385.

³¹ Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 581.

³² M. Tayyib Gökbilgin, "Orhan", *İA*, MEB Yayınları, C. IX, İstanbul 1964, s. 402.

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi, C. 1, Ankara 1988, s. 156.

³⁴ Halil İnalcık, *Devlet-i 'Alîyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 49-50.

sağlanmıştır. İlk dönem iskân siyaseti, genişlemeye bağlı olduğundan dışa dönük bir iskân hareketi şeklinde gerçekleşmiştir.³⁵

Kuruluş dönemi fetihlerinde askeri birliklerin yanında Abdal adı verilen, inanışları gereği sınır uçlarında savaşıp sonra da o bölgelerin iskânında rol oynayan dervişler de bulunmaktadır. Gazi, Ahi veya Abdal gibi ünvanlara sahip bu dervişlerin misyonerlik faaliyetleri sayesinde yeni topraklar kazanılmasında payları büyüktür. Bu dervişleri Mehmet Eröz eserinde;

“Köylere ve boş topraklara doğru yayılan ve kabarıp taşan bir cemiyet karşısında idik. Hayatiyetini yüksek bir cemiyetin kendi varlığına inanışının bir ifadesi olarak daimî ileri atılan, istilâya kalkan ve bu istilâlarla beraber, istilâların kuvvetini yapan ve ifadesini teşkil eden bu cereyanların faal ajanları olmuş olan bu dervişler, Orta zaman Türk cemiyetini bereketli bir maya gibi işlemişlerdi.” şeklinde açıklamıştır.³⁶

Dervişlere gösterdikleri yararlılıklar karşılığında araziler bağışlanmış ve bu araziler üzerine kurdukları tekke ve zaviyelerle buralar iskân alanlarına dönüştürülmüştür. Bu iken merkezleri ise o dervişlerin isimlerini almıştır. Mamafih, Gümölcine’de Süpüren Kasap, Konukçu Şemseddin, Dimetoka’da Abdal Cüneyd, Timur Baba ve Ahi Denek zaviyeleri bulunmaktadır. Öte yandan aynı bölgelerde Abdal Cüneyd, Hacı Fakih, Habib Fakih, Saltıklı isimli köy ve mahallelere rastlamak bu görüşü kanıtlar niteliktedir. Osmanlılar, dervişlerin liderliğindeki ilk iskân faaliyetleriyle birlikte fethedilmiş yerlere ahalileri sürgün ederek ve çok sayıda vakıf ile derbend teşekkül ettirerek bölgedeki Türk-Müslüman nüfusu arttırmıştır. Bu şekilde de Osmanlı iskân siyasetinin temelleri atılmıştır.³⁷

Osmanlı padişahları ve devlet adamları Rumeli’de fethettikleri yerleri işgal etmekle veya askeri üs olarak kullanmamıştır. Ele geçirdikleri yerleri tam anlamıyla imar edebilmek ve iskânı sağlayabilmek için teşkilatlandırmışlardır.³⁸ Böylelikle Anadolu’dan yapılan nüfus nakilleri neticesinde harap yerler imara, boş arazilerde iskâna açılmıştır. Uçlarda başlayan fetihler sonucunda sınırlar genişlemiş ve ilk yerleşimlerin olduğueride kalan bölgeler ise büyük ve gelişmiş Türk şehirleri olmuştur. Bu şehirlerin gelişmesinde ise

³⁵ Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı’da Sürgün*, s. 54.

³⁶ Mehmet Eröz, *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1991, s. 245.

³⁷ Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlı Toprak Düzeni ve İskân Politikası”, *Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, C. 2, İstanbul 1992, s. 218.

³⁸ Münir Aktepe, “XIV. Ve XV. Asırlarda Rumeli’nin Türkler Tarafından İskânına Dair”, *Türkiyat Mecmuası*, C. X, İstanbul 1953, s. 300.

vakıfların önemi büyüktür.³⁹ Rumeli'ye ilk iskân ise Orhan Gazi döneminde gerçekleştirilmiştir. Osmanlı kaynaklarında “Kara Arap” veya “Göçer evler” adı verilen göçebelerin 1357 yılında Gelibolu'ya sürgün edilmesiyle olmuştur.⁴⁰ Saruhan'daki göçebelerin bir kısmı se I. Murad zamanında olmuştur. Rumeli Beylerbeyi olarak atanan Kara Timurtaş Paşa, Arnavutluk fethi başta olmak üzere diğer seferler öncesinde Saruhan'da bulunan göçebeleri Serez civarına sürgün etmiştir.⁴¹

Rumeli'de fetihlerin devam ettiği ilk yıllarda Anadolu'dan gönüllü olan göçlerin teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Mamafih bu halk kitlelerinin Rumeli'ye nakilleri sürecinde, devlet tarafından kendilerine verilen zengin topraklar üzerine iskân olmaları, Anadolu'dan Rumeli'ye göçleri teşvik amacıyla akrabalarıyla geçenlere tımar, yurtluk ve imtiyazlar verilmesi buna örnek olarak gösterilebilir.⁴² Rumeli'ye iskân amaçlı giden veya sürülen yörükler gruplarının en önemlilerinden bazıları Naldöken, Tanrı Dağı, Selanik, Vize, Ofcabolu ve Kocacık Yörükleri'dir.⁴³ Bunların yanında bazı Tatar aşiretleri de Anadolu'dan Rumeli'ye sürülenler arasındadır. Bu Tatar aşiretlerinden biri I. Mehmed'in 1418'de Samsun'dan Bursa'ya dönerken İskilip yakınlarında gördüğü ve vaziyetlerini beğenmeyerek Rumeli'ye sürdüğü aşiretlerdir.⁴⁴ Anadolu'da bulunan fazla nüfusun Rumeli'de iskân edilme mecburiyetinin yanında askeri ve mali konularda bir iskân politikasını zorunlu kılmıştır.⁴⁵ Müslüman-Türk gruplarının yeni zaptedilen Rumeli topraklarına nakledilmesi ile orada bulunan yabancı gruplarla arasında bir denge oluşturmuş ve gelecekteki fetihler içinde güvenilir bir kuvveti arkalarında hazır duruma getirmişlerdir.⁴⁶

³⁹ Halil İnalcık, “Rumeli”, *DİA*, C. 35, İstanbul 2008, s. 233.

⁴⁰ Aşıkpaşazâde eserinde bu sürgünden şu şekilde bahsetmektedir. “... Orhan Gazi bu sözü işidüp gayetde ferah oldu. Bu Karasi vilayetine göçer Arab evleri gelmişleridi. Hemandem anları sürüp Rum-ili'ne geçürdiler. Bir zaman Gelibolu nevâhisinde sâkin oldular ...” Aşıkpaşazâde, *Tarih [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013, s. 68; Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlı Toprak ...”, s. 219. Bu konu ile ilgili Tayyib Gökbilgin eserinde Rumeli'deki ilk iskâna örnek olarak, I. Bayezid döneminde tuz yasağını kabu etmeyen Saruhânî göçer halkın Filibe'ye sürülmesini vermektedir. bkz. M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İşaret Yayınları, İstanbul 2008, s. 15.

⁴¹ Ömer Lütfü Barkan, “Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV, S. 1-4, İstanbul 1952, s. 67-68.

⁴² M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler* ..., s. 15.

⁴³ M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler* ..., s. 55-92.

⁴⁴ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihannümâ*, (yay. Faik Reşir Unat, Mehmet Altay Köymen), TTK Basımevi, C. II, Ankara 1995, s. 543.

⁴⁵ Halil İnalcık, “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, (der. Oktay Özel-Mehmet Öz), İmge Kitabevi, Ankara 2005, s. 471.

⁴⁶ M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler* ..., s. 14.

Osmanlılar, Rumeli’de fetihleri gerçekleştirirken ele geçirdikleri bölgelerin halkına da hoşgörölü davranarak onları devlete meylettirmeye çalışmıştır. “İstimalet” adı verilen meylettirici ve hoşgörü siyasetinin en temel unsurları fethedilen yerlerin halkına iyi davranma, onları himaye etme, dış düşmanlara karşı canını ve malının güvenliğini sağlama, dini konularda özgür bırakma, vergi konusunda ise kolaylık göstermektir. Osmanlı Beyliği Selçuklulardan miras olarak aldığı istimâlet Bizans tekfurlarıyla iyi geçinme, yerli ahaliyi kendine meylettirme şeklinde daha ilk dönemlerde uygulanmıştır. Bu politika Mihaloğulları gibi akıncı bir ailenin kazanılması örneğinde de olduğu gibi olumlu sonuçlar doğurmuştur.⁴⁷ Ayrıca bu politikanın sonucu olarak birçok kale, şehir, kasabalarda yaşayan gayrimüslim halk, Osmanlılarla ittifak yaparak fetihleri kolaylaştırmışlar ve Osmanlı ordusuna önemli ölçüde yardımcı olmuşlardır.⁴⁸ İlk dönemlerde uygulanan istimâlet politikası Osmanlı kroniklerine de yansımıştır. Aşıkpaşazâde Tarih’inde istimâletle ilgili;

“... El-hâsıl-ı kelâm, hisarı aldılar ammâ kâfirlerini aslâ incitmediler. Belki kâfirlerine dahi ihanlar etdiler. Ammâ içinden birkaç bellüce kâfirlerin tutdular ... bu Cinbi hisârı kâfirleri bu gazilerile müttefik oldular. Yürüdüler. Bir gece Ayaşolonya derleridi bir hisâr varıdı. Anı dahi aldılar. Ehl-i İslâm elinde hisâr iki oldu. Ve bunun halkını dahi istimâletlediler ...”⁴⁹ şeklinde örnekler vermektedir.

Aynı zamanda öncekine göre daha güvenli bir yaşama ve koruma altına alınmış haklara kavuşan gayrimüslim halk ile çok uzun bir süre problem çıkmamıştır. Osmanlılar’ın yüzyıllarca Balkanlar’da ve Orta Avrupa’da kalabilmelerinin sebeplerinden biri ve belki de en önemlisi istimalet politikasıdır. Bilhassa feodal sistemin baskısından ve ağır mükellefiyetlerinden kurtulan Balkan köylüleri Osmanlı’yı bir kurtarıcı olarak görmüş ve o bölgelerde İslam’ın yayılmasında da bu politikaların etkisi görölmüştür. Osmanlı askeri sistemi içinde de gayrimüslimlerin istihdam edilmesi Osmanlı idaresine katılmalarına yol açmıştır.⁵⁰

İstanbul’u fethettikten sonra Fatih, şehrin azalan nüfusunu arttırmak istiyordu. Bunun içinde Anadolu ve Rumeli’den halkı şehre topluyordu. Şehre topladığı insanlar sadece Müslüman-Türkler değil aynı zamanda her milletten ve dinlerden insanları’da getirmek için çaba sarf ettiği görölüyordu. Şehrin nüfusunun artması ve bir devlet merkezinde

⁴⁷ Mücteba İlgürel, “İstimâlet”, *DİA*, C. 23, İstanbul 2001, s. 362.

⁴⁸ Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, TTK Basımevi, Ankara 1992, s. 7.

⁴⁹ Aşıkpaşazâde, *Tarih ...*, s. 67.

⁵⁰ Mücteba İlgürel, “İstimâlet ...”, s. 362.

olması gereken refaha düzeyine bu şekilde ulaşılacağını düşünüyordu.⁵¹ İstanbul'un imâr ve iskânı için Dukas'a göre 5.000 aile, Iorga'ya göre ise Anadolu'dan 4.000 ve Rumeli'den de 4.000 aile olmak üzere toplam 8.000 hânenin sürülmesini istediğini belirtmektedir. Fatih, farklı din ve milletten olan bu insanlara şehirdeki boş evlerin karşılıksız verileceğini de ilan etmiştir. Daha sonra 1454-55 yılları arasında Bursa'dan birçok hâne ve kişinin belirlenerek İstanbul'a sürüldüğü ve burada yerleştirildiği görülmektedir. İstanbul mücavir alanında ise ilk imâr ve iskân 1454 yılında gerçekleştirilen Sırbistan Seferi neticesinde yapılmıştır. Bu seferde ele geçen 4.000 aile İstanbul'un çevresindeki köylere yerleştirilerek şehrin gıda ihtiyacını karşılamaları sağlanmıştır. Has-kul adı verilen bu sürgünlerin oluşturduğu köylere ise has köyler adı verilmiş ve bu köylerin sayısının ise 1.000 civarında olduğu düşünülmektedir.⁵²

Osmanlı Devleti'nin sürgün siyaseti dışında kullandığı diğer bir iskân metodu ise vakıflar ve temlikler vasıtasıyla sağladığı yöntemdir.⁵³ Ele geçirilen memleketlerin iskân ve imarı için hususi kurum niteliğinde vakıflar kurmak, Osmanlı'nın önceden beri uyguladığı yöntemlerden biri olmuştur. Vakıflar yoluyla büyük külliyele oluşturulması, sosyal imkânları sağlanmış bir merkezin çevreden gelen halkla doldurulmasına ve az bir zaman içinde bu merkezin etrafında mahalleler kurarak bir kasaba hüviyeti kazanmasına zemin hazırlamıştır. Buna örnek olarak II. Murad zamanında 1427-1443 yılları arasında yaptırılan Ergene Suyu üzerindeki köprü'nün çevresinde bugünkü Uzunköprü kasabası teşekkül etmiştir.⁵⁴

Osmanlılar'ın kuruluş ve genişleme döneminde uyguladığı iskân siyasetine bakıldığında Rumeli'de iktidarını sağlamlaştırmak, harap ve boş toprakları tarıma açarak tımar sisteminin etkin bir şekilde tatbik edilemesini sağlamak, asi ve sorunlu toplulukları etkisiz hale getirmek ve ticaret ile ekonomiyi canlandırmak üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Dolayısıyla, gerçekleştirilen iskân hareketlerinin sadece Rumeli'yi Türkleştirmek ve İslamlaştırmak amacına yönelik olmadığı dikkatten kaçmamalıdır.⁵⁵

⁵¹ Healt W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi (1461-1583)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 29.

⁵² Halil İnalçık, "Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası ", (çev. Fahri Unan), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 3-4, Samsun 1988-89, s. 217.

⁵³ Ömer Lütfü Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler 1: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, İstanbul 1942, s. 279-386.

⁵⁴ Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme ... ", s. 583.

⁵⁵ Koyuncu Aşkın, *Balkanlarda Dönüşüm ...*, s. 41.

16. asrın sonlarından itibaren imparatorluğun dinamizmini yitirmeye başlaması ve uzun soluklu savaflara girilmesi devletin iskân siyasetinde de değişikliğe gitmesine neden olmuştur. Bilhassa XVII. ve XVIII. asırlarda imparatorluk için büyük sorun teşkil eden iç karışıklıklar ve girilen savafların meydana getirdiğı ekonomik sıkıntıların oluşturduğu baskı neticesinde halkın yerlerini terk ederek güvenli bölgelere göç etmesine ve bunun sonucunda birçok yerin harap hale gelmesine neden olmuştur. Bu da beraberinde ekonomisi tarıma dayalı olan Osmanlı İmparatorluğu'nun gelirlerinin azalmasını getirmiş ve devlette buna çare olarak yeni vergiler ihdâs ederek halkın üzerindeki vergi yükünü arttırma yoluna gitmiştir. Vergilerini ödeyecek durumda olmayan halk başka şehir ve kasabalara göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göç dalgaları sonucunda başkent İstanbul ve çevresi ile diğer büyük şehirler gelen göçmenlerle dolup taşmıştır. Bu insanların geri gönderilme çabaları da pek fazla sonuç vermemiştir. Bunun sonucunda da devlet uyguladığı dışa dönük iskân siyaseti yerine “*harap ve sahipsiz yerlere oymakları yerleştirerek ziraate açılması ve şenlendirilmesi*” şeklinde içe dönük bir politika izlemek zorunda kalmıştır.⁵⁶

Osmanlı Devleti'nin duraklama safhasına girmesine paralel olarak siyasi, idari, sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda da bozulmalar başlamış ve bu durum ülke genelinde etkili olmuştur. Bu dönemde özellikle savafların uzun sürmesi ve bunların kaybedilmesi iktisadi açıdan devleti büyük sıkıntılara sokmuştur. Savaş hazırlıkları için ekonomik durum yeterli gelmeyince devlet yeni vergiler ihdas ederek halkın bu yük altında ezilmesine sebep olmuştur. Bütün bunların yanında tımar sisteminin de bozulması iç karışıklıkları ve eşkiyalık faaliyetlerini arttırmıştır. Bu durum sonucunda da “Celali İsyancıları” olarak bilinen dönem başlamıştır.⁵⁷

Celali İsyancıları⁵⁸ sonucunda meydana gelen “Büyük Kaçgunluk⁵⁹” sebebiyle köyler ovalardan göçmüş ve daha güvenli yerler ile dağlık alanlara yerleşmişlerdir. Bu boşalan köy ve kasabaların yeniden canlandırılması bir iskân sorunu olarak belirmiştir.⁶⁰ Askeri ve

⁵⁶ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyıllarda ...*, s. 5.

⁵⁷ M. Fatih Sansar, “Tanzimat Dönemi'nde Aşiretlerin İskânı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 13, Ankara 2002, s. 909.

⁵⁸ Celali İsyancıları hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyancıları*, (ed. Nuri Akbayan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009; Aynı yazar, “Celali İsyancılarının Başlaması”, *Atatürk Üniversitesi DTCF Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, Ankara 1946, 23-50; Aynı yazar, “Celali Fetret”, *Atatürk Üniversitesi DTCF Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1-2, Ankara 1947, 219-313.

⁵⁹ Mustafa Akdağ, “Celali İsyancıları'nda Büyük Kaçgunluk (1603-1606)”, *Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1-2, Ankara 1964, 1-51.

⁶⁰ İlhan Tekeli, *Göç ve ...*, s. 146.

ticari yolların korunması ile halkın selametini sağlamak için su yolcu, köprücü ve derbendci olarak tayin edilen kişiler veya topluluklar verdikleri hizmetler karşılığında önceden olduğu gibi bir kısım vergiden muaf tutulmuştur. 16. ve 17. yüzyıllarda meydana gelen sosyal sorunlar neticesinde, çiftçilikle uğraşan halkın büyük kısmını oluşturan ve derbencilikle yükümlü köy halklarının dağılması üzerine, derbendciliği canlandırmak maksadıyla boşalan köylere başı boş, toprağı olmayan kimseler yerleştirilmiştir. Toprağı olmayan ve düzensiz bir şekilde yaşayan halkı derbendcilik adı altında toplayan devlet iç iskân meselesini de büyük ölçüde halletmiştir. Böylelikle her derbend yerinde iskân başlamış ve boş olan topraklar ziraate açılarak bir süre sonra buralar köy hüviyetine dönüşmüştür.⁶¹

Osmanlı Devleti'nin fütûhât dönemi 1683 yılında başlayan II. Viyana Kuşatması'nın başarısız olmasıyla nihayete ermiştir. Bu kuşatma'nın başarısız olması ve akabinde bozgun halini almasıyla dışa dönük göçler biterek içe dönük göçler başlamış oluyordu.⁶² Bu kuşatma ile başlayıp 1699 yılına kadar devam eden Osmanlı-Avusturya Savaşları⁶³ sırasında sınır bölgelerinde bulunan Müslümanlar'ın içeriye doğru çekilmesi göç hareketlerinin başlangıcı sayılmaktadır. Osmanlı-Avusturya savaşları sonucunda Balkanlardaki şehirler zarar görmüş ve buralarda meskûn olan halk hicret etmeye başlamıştır. Bu şehirlerden biri olan Üsküp 1689 yılında düşman işgaline maruz kalmış ve buradaki halkın çok büyük bölümü göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçmenlerden İstanbul'a kadar gidebilenler ise Eyüp semtinde Üsküp mahallesini kurmuşlardır.⁶⁴

1683-1699 yılları arasında süren savaşlar sebebiyle Belgrad ve Niş bölgeleri arasındaki halk göç etmek durumunda kalmıştır. Buna karşın devlet, geri dönmek isteyen reâyâyâ mallarını iade ettikmekle kalmamış ekim yapmak için tohumluk buğday ve koşumluk hayvan dahi vermeyi taahhüs etmiştir. Fakat bu tekliflere karşı bir kısım Sırp, Avusturya topraklarına geçerek Macaristan'a yerleşmişlerdir. 1692 yılında Osmanlılar'ın tekrar ilerleyip bu bölgelere gelmesiyle Priştine, Üsküp, İpek ve bilhassa Niş ile havalisindeki yerlerin zengin ahalileri Belgrad'a doğru çekilmeye başlamıştır. Bu geri çekilme sonucunda Belgrad'da 40 bin göçmen birikmiştir. Sadrazam Fazıl Mustafa

⁶¹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ...*, s. 31; Ayrıca derbend teşkilatı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Aynı yazar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990.

⁶² Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 45.

⁶³ Geniş bilgi için bkz. Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1699)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, s. 746-764.

⁶⁴ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ...*, s. 31.

Paşa'nın Belgrad'ı tekrar ele geçirmesinden birkaç gün önce Avusturya ordusunun yardımlarıyla bu göçmenler Tuna ve Sava nehirlerinin diğer tarafına geçmeyi başarmışlardır. Avusturya ordusunun geri çekilmesiyle birlikte Sirem bölgesindeki Sırp'ların bir kısmı savaştan önceki Osmanlı-Avusturya sınırına kadar göç ettiler. Bu Sirem bölgesi göçmenlerinin miktarı ise 40.000-70.000 arasında değişmektedir.⁶⁵

Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması'yla başlayan savaşlar 1699 Karlofça Antlaşması'yla sonuçlanmıştır. Avusturya'nın yanında Lehistan, Venedik ve Rusya ile de savaşmak zorunda kalan Osmanlılar imzalanan bu antlaşmayla ilk büyük toprak kaybına uğramıştır.⁶⁶ Rusya, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını fırsat bilerek, önce Karadeniz'in kuzey kesimini ele geçirmek, sonra Kafkaslar, Boğazlar ve Balkanlar üzerinden güneye inme siyasetini uygulamaya koymuştur. Bu minvalde, Kazan, Kuzey Kafkasya ve Don çevresinde bulunan Türk, Moğol ve Tatarları baskı altına alarak onların göç etmelerini sağlamıştır. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Kırım özelinde uyguladığı siyaset ise, halkı sıkıştırarak vatanlarından çıkmalarını sağlamak, geride kalan ahali arasına da Rusya'dan getirip yerleştirdiği Rus köylüler sayesinde onları Hristiyanlaştırıp Ruslaştırmaya çalışmak olmuştur. Bu siyasetinin ilk önemli kazanımı ise 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile bağımsızlığına kavuşan Kırım'ı 1783 tarihinde topraklarına katmış olmasıdır. İlhak sonrasında Kırım'a 70.000 dolayında Rus köylüsü yerleştirilmiş yerlerini terkeden Türklerin arazileri ve malları onlara verilmiştir.⁶⁷

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları'yla neticesinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması⁶⁸ ile II. Mehmed Dönemi'nden itibaren (1475) Osmanlı hakimiyetinde olan Kırım, dini açıdan Osmanlı'ya bağlı kalmak şartıyla bağımsızlık kazanıyordu. Fakat bu bağımsızlık Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edilmesini kolaylaştırmak başka bir işe yaramamıştır. Rusların bağımsızlık verilmesini sağlamasının sebebi ise burayı Osmanlı idaresinden kurtarmak, hanlık seçimlerinde kendi istediğini başa getirmek aksi halde de karışıklık çıkartarak Kırım'ı ilhak etmektir.⁶⁹ En nihayetinde Rus İmparatoriçesi II. Katerina 1783 yılında yayınladığı beyannâme ile Kırım'ın artık Rus toprağı, orada yaşayanların ise Rus reâyâsı olduğunu ilan etmiştir. Bu ilhak Küçük Kaynarca'ya ters

⁶⁵ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin ...*, s. 33-34.

⁶⁶ Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ...", s. 758-760.

⁶⁷ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, TTK Basımevi, Ankara 1994, s. 1-2.

⁶⁸ Antlaşma ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, TTK Basımevi, Ankara 2006.

⁶⁹ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas ...*, s. 33-34.

düşerken, Osmanlı bunun karşısında pek fazla birşey yapamamıştır. Ayrıca Ruslar, Osmanlı'nın bundan sonra Kırım'a müdahil olmayacağına dair Osmanlı Hükümeti'nden bir senet talep etmiş, aksi halde savaş tehdidinde bulunmuşlardır. Yapılan görüşmeler sonucunda 9 Ocak 1784 yılında Rusların istediği senet elçiye verilmiştir.⁷⁰

Kırım Hanlığı'nın Rus işgaline uğraması, Osmanlı Devleti'nin başta başkent İstanbul ve Boğazlar olmak bütün topraklarını açık bir tehditle karşı karşıya bıraktı.⁷¹ 1789'da tahta çıkan III. Selim, Kırım'ın Rus işgali altında olmasını kesinlikle hatalı görmüştür. Çünkü Kırım, elden çıkan ilk İslam toprağı olma talihsizliğini yaşamaktadır. Kaldı ki Osmanlı ve Rus devletleri arasında tampon bölge konumunda ve “İstanbul'un Kapısı” olan Kırım, düşman elinde bulundukça devlet hep tehdit altında olacaktır.⁷²

Ruslar'ın baskıları ve izledikleri yıldırıcı siyaset sonucunda iktisadi açıdan sıkıntı çekmeye başlayan Tatarlar bir başkaldırıya yeltenmeden Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamıştır. İlk başlarda çok fazla öneme haiz olmayan bu göç hareketleri 1785-1792 yılları arasında meydana gelen savaşlar neticesinde hızını arttırmıştır. Bu tarihler arasında Osmanlı topraklarına ulaşan Tatar göçmenlerinin sayısı 20.000 ila 30.000 arasında olmalıdır.⁷³ 18. yüzyılın sona ermesinden hemen önce Kırım'dan göç eden Tatarların sayısı en çok 80.000 civarındadır. Kırım'ın yeniden teşkilatlandırıldığı dönemlerde (1796-1802) de göç edenler takribi 30.000 kişi olarak kabul edilmektedir.⁷⁴

Fransız İhtilali neticesinde, milliyetçi cereyanın etkisiyle başta Sırlar olmak üzere Rum, Bulgar ve Romenler Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiştir. Balkanlar'da bulunan Müslüman ahali ise sürekli bu isyancıların saldırılarına maruz kalıyordu. Bu saldırılardan kurtulmayı başaranların bir kısmı Bosna-Hersek ve Rumeli topraklarına kaçmak durumunda bırakılmıştır. Osmanlı-Rus Savaşlarının (1806-1812) yeniden başlaması üzerine Sırp isyanları daha da şiddetlenmiştir. Rus ordularının Tuna'yı geçerek ilerlemeleri üzerine o bölgelerdeki kalelerde ve şehirlerde meskûn olan Müslüman-Türk nüfus güney istikametine doğru hicret etmeye başlamışlardır. Bu muhâceret sonucunda Rumeli'nin iç

⁷⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, TTK Basımevi, C. IV/I, Ankara 1995, s. 490-494.

⁷¹ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas ...*, s. 34.

⁷² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizâm-ı Cedid ve Tanzimât Devirleri (1789-1856)*, TTK Basımevi, C. V, Ankara 2007, s. 14.

⁷³ Alan Fisher, *Kırım Tatarları*, (çev. Eşref B. Özbilen), Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 115.

⁷⁴ Alan Fisher, *Kırım Tatarları ...*, s. 128.

kesimleri ve İstanbul göçmenlerle dolmuştur. Adı geçen savaşlar döneminde 200.000 dolaylarında göçmenin Osmanlı topraklarına göç ettiği düşünülmektedir.⁷⁵

Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1828-1829) Rus orduları Balkanlar'da Şumnu'yu alarak 1829 Ağustos'unda Edirne'ye girmiştir. Bu zamana kadar yapılan savaşlarda Rus kuvvetleri ilk defa bu kadar ilerlemiş ve Balkan Dağları'nı aşmıştır. Doğu Anadolu'da ise Kars, Ardahan ve Beyazid'i ele geçirerek Erzurum'a kadar ilerlemiştir.⁷⁶ Bunun yanında Ruslar, Doğu Anadolu bölgesinden takriben 100.000 dolaylarında Ermeni'yi Rus taraflarına nakletmişlerdir. Osmanlı kayıtlarına göre yalnızca Erzurum'dan göçürülen Ermenilerin sayısı ise 21.150 kişidir.⁷⁷ Rusya, Osmanlı ve İran'dan göçürdüğü Ermenileri yeni ele geçirdikleri Nahcivan ve Revan bölgelerine yerleştirerek, buralarda nüfus bakımından Ermenilerin yoğunlukta olduğu bir Ermeni Vilayeti kurma planlarını uygulamaya koymuştur. Nitekim 17 Mart 1828 tarihinde Revan ve Nahcivan hanlıklarının birleştirilerek Ermeni Vilayeti'nin kurulduğu Çarlık tarafından duyurulmuştur. Rusya böylece Osmanlı ve İran sınırlarında Ermenilerden mürekkep bir askeri tampon bölge oluşturmuştur.⁷⁸

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda 20.000 kişilik Rus kuvvetleri, Balkan dağlarını aşarak Edirne'yi ele geçirerek İstanbul üzerine yürümesi Osmanlı tarafında büyük bir korku meydana getirdi. Rusların Edirne'den çıkıp Çorlu, Enez ve Silivri yönündeki köy ve kasabaları yakıp yıkarak İstanbul'a yaklaşmaları sonucunda bu bölgelerdeki Müslümanlar canlarını kurtarmak için İstanbul'a göç etmişlerdir.⁷⁹ Ayrıca Ruslar, Doğu Anadolu'da Ermenileri alarak kendi taraflarına göçürdüğü gibi Balkanlar'da da bu politikayı tatbik ettiler. Rumeli'den göçürülen Rum ve Bulgar ahaliyi de daha çok Eflak-Boğdan ve Baserabya taraflarına yerleştirmişlerdir. Ruslar'ın Doğu Anadolu'da bulunan Ermenileri Nahcivan ve Revan bölgelerine, Rumeli'deki Rum ve Bulgarları ise Eflak-Boğdan taraflarına göçürmesinin altında bu toprakların işlenerek iktisadi ve tampon bölge oluşturarak askeri anlamda Çarlık'a fayda sağlayacakları düşüncesi yatmaktadır.⁸⁰

⁷⁵ Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ...*, s. 33; H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze ...*, s. 32.

⁷⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007, s. 183.

⁷⁷ Kemal Beydilli, *1838-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 407.

⁷⁸ Kemal Beydilli, *1838-1829 ...*, s. 366, 406.

⁷⁹ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, TTK Basımevi, C. 1, Ankara 1992, s. 5.

⁸⁰ Ufuk Gülsoy, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reâyâ*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 23-24.

Osmanlı Devleti ise bu göçleri engellemek için başta padişah II. Mahmud (1808-1839) ve sadrazam olmak üzere çalışmalar yürüttükleri görülmektedir. Bunun içinde Patrikhâne'nin harekete geçirildiği görülmektedir. Edirne'de bulunan Gayrimüslimlere hitaben yazılan mektuplarda göç etmemeleri konusunda tavsiyeler verilmektedir. Bu mektuplar ise daha sonra çevre kazâlara gönderilerek oradaki reâyâyâ okunmuştur. Sadrazam'da göç etmek niyetinde olanların güvenlerinin kazanılarak yerlerinde tutulmasını kesin bir şekilde istemektedir. Görevlilerin bu konu için gece gündüz çalışmaları gerektiğini söylemektedir. Göç etmeye karar verilenlerin engellenmesi konusunda taşra idarecilerinin de çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Çirmen Kaymakamı Vecihi Paşa, ahalinin bir kısmının Ruslarla gitmek için hazırlandıkları haberini alınca Edirne kadısı, Rum despotu, Yahudi hahamı ve Ermeni patrik'ini huzuruna çağırarak onların reâyâ ile konuşarak kararlarından vazgeçirmeye çalışmalarını söylemiştir. Ayrıca savaş sırasında hata yapanlardan da "olan oldu giden gitdi" denilerek hesap sorulmayacağını belirtmelerini istemiştir. Öte yandan bu minvaldeki hükümler Rumeli'deki diğer yerlere de gönderilerek geçmişte hata yapanlardan pişmanlık duyan ve afvını isteyenlerin afv edileceği duyurulmuştur.⁸¹ Bunun yanında Edirne Antlaşması neticesinde Rus işgali altında kalan bölgelerdeki Müslüman ahali de Doğu Anadolu'ya göç etmiştir.⁸²

II. Viyana Kuşatması neticesi'nde yaşanan bozgunla başlayan içe dönük göç, 1853 yılında Kırım Harbi'nin başlamasından itibaren büyük ivme kazanmıştır. Bu harp sırasında Dobruca, Kuzey Bulgaristan ve Kırım'dan göçmenler gelmeye başlamıştır. Şeyh Şamil'in direnişinin 1859 yılında son bulmasıyla birlikte Ruslar Kafkasya'da bulunan Müslümanlar'ı Kuban Ovası'na yerleştirmek veya Hristiyanlaştırmak için uğraşmıştır. Rus kuvvetlerine direnen bir kısım aşiretlerin bir kısmı imha edilmek bir kısmı da baskı altına alınarak Osmanlı'ya sığınmaları sağlanmak suretiyle bölgelerinden çıkartılmıştır.⁸³

Ruslar tarafından yapılan teşvikler veya davetler neticesinde Osmanlı topraklarını terk ederek Rusya'ya gidenlerden bir kısmı karşılaştıkları durum karşısında geri dönmek için Osmanlı'ya müracaatta bulunmuşlardır. Bu konuya ilişkin örnek vermek gerekirse, Rus daveti üzerine Samsun-Bafra arasından 10.000 kişinin göçe karar verdiği, fakat daha sonra bunların büyük bir bölümünün pişman olarak göçten vazgeçtikleri görülmektedir. Yine Ruslar'ın teşviki üzerine 12.000 Bulgar, Tatarların boşalttığı arazilere iskân olunmak

⁸¹ Ufuk Gülsoy, *1828-1829 ...*, s. 41-42.

⁸² Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ...*, s. 36.

⁸³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 94-95.

için Kırım'a gitmiş fakat buradaki şartlardan memnun olmayarak 1861-1862 senelerinde geri dönmek için Osmanlı'ya başvurmuşlardır. Bu kişiler kendilerini Rusya'da kaybolmuş koyun gibi hissettiklerini ve Rusların oyunlarına geldiklerini belirtmişlerdir. Bunun üzerine padişah gemiler göndermiş ve bu Bulgarlar Bulgaristan ve Kuzey Dobruca taraflarına yerleştirilmişlerdir. Bu konudaki son örnek ise; 1864 yılında Sivas'tan Rusya'ya göçen Rumlardan 30 hâne gittikleri yerden memnun kalmayarak Osmanlı'nın Tiflis Şehbenderliği'ne başvuru yaparak geri dönmek istediklerini ve paralarının kalmadığına binaen kendilerine yol harçlığı verilmesini istemektedirler. Hükümet ise, bu talebe de diğerleri gibi olumlu yanıt vermiş ve kendilerine 25.000 kuruş yol harçlığı vermiştir. Kırım ve Kafkasya üzerinden yapılan göçler hep aynı yoğunlukta olmamış dönem dönem yoğunlaşmış veya azalmalar görülmüştür. Özellikle 1856-1857, 1860-1862 ve 1864-1865 seneleri arasında yoğunlaşan muhâceret, sonraki dönemlerde zikredilen yıllara göre daha az yoğunlukta olmuştur. 1856 itibariyle başlayan ilk göç hareketi Kırım Harbi sonrasında Osmanlı ve müttefiklerinin geri çekileceğinin anlaşılması sonucunda olmuştur.⁸⁴

3 Mayıs 1856 tarihinde Kırım'dan gelen muhâcirlerin iskânı ile ilgili bir talimat yayınlanmıştır. Bu talimatın maddelerini kısaca açıklamamız Osmanlı'nın gelen muhâcirlerle bakış açısını anlamamız yönünden önem arz etmektedir. Balçık iskelesine gelenler ilk olarak çadırlarda veya çevre köy ve kasabalarda iskân ettirilecek, gelen göçmenler din ve mezhep gözetmeksizin durumları iyileşinceye kadar vergiden ve askerlikten muaf tutulacak, Gelenler arasında zengin olanlar evlerini kendileri durumu olmayanların evlerini ise devlet yapacak, ziraat için gerekli hayvan ve alet ile tohumluk tahıl göçmenlere verilecek ve bu göçmenlerin nüfus kayıtları tutulup bir örneği merkeze gönderilecektir.⁸⁵ Bu maddeler göçmenlerin sıkıntı çekmemeleri için devletin büyük çaba harcadığının ve 19. yüzyıl ortasından itibaren Osmanlı iskân siyasetinin göstergesidir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) akabinde 19. yüzyılın son büyük göç hareketleri başlamıştır. Rus işgali altında kalan Müslüman ahali Ruslardan kaçarak Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmıştır. Kırım Harbi'nden itibaren süre gelen irili ufaklı göç hareketlerine 93 Harbi'nin neden olduğu göçlerde eklenince göçmen miktarında aşırı artış görülmüştür. Bu dönemde Balkan göçmenlerinin bir kısmını ise Kırım Harbi sonrası buraya yerleştirilen Kırım ve Kafkasyalılar teşkil etmiştir. Bunun yanında 93 Harbi sırasında Doğu Anadolu'nun Rus işgaline uğraması ve savaş sonunda

⁸⁴ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas ...*, s. 80-81.

⁸⁵ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas ...*, s. 119-120.

imzalanan Ayestafanos ve Berlin Antlaşmaları gereğince Kars, Ardahan ve Batum'un Ruslara verilmesi bu bölgelerden de Osmanlı'nın iç bölgelerine muhâcirlerin gelmesine neden olmuştur.⁸⁶

Osmanlı Devleti'nin iskân politikası Tanzimat'a kadar sistematik bir şekilde olmamıştır. İlk olarak Tanzimat Dönemi'nde bu göç hareketleri ile ilgili Dahiliye Nezareti'nde bir dairenin bulunduğu bilinmektedir. Kırım Harbi'nden sonra büyük göç hareketlerinin başlaması neticesinde bu meselelerle ilgilenen makam Ticaret Nezareti olmuştur. Ayrıca bu nezaretin yanında 1854 yılında Şehremaneti kurulmuş ve bu iki kurum iskân işleriyle ilgilenmiştir. Fakat Şehremaneti yalnız İstanbul'a gelen göçmenlerin sıkıntılarıyla ilgilenmek durumunda kalmıştır. İstanbul'a hicret edenlerle ilgilenen diğer bir kurum ise Zaptiye Nezareti olmuş ve diğer kurumlar gibi bütçesinden muhacirler için para yardımında bulunmuştur.⁸⁷ Yine bu amaçla 1860 yılında "Muhâcirîn Komisyonu" kurularak sistemli bir sevk ve iskân siyaseti yapılmaya çalışılmıştır. Bu komisyonda yeterli görülmediğinden gelişmiş hali olan "İskân-ı Muhâcirîn Komisyonu" teşkil edilmiştir. Daha sonra ise her vilayete iskân-ı muhâcirîn müdürlükleri kurularak hepsi İstanbul'daki merkeze bağlanmıştı. merkezde bulunan genel müdürlük 1914'te çıkarılan kanunla yeniden düzenlenmiş adı da Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyet-i Umumiyesi olmuştur.⁸⁸

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Balkan Savaşları ve nihayetinde I. Dünya Savaşı sonucunda da Osmanlı Devleti büyük göç hareketleri ile karşı karşıya kalmıştır. Çalıştığımız dönemden çok fazla uzaklaşmamak için zikredilen savaşların sonucunda gerçekleşen göçlere ve iskânlara değinilmeyecektir.

⁸⁶ Süleyman Erkan, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nin Göçmenleri İskân Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdâhaleleri", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, C. IV, Ankara 1999, s. 614.

⁸⁷ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas ...*, s. 102-104.

⁸⁸ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin ...*, s. 119-120.

BÖLÜM III

BİGA SANCAĞI'NDA İSKÂN VE NÜFUS

Biga, Anadolu'yu Çanakkale Boğazı vasıtasıyla Rumeli'ye dolayısıyla Avrupa'ya bağlayan önemli bir bölgedir. 14. yüzyıl başlarında bölgenin sahilden uzak kesimlerinin Karesioğullarının hâkimiyetine geçtiği görülmektedir.¹ Bölge'de iki adet Biga mevcuttur. Biri iç kesimlerde kalan Biga olup 1353 yılında Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından Rumeli'ye geçmeden önce fethedilmiş, diğeri ise Kara Biga adıyla anılan sahil kesimidir ki burası I. Murad tarafından 1364 yılında Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Osmanlı idaresine geçen bölge stratejik konumu nedeniyle Osmanlı kuvvetlerinin geçiş güzergâhıdır.²

Biga Sancağı ilk olarak, 1393 yılında oluşturulan Anadolu Eyaleti'ne bağlanmıştır.³ Biga'nın 1522 yılındaki kanunnameden de yine Anadolu Eyaleti'ne bağlı olduğu anlaşılmaktadır.⁴ Osmanlı Devleti'nin deniz seferleri sonucunda Akdeniz'de bulunan adaları ele geçirmesi ve özellikle de Akdenizde korsanlık yapan Türk denizcisi Barbaros Hayreddin Reis'in Osmanlı hizmetine girmesiyle yeni bir idari yapının oluşturulması gerekli görülmüştür. Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1534 yılında Hayreddin Reis saraya davet edilmiş ve kendisine beylerbeyi rütbesiyle Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti tevcih edilmiştir. Biga Sancağı'da bu eyalete bağlanmış ve 17. ve 18. yüzyıllarda da bu bağlılık devam etmiştir.⁵ Aynı minvalde 1653 tarihini taşıyan Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi'nde de Biga Sancağı'nın Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletine bağlı 13 sancaktan biri ve haslı olduğu belirtilmiştir.⁶

¹ Demircan Hüsnü, *Osmanlı Klasik ...*, s. 10.

² Feridun Emecen, "Biga", *DİA*, C. 6, 1992, s. 136.

³ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000, s.91.

⁴ Enver Çakar, Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, Elazığ 2002, S. 1, s. 273.

⁵ Mahmut H. Şakiroğlu, "Cezayir-i Bahr-i Sefid", *DİA*, C. 7, 1993, s. 500-501; İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz Deniz Organizasyonu Teşkilat Gemiler*, Küre Yayınları, İstanbul 2007, s. 18.

⁶ *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, (haz. Midhat Sertoğlu), Marmara Üniversitesi Yayınları, No: 515, İstanbul 1992, s. 42.

3.1. BİGA KAZÂSÎ'NDA YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS

3.1.1. 1070/1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus

Biga Sancağı'nın tespit edilebilen ilk tahrirleri olan 922/1516⁷ ve 982/1575⁸ tarihli tahrir defterlerinde Biga Kazâsı'nın mahallelerinde yaşayanlar, meslek gruplarına göre kaydedilmiştir. Bu iki defterde 9 olan mahalle sayıları arasında bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 1: 1660 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı'nın Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Hâne Miktarı⁹

Mahalleler	Hâne
Akkadı	59
İbrahim Çelebi Takyeci	42
Ballu (Mescid)	36
El-Hac Ahmed	26
El-Hac İvaz (Kasap)	24
Kurşunlu (Debbağan)	21
Hacı Sadi (Camii)	18
Camii Kebir	17
İbrahim Bey	16
Cedid	15
Toplam	274

1070/1660 yılında Biga'nın nüfus bakımından kalabalık olan mahalleleri sırasıyla Akkadı, İbrahim Çelebi Takyeci ve Ballu iken, nüfusun diğerlerine göre daha düşük olduğu yerler ise; Cedid, İbrahim Bey ve Camii Kebir mahalleleridir. Burada kullanılan hâne tabiri vergi vermekle yükümlü erkekler olup, kadın, çocuk ve yaşlılar bu sayılara dâhil değildir.

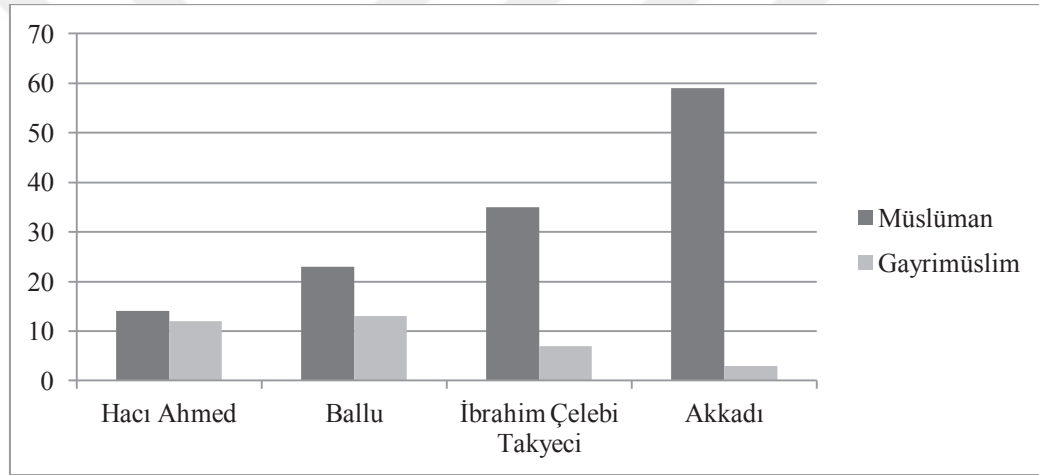
⁷ BOA, TT.d., 59, s. 5-10.

⁸ BOA, TT.d., 1093, v. 1b-5a.

⁹ BOA, KK.d., 2767, v. 1b.

Bilindiği üzere yeni alınan veya oluşturulan yerleşim yerlerinin adlandırılmasında birtakım unsurlar etkili olmuştur. Bunlar arasında kurucunun adı, yaygın meslek türü, camii ve mescit adı, fetheden kişinin adı, coğrafi özellik ve çevrede bulunan yapıların isimleri yer almaktadır.¹⁰ Biga Kazâsı’nda da bu geleneğin uygulandığı görülmektedir. Bu doğrultuda Biga Kazâsı’ndaki mahalle isimlerine bakıldığında, ikisi camii (Camii Kebir ve Hacı Sadi), biri mescit (Ballu), üçü kişi adı (El-Hac Ahmed, İbrahim Bey, İbrahim Çelebi Takyeci), ikisi meslek adı (Kurşunlu-Debbağan, El-Hac İvaz- Kasap) ve biri de sonradan kurulduğu için yeni manasındaki Cedid, isim olarak bölgedeki mahallelere verilmiştir.

Grafik 1: 1660 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Mahallelerindeki Müslim-Gayrimüslim Hâne Miktarı

Grafik 1’de adı geçen mahallelerin tamamında nüfusun ekserisini Müslüman ahali teşkil etmektedir. Ancak Hacı Ahmed Mahallesi’nde yaşayan Müslim ve Gayrimüslim unsurlar neredeyse birbirine eşit seviyededir. Öte yandan, Biga’nın kazâ merkezinde Gayrimüslimler, Müslümanlar ile aynı mahallelerde yaşamaktadır. Gayrimüslimler dört mahallede meskundur. Bu mahalleler Ballu (13 hâne), Hacı Ahmed (12 hâne), İbrahim Çelebi Takyeci (7 hâne) ve Akkadı (3 hâne)’dir.¹¹ Takyeci Mahallesi’nde yaşayan Gayrimüslimler 1’i papaz olmak üzere toplam 7 hânedan oluşmaktadır.

Kazâları meydana getiren ve tahrir-avârız defterlerinde “*karye*” olarak ifade edilen köyler, genel olarak tarım ve hayvancılığa dayanan temel yerleşim birimleridir. Mezralar ise genellikle üzerinde kimsenin meskûn olmadığı veya geçici olarak kullanılan eski

¹⁰ Mustafa Arslan, “Beyşehir (Konya) Yer Adları ve Onomastik Bilimine Katkıları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 25, 2011, s. 337- 343.

¹¹ BOA, KK.d., 2767, v. 24a-24b.

yerleşim birimlerine denirdi. Aynı zamanda mezarlar yakın bir köyün tarım yaptığı yer, cemaatlerin ve haymanaların işledikleri toprak parçası olarak da geçmektedir.¹²

Biga Kazâsı'nda 922/1516 tarihinde 74 köy, 12 mezra ve 3 cemaat görünürken¹³ 982/1575 tahririnde 37 köy, 16 mezra ve 6 cemaat bulunmaktadır.¹⁴ Öte yandan 1070/1660 tarihli kayıtlara göre ise Biga Kazâsı 45 köy ve 20 cemaatten oluşmaktaydı.¹⁵ Biga Kazâsı'ndaki köy miktarının azalmasının sebebi, 1575 yılından itibaren köy sayısı 23 olan Güğercinlik (Dimetoka, Gümüştay) adıyla yeni bir kazânın teşkil edilmesidir. Bu yeni oluşturulan kazânın topraklarının bir kısmı Biga Kazâsı toprakları üzerine kurulmuştur. İlk iki tahrirde bulunan mezraalar ise 1660 yılına gelindiğinde ortadan kalkmış veya köy statüsüne geçmiş olmalıdır.

16. yüzyıl ile 17. yüzyıl arasında Biga Kazâsı'nda mevcut bulunan köyler arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. 1516 ve 1575 yıllarındaki tahrir kayıtlarında bulunan bazı köyler 1660 yılına gelindiğinde artık Biga Kazâsı'nda yer almamaktadır. Bu köy ve mezraalar; Deli Bayezid, Türkmanoğlu, Kızılca Kilisa, Çınarlu, Mezraa-i Alemdar, Aklıkçı, Yaycı Mehmed, Sekban İbrahim, Sazlıdere, Söğütlü, Kerimüddin, Torasan, Hacı Beğ Oğlu, Mezraa-i Güneoğlu, Mezraa-i Satı, Mezraa-i Kılavuz, Akköprü, Sendal, Alaca Kilisa ve Kadı Bucağı adlı yerleşim yerleridir. Adı geçen bu köy ve mezraalardan Sendal adlı köy Lapseki Kâzası'nda, Torhasan ve Alaca Kilisa Ünye Kâzası'nda tespit edilmiştir. Diğer köy ve mezraalar ile ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Aynı zamanda 1660 yılında Biga Kazâsı'nda mevcut olup, önceki tahrirlerde bulunmayan köylerden bazılarını belirtmek gerekmektedir. Bu köyler, Akpınar, Doğancı, Hacı Gül Obası, Sarıca, Geredellü, Kovanlık, Havdan, Gülaç, Yeniköy, Okçular, Hisarlu, Şah Melek, Biga Alanı, Aksaz, Eşelek, Bazirganlu'dur.

Osmanlı Devleti'nde yaygın olarak görülen bir durum, bazı yerleşim birimlerinin halkının özel bir görevi ifa etmesi mukabilinde birtakım vergilerden muaf tutulmasıdır. Bu muafiyetlerden bir tanesi de kurulan vakıflara gelir sağlamak için verilen köylerdir. Bir yapının (camii, zaviye, medrese vs.) ayakta durması ve yapılma amacını devamlı surette

¹² Halil İnalcık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1987, s. XXIX.

¹³ Hüsnü Demircan, *Osmanlı Klasik ...*, s. 69-72.

¹⁴ BOA, TT.d., 1093, v. 5a-25a.

¹⁵ BOA, KK.d., 2767, v. 1b. Aynı defterin 24b-26b varakları arasında bu sayılar 47 köy ve 16 cemaat olarak verilmektedir. Ayrıca bu son varak aralığında ise bir önceki kayıta bulunan Cemaat-i Hızır İlyas, Cemaat-i Hallaçlı ve Karye-i Kadı yer almamaktadır.

yerine getirmesi için Müslim-gayrimüslim köyler, mezraalar ve çiftliklerin vakfedildiği görülmektedir. Bu çeşit vakıflarda ahali bazı mahsulâtın vergisini vakıflara vermekteydi. Kurulan vakıf ile ona gelir sağlayan yerlerin aynı bölgede olma şartı bulunmamaktadır.¹⁶ Bu durum her yerde olduğu gibi Biga Kazâsı'nda da aynı şekilde uygulanmıştır. Kazâda bulunan 29 hâneye sahip Kara Musa isimli köy ahali "Vakf-ı Emir Sultan Reâyâsı" olarak tayin edilmiştir. Karye-i Ramazanlu ahali "Medine-i Münevvere Reâyâsı", cemaat-i Kayaaltı ve cemaat-i Demir Obası ise vakıf reâyâsı olarak kaydedilmişlerdir. Cemaat-i Halislü ahalisinden ise 3 hâne vakıf reâyâsı iken 7 hâne de ellici reâyâsındandır.¹⁷

Diğer bir husus ise boş olan veya işletilmeye müsait olan köy ve cemaatlerin topraklarının şahısların tasarrufuna verilmesidir. Cemaat-i Serçiler, Eğri Pınar, Süleymanlı ve İki Saraylı karyeleri şahısların tasarrufuna verilmiştir. Bu kişilere ise topraktan elde edecekleri kazançlara göre vergilendirme yapılmıştır. Eğri Pınar Karyesi'ni tasarruf eden Gönan isimli kişi 0,5 avârizhâne, Cemaat-i Serçiler'i tasarruf eden iki kişi 0,5 avârizhâne, Süleymanlı Karyesi'ni tasarruflarında bulunduran Eyüb Beşe ve İbrahim Beşe 0,5 avârizhâne ve son olarak da İki Saraylı Karyesi'nin tasarruf hakkı verilen Emir isimli kişinin 1 avârizhâne miktarı vergi vermesi kayıt altına alınmıştır.¹⁸

Süleymanlı Karyesi'nin tasarruf hakkını elinde bulunduran "Beşe"¹⁹ unvanlı kişiler yeniçeri ocağına bağlıdır. Askerî sınıfa mensup olan kişiler vergilerden muaf olmaktadır. Fakat burada askeri bir sınıfa bağlı olsalar da toprak tasarrufunda bulundukları için vergilendirilmişlerdir.

Biga Kazâsı'na bağlı köylerin çoğu Müslüman ahali den oluşmaktadır. Buna karşılık Gayrimüslimlerin çoğunlukta yaşadığı köyler de mevcuttur. Nitekim Şah Melek, Aksaz, Değirmencik ve Ayu Deresi köylerinin²⁰ tamamını Gayrimüslimler teşkil ederken, Kemerli Köyü'nde²¹ ise Gayrimüslim çoğunluğun yanında Müslüman ahali de bu köyde ikamet etmekteydi.

¹⁶ Mehmet İpşirli, "Bulgaristan Vakıfları", *DİA*, C. 6, Ankara 1992, s. 401.

¹⁷ BOA, KK.d., 2767, v. 26a-26b.

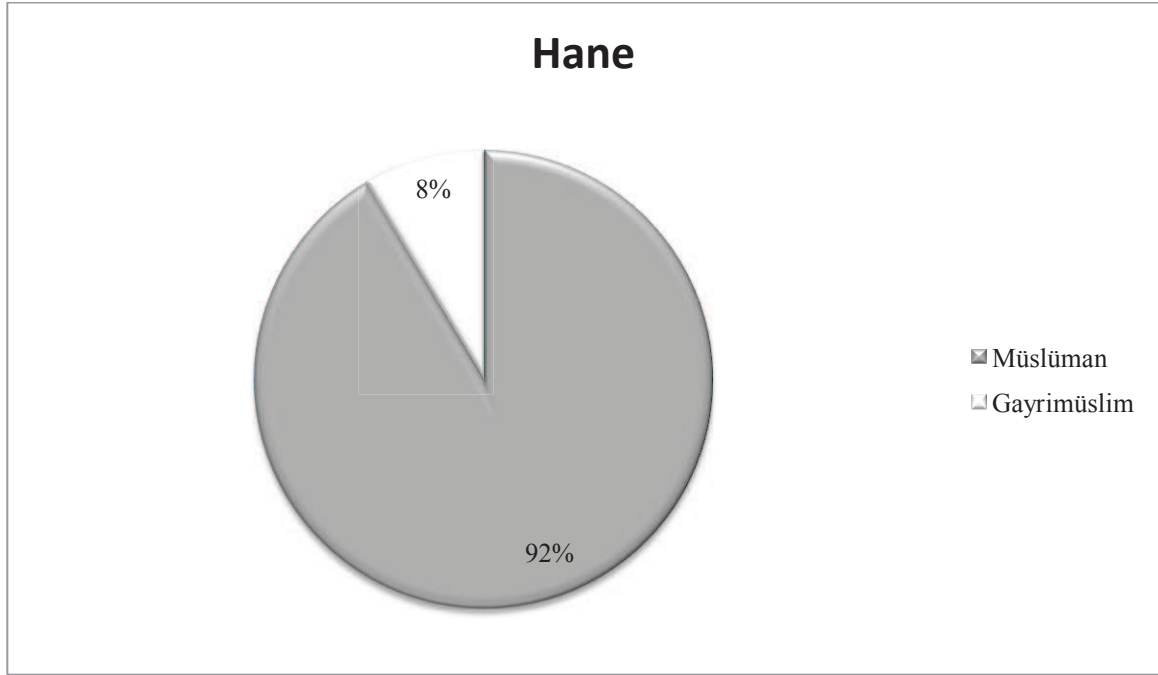
¹⁸ BOA, KK.d., 2767, v. 26b.

¹⁹ Mehmet Kökrek, "Edirne'deki Yeniçeri Şahideleri", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, C. 57, S. 337, İstanbul 2015, s. 31.

²⁰ BOA, KK.d., 2767, v. 26a.

²¹ BOA, KK.d., 2767, v. 25b.

Grafik- 2: 1660 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Genelindeki Müslim-Gayrimüslim Hâne Oranı

Kazâ genelindeki 1.102 hânelik vergilendirilmiş nüfus içerisinde 35'i çeşitli mahallelerde, 58'i ise köylerde olmak üzere toplam 93 gayrimüslim hâne mevcuttur. Diğer taraftan, daha önceki tahrir kayıtlarını incelediğimizde 1516 yılında Biga Kazâsı'nda bulunan 53 köyün 3'ü, 12 cemaatin 3'ü ve 10 mahallenin 1'i gayrimüslimlerin yaşadığı yerlerdir. Yine 1516 tarihli defterden anlaşıldığı üzere kazâdaki köylerden 8'i halî (boş) ve 1'i harap olarak kaydedilmiştir.²²

Tablo 2: 1660 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köy ve Cemaatlerin Dağılımı²³

	Hâne Grupları					Toplam
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	
Biga'daki Köy Sayısı	16	17	6	3		42

²² BOA, TT. d., 59, s. 10-50.

²³ BOA, KK.d., 2767, v. 24b-26b.

Biga'daki Cemaat Sayısı	12	3	-	-		15
Toplam	28	20	6	3		57

Biga Kazâsı'nda 1660 yılında yer alan köy ve cemaatler yukarıdaki tabloda vergi nüfusuna göre gruplandırılmıştır. Tablodaki verilerden anlaşılacağı üzere, 28 köy ve cemaat 1-10 hâne arasında vergi nüfusuna sahiptir. Bu köy ve cemaatler ile gerçek hâne miktarları; Akpınar (3), Doğancı (9), Hacı Gül Obası (9), Cemşid (9), Cemaat-i Kovanlık (4), Kaz Reâyâsı (5), Havdan (6), Yeniköy (7), Cemaat-i Pop obası (6), Cemaat-i Harmanlı Obası (6), Cemaat-i Bollular (7), Cemaat-i Yavaşlı (7), Okçular (4), Yaniç (9), Cemaat-i Dikilitaş (9), Cemaat-i Maraş (3), Eybeklü (2), Azadlu (9), Tarlık (4), Hisarlar (7), Şah Melek (6), Cemaat-i Halisler (10), Cemaat-i Çatal Amrud (2), Cemaat-i Çamur Ağılı (7), Ayıd Deresi (8), Sivaslı (8), Cemaat-i Karıncalık (5) ve Cemaat-i Çinganlı (6) isimli yerlerdir. Vergi nüfusu bakımından 11 ile 20 hâneye sahip olan hâne grubunu 20 köy ve cemaat oluşturmaktadır. Bu gruptaki yerleşim yerleri ise; Sarıca (11), Yörgüç (15), Koyuneri (13), Kara Pürçek (19), Gülaç (11), Örtülüce (13), Ovacık (12), Bakacak (11), Selahaddin (11), Kemerli (19), Çakırlı (11), Cemaat-i Biga Alanı (16), Cemaat-i Aksaz (14), Değirmencik (15), Ahmed Köy (14), Eşelek (14), Bazırganlı (12), Eçi Alanı ma'a Madenli (20), Bilal (17) ve Cemaat-i Ramazanlı (11)'dur. Kazâ genelindeki 21-50 hânelik vergi nüfusuna sahip 6 köy mevcuttur. İskender (28), Bekirli (50), Geredellü (23), Burhanlı (21), Beğ Obası (27) ve Kara Musa (29) 21-50 arası hâne grubunda bulunan köylerdir. Biga Kazâsı'nda nüfusun en kalabalık olduğu yerler; Eçi (68), Bekmezli (67), Danişmendli (57) köyleridir. Biga köyleri genel itibariyle nüfus bakımından az olan yerlerdir.

16. ve 17. yüzyıllarda Biga Kazâsı'ndaki yerleşim birimlerinin arasında nüfus miktarı bakımından değişimler meydana gelmiştir. Bazı köylerin nüfusu artarken bazı köylerin nüfusu azalmıştır. 1516²⁴ yılında 43 hâneli köy olan Güğercinlik 1575'de²⁵ nahiye olmakla birlikte nahiye merkezini oluşturan Güğercinlik Köyü, zimmîlerin çoğunlukta olduğu 62 hâne ve 15 mücerredin ikamet ettiği bir yer olmuştur. 1660 yılında ise köy ortadan kalkmış veya muaf tutulmuş olup Güğercinlik kazâ statüsüne geçmiştir. Eçi isimli

²⁴ BOA, TT.d., 59, s. 302-303.

²⁵ BOA, TT.d., 1093, v. 26a.

köyde 1516²⁶ yılında 4 hâne var iken 1575’de²⁷ hâne sayısı 13’e 1660 yılında ise 67’ye yükselmiştir. Bekmezlü Köyü 1516²⁸ yılında yapılan tahrirde 10 hâne ve 2 mücerred vergi nüfusuna sahip iken, bu miktar 1575’de²⁹ 15 hâne 11 mücerrede, 1660 yılında ise 67 hâneye yükselmiştir. Nüfus artışlarının yanında azalmalar da görülmüştür. Tatar Evranı Köyü, 1516’da³⁰ 14 hâne 4 mücerred, 1575’de³¹ bu miktar 9 hâne 10 mücerred iken, 1660 yılına gelindiğinde 2 hâneye düşmüştür. Aslıhan ve Gönenli isimleriyle de bilinen İki Saraylı Köyü 1516’da³² 9 hâne 6 mücerred, 1575’de³³ 9 hâne 12 mücerred vergi nüfusuna sahip iken, 1660 yılında tamamen boşalmıştır. Tarlık Köyü diğer ismiyle Ece Köyü’nün, vergi nüfusu bazen düşmüş bazen de yükselmiştir. Burası, 1516’da³⁴ 3 hâne 1 mücerred iken, 1575’de³⁵ 32 hâne olmuş fakat 1660 yılında 4 hâneye düşmüştür.

Nüfus artışından dolayı mevcut köylerin yeterli gelmemesi, büyük grupların göçü veya sürgünü nedeniyle başka bir yere gitmesi ve doğal nüfus artışı gibi nedenler sonucunda yeni yerleşim birimleri meydana getirildiği söylenebilir. Biga Kazâsı’nda 1660 tarihli avârız tahririnden anlaşıldığı üzere muhtemelen yukarıdaki nedenlerden biri veya birkaçı neticesinde yeni köy isimlerine rastlanılmıştır. Bu köy ve cemaatler Akpınar, Doğancı, Sarıca, Geredellü, Cemaat-i Kovanlık, Havdan, Gülaç, Yeniköy, Okçular, Hisarlu, Şah Melek, Cemaat-i Aksaz, Cemaat-i Biga Alanı, Eşelek ve Bazirganlı’dır.

17. yüzyılın ortalarında (1660’da) Biga Kazâsı’nın vergi mükellefi toplam nüfusu 1.102 hânedir. Bu nüfusun 75’i mücerred (bekâr), 93 hânesi ise gayrimüslim ahalidir. 1660 tarihli avârızhâne defterinde vergiden muaf olan reâyâ ve askerî sınıfa mensup olanlar bulunmadığı için bu rakamlardan yola çıkarak nüfus tahmininde kesin bir sonuca varmak mümkün değildir. Fakat vergi mükellefi şahısların isimlerinden yola çıkarak Biga Kazâsı’nın nüfusunu tahmini olarak hesaplayabiliriz. Bu hesaplamayı yaparken nüfus hesaplamalarında genel olarak kabul edilen her gerçek hâneyi “üç kişi” ve “beş kişi” sayarak ayrı ayrı sonuca ulaşmaya çalıştık.³⁶ Buna göre Biga Kazâsı’nın tahmini nüfusu 3

²⁶ BOA, TT.d., 59, s. 37.

²⁷ BOA, TT.d., 1093, v. 17a.

²⁸ BOA, TT.d., 59, s. 23.

²⁹ BOA, TT.d., 1093, v. 16a.

³⁰ BOA, TT.d., 59, s. 25-26.

³¹ BOA, TT.d., 1093, v. 21a.

³² BOA, TT.d., 59, s. 25.

³³ BOA, TT.d., 1093, v. 21a-22a.

³⁴ BOA, TT.d., 59, s. 267.

³⁵ BOA, TT.d., 1093, v. 6a-7a.

³⁶ Ömer Lütfi Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 10, İstanbul 1953, s. 12.

katsayısı ile hesaplandığında 279 Gayrimüslim ve 2.877 kişi Müslim olmak üzere toplam 3.156 kişi ederken muaflarla beraber bu miktar 4.102 kişiye denk gelmektedir. 5 katsayısı kullanıldığında 4.745'i Müslim ve 465'i Gayrimüslim olmak üzere toplam 5.210 kişi etmektedir. Ayrıca bu toplam kişi sayısına muaf reaya ve askeri sınıflarda eklendiğinde toplam nüfus 6.773'e yükselmektedir.

Tablo 3: 1660 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Mahalleleri Ve Hâne-Avârizhâne Miktarları³⁷

Mahalle	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Cedid	2,5	15	6
el-Hac Ahmed	4,5	26	5,7
el-Hac İvaz	5,5	24	4,3
İbrahim Beğ	3	16	5,3
Camii Kebir	3	17	5,6
Kurşunlu	5,5	21	3,8
Ballu	5	36	7,2
İbrahim Çelebi (Takyeci)	9	42	4,6
Akkadı	10	59	5,9
el-Hac Sadi	3	18	6
Toplam	51	274	5,37

Biga Kazâsı mahallelerinin avârizhâne, gerçek hâne ve bu ikisinin birbirine oranı yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre mahalleler arasında avârizhâne- gerçek hâne oranının en düşük olduğu yer 1 avârizhânenin 3,8 gerçek hâneyle olduğu Kurşunlu'dur. Oranın en yüksek olduğu yer ise, 7,2 gerçek hânenin 1 avârizhâneyi oluşturduğu Ballu mahallesidir. Biga Kazâsı mahallelerinin genel olarak avârizhâne/gerçek hâne oranı ise 5,37'tür. 1660 yılında 51 avârizhânesi bulunan Biga Kazâsı mahalleleri toplam 15.300³⁸ akçe vergi ödemiştir.

³⁷ BOA, KK.d., 2767, v. 1b, 24a-24b.

³⁸ 1659 yılında avâriz vergisi 300 akçe olarak tespit edilmiştir. Buradan yola çıkarak çalışmamız boyunca 1660 tarihli bütün hesaplamalarda bu vergi miktarı kullanılmıştır. Diğer tarihlerde ise 500 akçe'den hesap yapılmıştır. Ayrıca 1660 tarihinden itibaren nüzul 600, sürsat 120 akçe olarak belirlenmiştir. Nüzul vergisi miktarları da avârizhâneler üzerinden hesaplanmaktadır.

Tablo 4: 1660 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Köy ve Cemaatleri ile Hâne-Avârizhâne Miktarları³⁹

Karye/ Cemaatler	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Eçi	10	68	6,8
Bekmezlü	14	67	4,7
Akpınar	1	3	3
İskender	6	28	4,6
Doğancı	2	9	4,5
Bekirlü	11	50	4,5
Has gül obası	2	9	4,5
Sarıca	2,5	11	4,4
Yörgüç	2,5	15	6
Cemşid	2,5	9	3,6
Koyun eri	3,5	13	3,7
Geredellü	5,5	23	4,1
Cemaat-i Kovanlık ⁴⁰	1	4	4
Kaz reayasından	3	5	Tasarruf
Kara Pürçek	5,5	19	3,4
Havdan	1,5	6	4
Gülaç	3,5	11	3,1
Yeniköy	2	7	3,5
Cemaat-i Pop Obası	2	8	4
Cemaat-i Harmanlı	1,5	6	4
Cemaat-i Bollular	1,5	7	4,6
Danişmendlü	12	57	4,7
Cemaat-i Yavaşlı	1,5	7	4,6
Okçular	1	4	4
Örtülüce	5	13	2,6
Yaniç	2,5	9	3,6
Cemaat-i Dikilitaş	2,5	9	3,6
Ovacık	2	12	6
Burhanlu	5	21	4,2

³⁹ BOA, KK.d., 2767, v. 1b, 24b-26b.

⁴⁰ KK.d. 2767 numaralı defter varak 1b 'de cemaat olarak kaydedilmişten, varak 25a'da karye (köy) olarak belirtilmiştir.

Beğ Obası	5	27	5,4
Eybeclü	0,5	2	4
Cemaat-i Maraş	1	3	3
Bakacak	3,5	11	3,1
Azadlu	3	9	3
Tarlık	2	4	2
Salahaddin	2,5	11	4,4
Kemerlü	7	19	2,7
Hisarlu	2	7	3,5
Şah Melek	2	6	3
Çakırlu	3,5	11	3,1
Cemaat-i Kayaaltı	1,5		
Cemaat-i Halisler	1,5	10	6,6
Cemaat-i Demür Obası	0,5		
Cemaat-i Çatal Amrud	1	2	2
Kara Musalar ⁴¹	3	29	9,6
Cemaat-i Biga Alanı ⁴²	3	16	5,3
Cemaat-i Aksaz ⁴³	4,5	14	3,1
Cemaat-i Çamur Ağılı	1	7	7
Değirmencik	5	15	3
Ahmed Köy	3	14	4,6
Eşelek	2,5	14	5,6
Bazırganlu	2,5	12	4,8
Ayıld Deresi	2	8	4
Eçi Alanı ma'a Madenler ⁴⁴	3,5	20	5,7
Bilal	3,5	17	4,8
Sivaslu	2	8	4
İki Saraylı	1		
Cemaat-i Ramazanlu	2	11	5,5
Eğri Pınar	0,5		
Cemaat-i Hacı İlyas ⁴⁵	1		

⁴¹ KK.d. 2767 numaralı defter varak 1b'de karye olarak kaydedilirken varak 26a'da cemaat olarak yazılmıştır.

⁴² KK.d. 2767 numaralı defter varak 1b'de cemaat olarak yazılan Biga Alanı varak 26a'da karye olarak kaydedilmiştir.

⁴³ KK.d. 2767 numaralı defter varak 1b'de cemaat olarak kaydedilmişken varak 26a'da karye olarak yazılmıştır.

⁴⁴ KK.d. 2767 numaralı defter varak 1b'de karye olarak belirtilmiş fakat varak 26b'de cemaat olarak yazılmıştır.

⁴⁵ KK.d. 2767 numralı defter varak 1b'de Biga Kazâsı mahalle, köy ve cemaatlerinin avârızhâne miktarlarının belirtildiği bölümde mevcut iken; kazânın avârız mükelleflerinin kaydedildiği varak 24a-26b arasında kayıt altına alınmamıştır.

Cemaat-i Hallaçlı ⁴⁶	1,5		
Cemaat-i Karıncalık	2	5	2,5
Cemaat-i Serçiler	0,5		
Süleymanlı	0,5		
Cemaat-i Çinganlı	1	6	6
Toplam	197,5	828	4,19

1660 tahririne göre avârizhâne miktarları kazâ genelinde farklılıklar arz etmektedir. Biga Kazâsı dâhilindeki köy ve cemaatlerden avârizhâne/gerçek hâne miktarının en az olduğu cemaat 2,5 vergi mükellefinin 1 avârizhâneye karşılık geldiği Cemaat-i Karıncalık'tır. En fazla miktar ise 1 avârizhânenin 9,6 vergi mükellefinin bir araya gelmesiyle olduğu Kara Musalar Köyüdür. Kazâ genelinde bu oran ortalama 4,4'tür. Böylece anlaşılan Cemaat-i Karıncalık, Kara Musalar Köyü'ne nazaran ekonomik açıdan daha zengindir. Sarıca Köyü, 11 hâne vergi nüfusuyla 2,5 avârizhâneyi karşılarken, Yörgüç adlı köy 15 hâne ile 2,5 avârizhâneyi karşılamaktadır. Çakırlı 11 hâne ile 3,5 avârizhâne miktarı vergi öderken, Salahaddin 11 hâne ile 2,5 avârizhâne vergi ödemektedir. Biga Kazâsı köylerinin toplam avârizhâne miktarı 197,5 olup ödedikleri vergi 59.250 akçe'dir. Kazâ'nın dahilinde olan 248,5 avârizhâne toplam vergi olarak 74.550 akçe vergi vermektedir.

3.1.2. 1079/ 1669 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus

1669 tarihli defter⁴⁷ ile 1660 tarihli defter birbirleri ile tam olarak örtüşmektedir. 1669 tarihli kayıttaki farkları ise Biga Kazâsı yerleşim yerlerinin 10'u mahalle, 48'i köy ve 17'sinin cemaat olarak kayıt altına alınmış olmasıdır. Ayrıca, Biga Sancağı'nda bulunan diğer kazâlar ile ilgili demografik bilgiler ve avârizhâne miktarları da birbiri ile uyushmaktadır. Farklı tarihteki iki defterin içerdiği bilgilerin aynı olmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. İlk neden ilk tahrirden (1660) on yıl dahi geçmediğinden dolayı 1669 tarihli kayıttaki ilk tahrirle göre düzenlenmiştir. İkinci neden ise iki tahrir arasındaki geçen zaman aralığında nüfus da bir değişiklik olmamış diye yorumlanabilir. İki tahriri yapan kişinin Şemsi Ahmed Paşa olması ve bu kadar kısa sürede başka bir tahririn yapılması

⁴⁶ KK.d. 2767 numaralı defter varak 1b'de Biga Kazâsı mahalle, köy ve cemaatlerinin avârizhâne miktarlarının belirtildiği bölümde mevcut iken; kazânın avâriz mükelleflerinin kaydedildiği varak 24a-26b arasında kayıt altına alınmamıştır. Bundan dolayı avârizhâne miktarları ile gerçek hâne miktarlarının yazılı olduğu varaklarda kazâ dahilinde olan köy, mahalle ve cemaatlerin sayıları birbirini tutmamaktadır.

⁴⁷ BOA, MAD. d., 2814, s. 65-75.

Osmanlı tahrir sistemine uygun olmamasından dolayı ilk nedenin daha doğru olması muhtemeldir.

3.1.3. 1107/ 1696 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus

Biga Kazâsı, 1660 ve 1669 tarihli kayıtlarda olduğu gibi 1696 yılında da 10 mahalleye taksim edilmiştir.

Tablo 5: 1696 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı'nın Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Nüfusu⁴⁸

Mahalleler	Gerçek Hâne
Akkadı	40
Takyeci	36
Ballu	21
Kurşunlu	20
Hacı İvaz	20
Hacı Ahmed	18
İbrahim Beğ	10
Cedid	10
Camii Kebir	8
Hacı Sadi	6
Toplam	189

Bu deftere göre, Biga Kazâsı merkezinde vergi mükellefi bakımından en yüksek nüfusa sahip olan mahalleler sırasıyla Akkadı (40), Takyeci (36) ve Ballu (21); nüfusun en az olduğu mahalleler ise; Hacı Sadi (6), Camii Kebir (8), İbrahim Beğ ve Cedid (10) mahalleleridir. Vergi nüfusunun kalabalık olduğu mahalleler 1660 tarihli kayıttan da Biga Kazâsı'nın en kalabalık mahalleleridir. İki kayıttan (1660 ve 1696) incelendiğinde kazâda bulunan mahallelerin nüfusunda azalma olduğu görülmektedir.

⁴⁸ BOA, KK. d., 2767, v. 7b.

Kazâ dâhilindeki mahallelerde 1696 yılında yaşayan ahalinin dinî yapısı hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. Bunun nedeni, o tarihlerdeki kayıtlarda bu çeşit bilgiye yer verilmemiş olmasıdır. Dinî bakımdan bir oran vermemiz mümkün olmamakla birlikte Gayrimüslimlerin de meskûn olduğu muhakkaktır.

Biga Kazâsı'nda 1660 yılında mahalleler ile birlikte 75 adet yerleşim yeri var iken 1696 yılına gelindiğinde bu sayı 55'i köy, 5'i mezra ve 10 mahalle olmak üzere 70'e düşmüştür.⁴⁹ Okçular Köyü, Abadan, Yörgüç, İki Saraylı ve Kargı mezralarının vergi mükellefi sayısı verilmeyip sadece avârızhâne miktarı verilmektedir. Bunun sebebi, o yerlerde artık kimsenin yaşamaması ve toprağın sadece ziraat amaçlı kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Mezralar kişilerin tasarrufuna verilmekle beraber, yakınındaki bir köyün ekim alanı da olabilir. Böyle bir durumda tasarruf hakkı şahısta ise vergi o kişiden, köyün ortak ekim alanı ise köylülerden alınmaktadır. 1660 yılında köy statüsünde olan Yörgüç, İki Saraylı, Kargı ve Abadan isimli köyler 1696 yılına gelindiğinde üzerinde meskûn olunmayan birer mezra haline gelmiştir. Bazirganlar adlı köy ise 1696'te "Bazirganlar-ı Sagır" ve "Bazirganlar-ı Kebir" olmak üzere iki köye ayrılmıştır.

17. yüzyılın ortalarında mevcut olduğu halde yüzyılın sonunda kayıt altına alınmayan veya ortadan kalkan köy ve cemaatler bulunmaktadır. 1660 yılında isimleri kaydedilmiş olmasına rağmen 1696'da bulunmayan köyler ve cemaatler; "Geredellü, Gülaç, Yeniköy, Cemaat-i Pop Obası, Cemaat-i Harmanlı, Cemaat-i Maraş, Salih, Cemaat-i Halisler, Cemaat-i Çatal Amrud, Sivaslu, Cemaat-i Halaçlı, Cemaat-i Karıncalık, Cemaat-i Serçiler, Süleymanlı ve Cemaat-i Çinganlı"dır. Bu köylerin isimlerinin bulunmama ihtimallerinden biri yaptıkları hizmetler karşılığında avârız vergisinden muaf tutulup kayıt altına alınmamış olmaları, diğeri yakınlarındaki köylerin içine dahil olmalarından dolayı isimlerinin kaydedilmemiş olmasıdır.

Biga Kazâsı'nın 1696 yılındaki vergi mükellefi nüfus aşağıdaki tabloda gruplandırılmıştır. Tabloya bakıldığında 35 köyün 1-10 arası vergi mükellefi hâneye sahip olduğu görülmektedir. En az nüfusa sahip köyler; Kadı (8), Akpınar (3), Cemşid (8), Sarıca (10), Yaniç (10), Çeltik (3), Tarlık (6), Bazirganlar-ı Kebir (10), Bazirganlar-ı Sagır (4), Bilal (3), Ramazanlar (8), Biga Alanı (10), Hod Obası (9), Hızır İlyas (6), Çakırlı (8), Örtülüce (10), Salmalar (6), Kovanlık (4), Dikilitaş (10), Ayıd deresi (3), Eçi (6), Burhanlu (4), Koyuneri (6), Kara Pürçek (5), Yavaşlı (3), Hacı Gül (3), Eybeklü (3), Hisarlar (4),

⁴⁹ BOA, KK.d., 2767, v. 7b-8b.

Çamur Ağıl (3), Timurlar (1), Bolular (1), Kutlaca (4), Gûn Dereli (5) adlı yerlerdir. Biga Kazâsı'nın mahalleleri hariç tutulursa 54 adet yerleşim yerinin yarısından fazlası 1-10 hânenin oluşturduğu gruba girmektedir. İskenderli ve Eğri Pınar (14), Bakacak (14), Eşelek (14), Ahmed (14), Eçi Alanı (15), Kara Musalar (15), Kara Hamzalar (14), Bey Obası (12), Azadlu (14), Kayaaltı (12), Kemer (18), Bekirlü (19), Değirmenlik (14), Aksaz (12), Şah Melek (12), Ovacık (12), Doğancılar (12) isimli 17 köy ise 11-20 arasında hâne bulunan gruptadır. Son olarak Danişmendlü (28) ve Bekmezli (36) adlı köyler 21-50 arası vergi grubunda yer almaktadır.

Tablo 6: 1696 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı⁵⁰

	Hâne Grupları					
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-100	Toplam
Biga'daki köylerin sayısı	35	17	2	-	-	54

Kazânın vergi nüfusunda genel itibariyle çok fazla azalma görülmüştür. Nüfusazalmasının sebepleri hakkında herhangi bir kayda tesadüf edilmemiştir.

1696 tarihli avâriz defterine göre, kazâ dâhilinde nüfusu kalabalık olan köyler; Bekmezli (36), Danişmendlü (28), Bekirlü (19), Kemer (18) adlı yerlerdir. Nüfusun diğerlerine göre az olduğu köyler ise Timurlar ve Bolular (1), Ayıd Deresi ve Çeltik (3), Kovanlık ve Burhanlu (4)'dur.

Kemer, Bekirlü ve Ayıdderesi⁵¹ köyleri, 31 Mayıs 1721 tarihli bir kayda göre Ayşe Sultan'ın⁵² Vakfı'na aittir. Bu adı geçen köyler Biga Kazâsı'ndan Marmara Nahiyesi'ne ilhak edilmiştir.⁵³

⁵⁰ BOA, KK.d., 2767, v. 7b-8b.

⁵¹ “Kemerlü karyesine ilhâk olmuştur. Fi 9 ... sene [1]107.”; BOA, KK.d., 2767, v. 1b.

⁵² II. Bayezid'in kızı ve Güveyi Sinan Paşa'nın zevcesidir.

⁵³ “Bekirlü ve Kemer ve Ayıdderesi nâm karyeler Ayşe Sultan vakfı olub Biga Kazâsı tarafında zulm ve taaddi etmeleriyle Marmara nâhiyesi bâ-fermân ilhâk olub ve sûret ve emr-i şerîf verilmekle ... fi 4 Şaban sene [1]133.”; BOA, KK.d., 2767, v. 8a.

1696 tarihli avâriz defterine göre, Biga Kazâsı dâhilinde vergilendirilmiş toplam nüfus 686 hâne-nefer bulunmaktadır. Fakat bu sayının ne kadarının aile ne kadarının mücerred olduğu belirtilmemiştir. Nüfus sayılırken her nefer bir gerçek hâne kabul edilerek hesaplama yapılacaktır. Tabii bu hâne miktarının dışında kazâda yaşayan askerî sınıfa mensup ve muafiyeti bulunanlar hesaplamanın dışında tutulmaktadır. Nüfus hesaplamasında daha önce bahsedilen 3 ve 5 katsayıları esas alınacaktır. Buna göre, Biga Kazâsı'nda 1696 yılında 688 nefer vergi mükellefinin aileleriyle toplam nüfusu 3 ile hesaplandığında 2.058 kişi olup muaflarla beraber 2.675'e çıkmaktadır. 5 katsayısı ile hesaplama yapıldığında vergi mükellerlerinin aileleriyle beraber nüfusu 3.430'dur. Buna askerî sınıf ve muafiyeti olanlar da eklendiğinde toplam nüfus 4.459'a çıkmaktadır.

1660 ve 1696 tarihli kayıtlar karşılaştırıldığında avâriz vergisi mükellef sayısında ciddi miktarda azalma görülmektedir. 1660 yılında mücerredlerle birlikte 1.102 hâne var iken 1696 yılına gelindiğinde bu sayı 688 hâneye gerilemiştir. Aradaki büyük farkın sebebine dair bir veriye ulaşılamamıştır.

Tablo 7: 1696 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Mahalleleri Ve Hâne-Avârizhâne Miktarları⁵⁴

Mahalle	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Cedid	2,5	10	4
Hacı Ahmed	4,5	18	4
Hacı İvaz	2,5	20	8
İbrahim Beğ	2,5	10	4
Camii Kebir	2	8	4
Kurşunlu	4,5	20	4,4
Ballu	5	21	4,2
Takyeci	9	36	4
Akkadı	10	40	4
Hacı Sadi	1,5	6	4
Toplam	44	189	4,46

1696 yılında yapılan avâriz tahririnde Biga Kazâsı mahallelerinin hâne miktarları yukarıdaki tabloda verilmektedir. Hacı İvaz Mahallesi'nde 1 avârizhâneyi 8 gerçek hâne

⁵⁴ BOA, KK.d., 2767, v. 7b.

oluştururken, Kurşunlu’da bu oran 4,4 Ballu’da ise 4,2 şeklindedir. Geriye kalan mahallelerde ise bu oran 4 olarak görülmektedir. Tablo incelendiğinde avârizhâne-gerçek hâne oranı 1660 yılındaki orana göre daha düzenli hale gelmiştir. Bununla alakalı bir bilgiye ulaşılmasa da vergilerin daha kolay şekilde hesaplanmasında veya toplanmasında kolaylık sağlamış olması önemli bir ihtimaldir. 1696 yılında Biga Mahalleleri’nde toplam 44 avârizhâne mevcut ödedikleri vergi miktarı 22.000 akçedir.

Tablo 8: 1696 Tarihli Deftere Göre Biga Kazâsı Köyleri Ve Hâne-Avârizhâne Miktarları⁵⁵

Köy	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne- Gerçek Hâne Oranı
Kadı	2	8	4
Akpınar	0,5	3	6
Cemşid	2	8	4
İskender ma’a Eğri pınar	3,5	14	4
Sarıca	2,5	10	4
Yaniç	2,5	10	4
Bakacak	3,5	14	4
Çeltik	0,5 rub‘ 1	3	7
---	1,5	5	3,3
Danişmendlü	7	28	4
Bekmezlü	9	36	4
Tarlık	1,5 rub‘ 1	6	4
Bazirganlar-ı Sagir	1	4	4
Bazirganlar-ı Kebir	2,5	10	4
Eşelek	3,5	14	4
Bilal	1	3	3
Ahmed	3,5	14	4
Ramazanlu	2	8	4
Eçi Alanı	3,5	15	4,2
Kara Musalar	3,5	15	4,2
Biga Alanı	2,5	10	4
Kara Hamzalar	3,5	14	4
Hod obası	2	9	4,5
Hızır İlyas	1,5	6	4
Bey obası	2,5 rub‘ 1	12	4,8
Çakırlu	2	8	4
Örtülüce	2,5	10	4

⁵⁵ BOA, KK.d., 2767, v. 7b-8b.

Azadlu	3,5	14	4
Salmalu	1,5	6	4
Kovanlık	1 rub' 1 ⁵⁶	4	3,2
Dikilitaş	2,5	10	4
Kayaaltı	3,5	12	3,4
----	1,5	6	4
Kemer	5,5	18	3,2
Bekirlü	5,5	19	3,4
Ayıdderesi	1	3	3
Değirmenlik	3 rub' 1	14	4,6
Aksaz	3,5 rub' 1	12	3,4
Şah Melek	2,5 rub' 1	12	4,8
Ovacık	2,5 rub' 1	12	4,8
Doğancılar	3	12	4
Eçi	2	6	3
Burhanlu	1	4	4
Koyun eri	1,5	6	4
Kara Pürçek	1 rub' 1	5	4
Yavaşlar	0,5	3	6
Hacı Gül	0,5	3	6
Eybeclü	0,5	3	6
Hisarlar	1 rub' 1	4	3,2
Çamur Ağıl	0,5	3	6
Temurlar	rub' 1	1	4
Bolular	rub' 1	1	4
Okçular	0,5		
Mezra'a-i Abadan	rub' 1		
Mezra'a-i Yörgüç	0,5 rub' 1		
Mezra'a-i ---	rub' 1		
Kutlaca?	1	4	4
Gün Dereli	1	5	5
Mezra'a-i İki Saraylı	0,5		
Mezra'a-i Kara Ağaç	rub' 1		
Toplam	129	499	

Biga Kazâsı'nın 1696 yılındaki tahririnde mevcut olan köylerin avârizhâne, gerçek hâne (nefer) ve bunların arasındaki oran tabloda belirtilmiştir. Bir köy ve beş mezraa'nın ise gerçek hâne miktarları yazılmamıştır. Bölgeden bölgeye, tarihten tarihe farklılık gösterebilen avârizhâne gerçek hâne miktarları Biga Kazâsı'nın köyleri arasında dahi farklılık göstermektedir. Kazâda bulunan köylerden Ayıdderesi'nde 3 gerçek hâne 1 avârizhâneyi oluştururken, bu oran Çeltik'de 6 gerçek hâne, Burhanlu'da 4 gerçek hâne ve

⁵⁶Rub' dörtte bir, çeyrek anlamına gelmektedir.

Eçi Alanı'nda 4,2 gerçek hâne olarak görülmektedir. 8 hâneye sahip Çakırlı Köyü'nün avârizhâne miktarı 2 iken, 6 hânelik Eçi'nin de avârizhâne miktarı 2 olarak belirlenmiştir. 1696 yılında Biga Kazâsı'nda bir avârizhânedan alınan avâriz vergisinin miktarı en yüksek seviye olan 500 akçeden hesaplanmıştır.⁵⁷ Buna göre 1696 yılında Biga Kazâsı mahallelerinin 22.000 akçe, köy ve mezraalarının ise 64.500 akçe olmak üzere toplam da 85.000 akçe avâriz vergisi kapasitesi olduğu görülmektedir.

3.2. GÜĞERCİNLİK (DİMETOKA-GÜMÜŞÇAY) KAZÂSINDA YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS

Kazâ ve sancakların idarî yapısıyla ilgili araştırmalarda tahrir defterleri en önemli kaynaktır. Bu defterlerde “*karye*” olarak kaydedilen köylerden bazıları günümüze ulaşmışsa da bir kısmı ulaşmamıştır. Bazı köyler ise, nüfusunun artmasıyla beraber sosyo-ekonomik bir değişime uğrayarak kazâ merkezlerine dönüşmüştür.⁵⁸

Biga Sancağı dâhilinde bulunan Güğercinlik Kazâsı da, kazâ merkezine dönüşen köylerden biridir. 1516 yılı tahririnde Biga'ya bağlı bir köy olan Güğercinlik⁵⁹, 1575 yılındaki tahrirde hem nahiye hem de aynı isimli nahiye merkezini oluşturan köy olarak karşımıza çıkmaktadır. Güğercinlik Nahiyesi'nde, Biga Kazâsı'ndaki gibi bir “nefs” yani şehir merkezi olmadığından kazânın mahalleleri bulunmamaktadır. Fakat nahiye'nin merkezi konumunda bulunan Güğercinlik adında bir köy mevcuttur. 1575 yılında Güğercinlik Nahiyesi'nde 19'u köy, 1'i mezraa olmak üzere 20 adet yerleşim birimi vardır. Ayrıca “*Çiftlik-i Duralı*” isimli bir çiftlikte bulunmaktadır.⁶⁰ Kazâ nüfusunun önemli bir kısmını diğer kazâların aksine gayrimüslimler oluşturmaktadır. Musakça (G. 162 hâne) ve Havutça (G. 126 hâne) köylerinde nüfusun tamamını gayrimüslimler oluşturmaktadır. Güğercinlik Köyü'nde (G. 67+M. 10 hâne)⁶¹ gayrimüslimler çoğunlukta iken, Özoğlu (M. 86+G. 18 hâne), Dormorid (M. 12+G. 6 hâne) ve Dimetoka (M. 90+G. 18 hâne) isimli köylerde Müslüman çoğunlukla birlikte yaşamaktadırlar.

Musakça, Havutça ve Güğercinlik köylerinde bulunan gayrimüslimlerin, Akkirman'ın fethini müteakip buradan sürgün edilen ahalinin devamı olması muhtemeldir.

⁵⁷ BOA, İE. ML., 52/4946, 20 R 1107/ 20 Kasım 1695.

⁵⁸ Şenol Çelik, “1659-1660 (H.1070-1071) Tarihli Avarız Defterine Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Turgutlu Kazâsı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 16, İstanbul 2007, s. 33-34.

⁵⁹ Hüsnü Demircan, *Osmanlı Klasik ...*, s. 211.

⁶⁰ BOA, TT.d., 1093, v. 25b- 35b.

⁶¹ G: Gayrimüslim; M: Müslim

Ayrıca, bu gayrimüslimler “*ortakçı kullar*” olup diğer köylülerden özel bir statüde bulunmaktadır.⁶²

Kazâ dâhilinde bulunan Güğercinlik, Musakça Havutça, Özoğlu, Dormorid, Dimetoka, Güvenç ve Kalafatlı isimli 8 köy padişah hassı statüsündedir. Has, Yalı, Boz İbrahim, Eğri Dere Köyleri ise mirliva hassıdır. Tımar olarak verilen köyler ise Demürçi, Hacı İlbeği, Ahmed Beğ İli, Ulucak, Kum, Mezraa-i Sıçradı, Köpek Viranı ve Kara Çavuş’dur.

Tablo 9: 1575 Tarihli Deftere Göre Güğercinlik Nahiyesi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı⁶³

	Hâne Grupları					Toplam
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	
Güğercinlik’deki köy sayısı	1	4	6	4	4	19

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Güğercinlik Nahiyesi’nde bulunan köyler nüfuslarına göre gruplandırılmıştır. Nahiyedeki en az nüfusa sahip Eğri Dere isimli köy 1-10 arası hâne grubunda yer almaktadır. 11-20 arası grupta Dormorid, Güvenç, Demürçi ve Yalı adlı 4 adet köy bulunmaktadır. Kalafatlı, Boz İbrahim, Hacı İlbeği, Ulucak, Kum ve Köpek Viranı adlı 6 adet köy 21-50 arası hâne grubundadır. Hâne sayısı en kalabalık olan 51-100 arası hâneye sahip köyler ise 4 tanedir. Bunlar Güğercinlik, Has, Ahmed Beğ ili ve Kara Çavuş’tur. Son olarak da 4 köyün yani Musakça, Havutça, Özoğlu ve Dimetoka isimli yerlerin 101-200 arası hâneye sahip olduğu görülmektedir.

Güğercinlik Nahiyesi 1575 yılında yapılan tahrirden anlaşıldığı üzere gayrimüslimlerin Müslümanlardan daha fazla nüfusa sahip olduğu bir yerleşim birimidir. Toplamda nahiye genelinde 738 hâne ve 291 mücerred bulunmaktadır. 738 hânenin 397’si ve 291 mücerredin 40’ı gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Bu rakamlardan yola çıkarak 3 katsayısı kullanılarak nüfus hesaplaması yapıldığında 1.231’i Gayrimüslim ve 1.274’ü Müslim olmak toplam nüfus 2.505 kişi etmektedir. Muaf olanlarda eklendiğinde genel nüfus 3-3,5 bin civarında çıkmaktadır. Hesaplama 5 katsayısı kullanıldığı takdirde

⁶² Hüsnü Demircan, *Osmanlı Klasik ...*, s. 94-96.

⁶³ BOA, TT.d., 1093, v. 25b-35b.

1.956'sı Müslim, 2.025'i Gayrimüslim olmak üzere 3.981 kişi çıkmaktadır. Bu sayıya muaflarda eklendiğinde genel nüfus ortalama 5.150 olarak hesaplanmaktadır.

3.2.1. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus

İlk olarak 1575 tarihli tahrirde Biga Kazâsı'na bağlı bir nahiye olarak karşılaştığımız Güğercinlik, 1660 yılında kazâ statüsünü aldığı görülmektedir. Eski tahrirde olduğu gibi bir nefse sahip olmayan kazânın merkezi denilebilecek bir köy de kayıt altına alınmamıştır.

Güğercinlik Kazâsı dahilinde vergi mükellefi bulunan köylerden en kalabalık olanları; Çavuş (36 hâne), Dimetoka (32 hâne), Demirciler ma'a Osmanlar (25 hâne)'dir. Nüfusun az olduğu yerler ise; Koyun eri (4 hâne), Kum (6 hâne) ve Bağçelü (7 hâne) isimli köylerdir.⁶⁴

Kazâ genelindeki köylerde meskûn olan ahalinin dini yapısı hakkında bazı dikkat çeken hususlar bulunmaktadır. 1575 yılında tahrir defterinde nüfusunun çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu kazâda, 1660 yılına gelindiğinde -elimizdeki bu kayda göre- gayrimüslim nüfusa rastlanılmamıştır. Çünkü bu köyler verdikleri çeşitli hizmetlerden dolayı avâriz vergisinden muaf tutulmuşlardır. Nitekim kazâ ile ilgili sonraki tahrirde bu köylerin muafiyetleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Güğercinlik'te, 1575 yılında 19 köy ve 1 mezraa bulunurken 1660 yılındaki avâriz tahririnde 21 köy ve 5 cemaatten meydana gelen bir kazâ durumundadır.⁶⁵ Kazâda bulunan köylerden 4'ü Durali, Kargu, Tıraşçı, Dişbudak hâlî (boş) olup tasarruf hakları şahıslara verilmiştir. Cemaat-i Bozlar, Cemaat-i Kayalular'ın yerleri hâlîdir. Ayrıca, Osmanlar köyünde meskûn olan ahali (14 hâne) kendisi gibi *küreci*⁶⁶(madenci) olan Demirciler Köyü'ne yerleşmişlerdir.

⁶⁴ BOA, KK.d., 2767, v. 26b-27b.

⁶⁵ BOA, KK.d., 2767, v. 1b, 15a.

⁶⁶ Osmanlı Devleti'nde maden ocağında çalışanlara verilen ad. Bkz. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 5, Ankara 1947, s. 493, 500, 502, 505.

Tablo 10: 1660 Tarihli Deftere Göre Güğercinlik Kazâsı Nüfusuna Göre Köy ve Cemaatlerin Dağılımı⁶⁷

	Hâne Grupları					Toplam
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	
Güğercinlik'deki Köy Sayısı	7	7	3	-	-	17
Güğercinlik'deki Cemaat Sayısı	-	1	1	-	-	2
Toplam	7	8	4	-	-	19

Yukarıdaki tabloda 1660 yılında kazâda bulunan vergi mükelleflerinin nüfus miktarına göre dağılımı gruplandırılmıştır. Kazâda bulunan Koyuneri (4), Kalafatlı (6), Bağçalı (7), Kum (6), Çit reâyâsı (8), Cemaat-i Sabancılar (9), Çirkin Çavuş (8) köy ve cemaatleri 1- 10 hâne arası grupta yer alan kazâ genelindeki en az vergi nüfusuna sahip yerlerdir. 11- 20 hâne grubunda Ahmed Bey (17), Yenice (13), Cemaat-i Hoşâb Obası (11), Hacı Köy (20), Sinekçi (11), Korucular (13), Hacı Ali Bey (16) ve Ulucak (11) köyleri bulunmaktadır. Kazâ genelindeki en yüksek nüfusa sahip olan Çavuş (36), Dimetoka (32), Demirciler ve Osmanlar (25) ile Cemaat-i Hisarbeli (24) 21-50 arası hâne grubunda bulunmaktadır.

Güğercinlik Kazâsı genelinde 1660 yılında toplam nüfus 16'sı mücerred olmak üzere 277 hânedir. Tabi bu rakamlara muaf reâyâ ve askeri sınıf mensupları dâhil değildir. Avârızhâne defterinde kayıtlı olan mükelleflerin isimlerinden yola çıkarak kazâdaki vergi mükelleflerinin nüfusunu hesaplamamız mümkündür. Kazânın nüfusunu 3 katsayısı ile hesapladığımızda toplam nüfus 800 kişi ederken buna muaflarıda eklediğimizde sayı 956'ya çıkmaktadır. 5 katsayısı kullanıldığında ise toplamda 1.321 kişi yaşamaktadır. Bu rakama muaf reâyâ ve askeri sınıfa mensup olanlarda eklendiğinde tahminimizce 1.500-2.000 civarında kadın ve çocukların da dâhil olduğu bir nüfus oluşmaktadır.

⁶⁷ BOA, KK.d., 2767, v. 26b-27b.

Tablo 11: 1660 Tarihli Deftere Göre Güğercinlik Kazâsı Köyleri Ve Hâne-Avârizhâne Miktarları⁶⁸

Köy	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Çavuş	10,5	36	3,4
Dimetoka	10,5	32	3,04
Ahmed Bey	6	17	2,8
Yenice	2,5	13	5,2
Koyun eri	2	4	2
Kalafatlu	3	6	2
Bağçelü	2	7	3,5
Cemaat-i Hoşâb obası	2,5	11	4,4
Hacı köy	4	20	5
Demirciler ma'a Osmanlar	5	25	5
Sinekçi	2,5	11	4,4
Kum	2	6	3
Korucular	3	13	4,3
Cemaat-i Sabancılar	2	9	4,5
Hacı Ali Bey	4	16	4
Çirkin Çavuş	2	8	4
Havutça	2		muaf ⁶⁹
Turplu	1		tasarruf ⁷⁰
Cemaat-i Kayalu	1,5		tasarruf ⁷¹
Ulucak	3	11	3,6
Cemaat-i Hisarbeli	3	24	8
Kargu	1		tasarruf ⁷²
Cemaat-i Bozlar	1		tasarruf ⁷³
Tıraşçı	0,5		tasarruf ⁷⁴
Dişbudak	0,5 ⁷⁵		tasarruf

⁶⁸ BOA, KK.d., 2767, v. 1b, 15a, 26b-27b.

⁶⁹ Havutça Köyü'nün muaf olması ile ilgili bir açıklama 1660 tarihli defterde bulunmamaktadır.

⁷⁰ Boş olan bir köyün, mezraanın veya bir toprak parçasının işlenip vergi sistemine dahil olması için şahıslara veya başka köylere verilmesidir. Fakat bu mülk olarak verme değil sadece işlediği sürece kararlaştırılan vergi miktarı karşılığında toprağı kullanmasıdır.

⁷¹ “Dişbudak nâm karyenin yerine sahib? olmağla iki hâne virmek üzere kadimden viregelmeleri kayd olunub” BOA, KK.d., v. 27b.

⁷² “Karye-i Kargu yerinde der-tasarruf-ı Ali Beşe bir hâne virmek üzere der-uhde kayd olundu” BOA, KK.d., 2767, v. 27b.

⁷³ “Cemaat-i Bozlar der-tasarruf-ı İvaz eski Osmanlı bir hâneye kayd olundu” BOA, KK.d., 2767, v. 27b.

⁷⁴ “... reâyâsı olmamağla Hüseyin Çelebi oğlu Mehmed ve Solâk Hasan Çelebi tasarrufunda olmağla bir hâneye rıza ile kabûl etmekle kayd olundu” BOA, KK.d., 2767, v. 27a. Burada bir hâne diye yazılmış olsa da varak 15a'da yarım hâne gösterilmiştir. Bununla birlikte varak 15a'da belirtilen yarım avârizhâne ile hesaplama yapıldığında kazânın toplam avârizhânesi doğru çıkmaktadır.

⁷⁵ “der-tasarruf-ı Solâk Hasan Çelebi taleb oluna” BOA, KK.d., 2767, v. 15a. Dişbudak Köyü'nün toprağının tasarruf hakkını aldığı için avâriz vergisi Solâk Hasan Çelebi adlı kişiden alınacaktır.

Çit	3	8 ⁷⁶	2,6
Yekûn:	80,5	277	3,9

Güğercinlik, Kal'a-i Sultaniye'den sonra en az köy sayısına sahip ikinci kazâ olup 26 adet yerleşim yeri mevcuttur. Yukarıda ki tabloda Güğercinlik kazâsının avârizhâne miktarı, avâriz vergisinden yükümlü olan hâne sayısı ve bir avârizhânenin kaç hânedan oluştuğuna dair ortalama bulunmaktadır. Bu tablodan yola çıkarak kazâda bulunan köylerin hâne- avârizhâne oranı köyler arasında farklılıklar göstermektedir. Kazâda Koyun eri ve Kalafatlu köylerinde 1 avârizhâne'yi 2 gerçek hâne oluştururken; Cemaat-i Hisarbeli'nde bu oran 8 gerçek hâneye kadar çıkmıştır. 6'şar gerçek hâneye sahip köylerden Kum ve Kalafatlu avârizhâne miktarında ise farklılık göstermektedir. Kum 2 avârizhâne iken Kalafatlu 3 avârizhâne'dir. Çit Köyü'nde bulunan 8 hâne ise kendi istekleriyle 3 avârizhâne vermeyi kabul etmişlerdir. Güğercinlik Kazâsı, 1660 yılında 80,5 avârizhâneye sahip olmakla beraber 24.150 akçe vergi ödemektedir.

3.2.2. 1117/ 1706 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus

Güğercinlik Kazâsı'nda avârizhâne tahririnin yapıldığı bir başka tarih 1117/1706 olup tahriri gerçekleştiren kişi ise Yusuf Halife'dir. Kazâda 1706 yılında vergi mükellefi bakımından en kalabalık olan yerler; Dimetoka (28), Çavuş (18), Demirciler ma'a Osmanlar (11) olup, az olduğu yerler ise Kargu (3), Kum (4), Çirkin Çavuş (5) isimli köylerdir. Güğercinlik, Yeni Saray (Topkapı)'daki "*Hatabzâdegân*"⁷⁷ zümresi için ocaklık olarak kaydedilmiştir.⁷⁸

1706 yılında da bir merkezi bulunmayan Güğercinlik Kazâsı 22 köy ve 4 cemaatten oluşmaktadır. Kazâda bulunan köylerden; "Tıraşlı, Ahmed Beğ, Koyuneri, Korucular, Edincik, Armudluk, Çit ve Tahir" isimli köyler ile "Durali" isimli cemaatin yerleri harap iken, "Karye-i Kargu" isimli köy ise hâlî (boş)'tur.⁷⁹ "Karye-i Tahir" isimli köy bu tarihten önce Sultan I. Murad'ın vakıf köyü olmuş fakat 1706 yılında harap haledir. Bahsedilen köyün arazisi üzerinde İbrahim Ağa isimli kişinin 2 çiftlik ve Hasan Ağa'nın ise 1 çiftlik tasarruf alanı bulunmaktadır.

⁷⁶ "... mezkûr karye mukaddema beş hâne olmağla reâyâ ... üç hâneye tasarruf iden mezbûrlar ve reâyâsı virmek üzere karar virüb kabûl itmeleri ile kayd olundu" BOA, KK.d., 2767, v. 27a.

⁷⁷

⁷⁸ BOA, KK.d., 2767, v. 3b.

⁷⁹ BOA, KK.d., 2767, v. 3b-5a.

Bundan başka, birinin hâlî vaziyette bulunduğu Kargu isimli iki adet köy mevcuttur. Bunlardan biri askerî sınıfa mensup 3 kişinin yaşadığı köy; diğeri ise Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın 3 çiftlik yerinin bulunduğu hâlî köydür. Bunun yanı sıra, Ahmed Beğ Köyü'nde ise 3 çift arazisiyle Hasan Ağa Çiftliği bulunmaktadır.⁸⁰

Güğercinlik Kazâsı'nda 1660 yılında mevcut olduğu halde 1706 yılındaki tahrir kayıtlarını incelediğimizde tesbit edemediğimiz dört köy ve cemaat (Akçalı, Sinekçi, Ulucak ve Cemaat-i Çınarbeli) bulunmaktadır. 1706 yılındaki tahrirde 4 adet köy; Edincik, Armudluk, diğer Kargu, Tahir kayda geçmiştir. 1660 yılındaki tahrirde kaydı bulunmayan Musakça ve sadece muaf ibaresi düşülen Havutça isimli iki köyde Gayrimüslim ahali meskûndur. Bu Gayrimüslim köylerinden Musakça “*Mihaliç Hassı*”, Havutça ise “*Mihaliç Emini Reâyâsı*” olarak kaydedilmiştir.

Kazâ dâhilinde bulunan harap ve hâlî köylerden sadece Tahir ve Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın çiftliğinin bulunduğu Kargu Köyü tamamen boş kalmış, diğerleri ise bazı şahıslara tasarruf için verilmiş ve onlar da bu topraktan aldığı gelir mukabilinde avâriz vergisini ödemekle yükümlü tutulmuştur.

Tablo 12: 1706 Tarihli Deftere Göre Güğercinlik Kazâsı Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı⁸¹

	Hâne Grupları					Toplam
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	
Güğercinlik'deki Köy Sayısı	10	2	1	-	-	13
Güğercinlik'deki Cemaat Sayısı	-	-	-	-	-	-
Toplam	10	2	1	-	-	13

Tablo-10 ve Tablo-12 karşılaştırıldığında, Güğercinlik Kazâsı'nın avâriz vergisini vermekle yükümlü olan hâne sayısında bir azalma olduğu görülmektedir. 1660-1706 yılları arasında meydana gelen bu azalmanın nedenleri üzerine herhangi bir bilgi tespit edilmemiştir. En düşük nüfus grubunu içeren 1- 10 hâne arasında Kalafatlı (6), Yenice (8),

⁸⁰ BOA, KK.d., 2767, v. 5a.

⁸¹ BOA, KK.d., 2767, v. 3b-5a.

Hoşâb Obası (7), Hacı Köy (7), Hacı Ali Bey (8), Kum (4), Çirkin Çavuş (5), Kargu (3), Havutça (6) ve Musakça (6) isimli 10 adet köy bulunmaktadır. 11- 20 hâne arası mükellefin yaşadığı köyler içerisinde sadece Çavuş (18) ve Demirciler ma'a Osmanlar (11) adlı yerler mevcut iken, kazâ itibariyle en kalabalık grup olan 21- 50 arasında sadece Dimetoka (28) isimli köy bulunmaktadır. Köylerin çoğu en fazla 10 hâne vergi mükellefinin yaşadığı köylerdir.

1706 yılında Güğercinlik Kazâsı'nda bulunan avâriz vergisi vermekle yükümlü olan 124 nefer bulunmaktadır. Bu kişilerin kaç tanesinin evli kaç tanesinin bekâr olduğu hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Bütün bu vergi yükümlülerinin hâne olduğu varsayıldığında 3 katsayısı kullanılarak nüfus hesaplandığında vergi mükellefleri aileleriyle birlikte 372 kişi etmektedir. Bu kişilere muaflarda eklendiğinde nüfus 483 etmektedir. 5 ile hesaplama yapıldığında vergi mükellefleri aileleriyle beraber 620 kişiye tekabül etmektedir. Bu sayıya muaflarda eklendiğinde genel nüfusun 806 kişi olduğu söylenebilmektedir.

Dimetoka, Musakça ve Havutça köylerinin gelirleri Sultan I. Mahmud'un annesi Valide Saliha Sultan'ın İstanbul'da çeşitli semtlerdeki suyollarının tamiri, yaptırdığı mektep ve çeşmenin masrafları için vakfedilmiştir. 1733 yılındaki kayda göre adı geçen üç köy avâriz-ı dîvâniye ve çeşitli vergilerden muaf tutulmuşlardır. Ayrıca, Güğercinlik Kazâsı'ndaki toplam 61,5 avârizhânenin vergiler karşılığında 2.250 çeki⁸² odun vermesi kararlaştırılmıştır.⁸³

Tablo 13: 1706 Tarihli Deftere Göre Güğercinlik Kazâsı Köyleri Ve Hâne-Avârizhâne Miktarları⁸⁴

Karye	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı	Durum
Dimetoka	(11,2) 11 hums 1	28	2,5	
Çavuş	(7,2) 7 hums 1	18	2,5	
Kalafatlu	(2,2) 2 hums 2	6	2,5	
Yenice	(3,2) 3 hums 1	8	2,5	
Hoşâb obası	(2,8) 2,5 hums 1,5	7	2,5	
Hacı köy	(2,8)2,5 hums 1,5	7	2,5	
Demirciler ma'a Osmanlar	(4,4) 4 hums 2	11	2,5	

⁸² Çeki: Genellikle kireç, taş ve odun gibi maddelerin tartılmasında kullanılan alet ve ağırlık birimine verilen isimdir. Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Çeki", *DİA*, C.8, 1993, s. 251.

⁸³ BOA, KK.d., 2767, v. 3b.

⁸⁴ BOA, KK.d., 2767, v. 3b-5a.

Hacı Ali Bey	(3,7) 3,5 hums 1	8	2,2	
Kum	1,5	4	2,6	
Yaraşlı	1			harap ⁸⁵
Çirkin Çavuş	2	5	2,5	
Ahmed Bey	1			harap ⁸⁶
Koyun eri	0,5			harap ⁸⁷
Kargu ⁸⁸	1	3	3	
Cemaat-i Turplu	(0,75) 0,5 rub' 1			harap ⁸⁹
Cemaat-i Kayalular ma'a Dişbudak ⁹⁰	3,5			
Korucular	1			tasarruf ⁹¹
Cemaat-i Bozlar	3	4		tasarruf ⁹²
Cemaat-i Sabancı	2	5		tasarruf ⁹³
Edimcik	0,5			tasarruf ⁹⁴
Armudluk	0,5			harap ⁹⁵
Çit	(0,75) 0,5 rub' 1			harap ⁹⁶
Havutça ⁹⁷	(2,4) 2 hums 2	6	2,5	
Musakça ⁹⁸	(2,4) 2 hums 2	6	2,5	

⁸⁵ “Karye-i mezbûr harâb olub Gürye Ağaç sâkinlerinden Hacı Abdullah ve Sazlı Dere sâkinlerinden Giridlioğlu Mustafa bir hâneye ta'ahhüd etmekle şerh virildi” BOA, KK.d. 2767, v. 4a.

⁸⁶ “Karye-i mezbûrun kadîmde altı hânesi olub lakin harâb olmağla bir hâne ile Dimetoka sâkinlerinden Hasan Ağa kabul itmekle şerh virildi” BOA, KK.d. 2767, v. 4a.

⁸⁷ “Karye-i mezbûr harâb olub Biga sakinlerinden İvaz ve Kara Mehmed buçuk hâne virmek üzere şerh virildi” BOA, KK.d. 2767, v. 4a.

⁸⁸ “Karye-i mezbûrun kadîmde hânesi olub lâkin üç nefer askerî tâifesinden gayrı reâyâsı olmamağla ... küll-i evvel bir hâneyi virmek üzere ta'ahhüd eyledikleri şerh virildi” BOA, KK.d. 2767, v. 4a.

⁸⁹ “Karye-i mezbûrun kadîmde bir hânesi olub lâkin harâb olmağla Ömer nâm yörük yarım ve bir rub' hâne ile kabul eylemiştir” BOA, KK.d. 2767, v. 4a.

⁹⁰ “Cemâ'at-i mezbûr Dişbudak karyesinin arâzisine mutasarrıf olmağla üç buçuk hâne virmek üzere ta'ahhüd eylemiştir” BOA, KK.d. 2767, v. 4a. Cemâ'at-i Torbalı ve Cemâ'at-i Kayalular ile ilgili bir derkenârda Gönen Kazâsı ahâlisi tarafından mezkur cemaatlara müdahalenin önlenmesi hakkında bir emir verilmiştir. “Bu iki cemâ'atin kadîmi üzere umûr-ı şer'iyeleri Güğercinlik Kazâsı tarafından görülüb Gönen Kazâsı ahâlileri taraflarından ta'arruz ve müdâhale ettirilmemek üzere bâ-fermân-ı 'ali emr-i şerîf virilmiştir fi 6 Cemaziyelahir sene [1]134” BOA, KK.d. 2767, v. 4a.

⁹¹ “Karye-i Korucular der-tasarruf Kaya Osman. Karye-i mezbûrun kadîmden üç hânesi olub lâkin harâb olmağla Kaya Osman bir hâne virmek üzere ta'ahhüd eylemiştir” BOA, KK.d. 2767, v. 4b.

⁹² “Cemâ'at-i mezbûrdan İvaz ve Ali ve Hacı Mehmed ve Halil nâm yörükler üç hâne virmek üzere ta'ahhüd eyledikleri eelden şerh virildi” BOA, KK.d. 2767, v. 4b.

⁹³ “Cemâ'at-i mezbûrdan Hasan ve İlyas ve Mehmed ve Halil ve Bekir nâm yörükler iki hâne virmek üzere ta'ahhüd etmekle şerh virildi” BOA, KK.d. 2767, v. 4b.

⁹⁴ “Karye-i Edimcik der-tasarruf Abdülfettah. Karye-i mezbûrun kadîmden üç hânesi olub lâkin harâb olmağla Dimetoka sâkinlerinden Abdülfettah Ağa yarım hâne ile virilmiştir” BOA, KK.d. 2767, v. 4b.

⁹⁵ “Karye-i Armudluk hâric ez-defter. Karye-i mezbûr kadîmden harab olub yörük tâifesinden Halil ve ... yarım hâne virmek üzere kayd olunmuştur” BOA, KK.d. 2767, v. 4b.

⁹⁶ “Karye-i mezbûrun kadîmden üç hânesi olub lâkin harâb olmağla Dimetoka sâkinlerinden Halil oğlu Hasan ve diğer Hasan ve Hüseyin ber-vech-i iştirâk buçuk ve bir rub' hâne ile kabul eylemişlerdir” BOA, KK.d. 2767, v. 4b.

⁹⁷ “Karye-i mezbûr ahâlisi Mihalic Emini reâyâsı olub lâkin 'avârız-ı icâb-ı arâziye mutasarrıf olmağla şerh virildi” BOA, KK.d. 2767, v. 4b.

⁹⁸ “Karye-i Musacı an-kurâ-i havâss-ı Mihalic tabi' kazâ-i mezbûr. Karye-i mezbûrun kadîmden hânesi olmayub Mihalic hassı reâyâsından olub lâkin 'avârız-ı icâb-ı arâziye mutasarrıf olmağla kayd olunmuştur” BOA, KK.d. 2767, v. 4b.

Tahir ⁹⁹				harap
Kargu ¹⁰⁰				hâlî
Toplam	61,5	126	2,52	

Güğercinlik Kazâsı'nda bulunan köylerin 1706 yılı tahririndeki avârizhâne, nefer miktarı ve bazı köylerin durumu yukarıdaki tabloda belirtildiği gibidir. Burada dikkat çeken özellik ise avârizhâne-gerçekhâne oranının düşük olmasıdır. Genel itibarıyla 1 avârizhâne'yi 2,5 gerçek hâne oluşturmaktadır. Avârizhâne sütununda belirtilen *hums* ibaresi 1/5'i ifade etmektedir. Sütundaki notların okunmasına örnek olarak Dimetoka Köyü avârizhâne miktarı 11 avârizhâne ve hums 1 (11,20) şeklindedir. 61,5 avârizhânesi bulunan Güğercinlik 1706 yılında 30,750 akçe vergi ödemektedir.

3.3. LAPSEKİ KAZÂSİ YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS

Lapseki Kazâsı “*Nefs-i Lapseki*” ve “*Nefs-i Bergos*” olmak üzere iki ayrı nefsdan (şehir merkezi) meydana gelmektedir. Biz de burada nefsleri ayrı ayrı inceleyeceğiz.

3.3.1. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Lapseki'de Yerleşim Birimleri ve Nüfus

Lapseki Kazâsı'nın merkezini oluşturan nefsi-i Lapseki'de mahallelerin sayısı 1516 ve 1575'de 4'tür.¹⁰¹ 1660 yılına gelindiğinde mahalle sayısında yine bir değişiklik meydana gelmemiştir. Nefs-i Lapseki'de bulunan mahalleler; Camii Kebir, Yenice, Çeşme ve Bican'dır.¹⁰²

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere nefsi-i Lapseki mahallelerinin meskûn vergi yükümlüsü bakımından sıralanışı Camii Kebir (70 Hâne), Yenice (41 Hâne), Çeşme (31 Hâne), Bican (10 Hâne)'dir. Tablodaki hâne kısmı sadece vergi vermekle yükümlü olan aile reisi ve yetişkin bekâr erkekleri kapsamaktadır.

⁹⁹ “*Karye-i Tahir an- evkâf-ı Sultan Murad-ı ‘atîk hâric ez-defter. Karye-i mezbûr Sultan Murad Hân-ı ‘atîk evkâfî karyelerinden olub lâkin harâb olub hâric ez-defter olmağla Sarıköy sâkinlerinden İbrahim Ağanın iki çift ve Hasan Ağanın bir çift olmağla şerh virildi*” BOA, KK.d. 2767, v. 5a.

¹⁰⁰ “*Çiftlik-i mezbûr tahrîr-i ‘atîkden sonra vaz’ olunub hânesi olmamağla yine kâric ez-defter olmak üzere tahrîr-i cedîde kayd olunmak. Çiftlik-i Vezir-i mükerrem Köprülüzâde Abdullah Paşa der-kurb-ı karye-i mezbûr hâric ez-defter çift: 3*” BOA, KK.d. 2767, v. 5a.

¹⁰¹ BOA, TT.d., 59, s. 195- 199; BOA. TT.d., 1093, v. 126b-129a.

¹⁰² BOA, KK.d., 2767, v. 15a.

Tablo 14: 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Lapseki Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Nüfusu¹⁰³

Mahalleler	Hâne
Camii Kebir	70
Yenice	41
Çeşme	31
Bican	10
Toplam	152

Nefs-i Lapseki’de bulunan mahallelerden Camii Kebir’de 28 Gayrimüslim hâne ikamet etmektedir. Müslümanlarla birlikte yaşayan gayrimüslimlerden 8 hâne göçmen olarak kaydedilmiştir. Gayrimüslimlerden sadece birinin mesleği “kasap” olarak belirtilmiştir.¹⁰⁴ Diğer mahallelerdeki nüfusun tamamı Müslümanlardan oluşmaktadır.

Lapseki’de 1516 yılında 12 köy ve 1 mezraa bulunmaktadır. Bu köylerden Turudlar, Çeltükçü, Kesmeciler harap, Küçük ve Kulbendlü hâlî durumdadır. Bazı köylerin gelirleri ise çeşitli vakıflara tahsis edilmiştir.¹⁰⁵ 1575’de Lapsekide 10 köy ve 1 mezraa mevcuttur.¹⁰⁶ 1660 yılına gelindiğinde ise nefis-i Lapseki’ye bağlı bulunan 8 köy ve 5 cemaat bulunmaktadır. Bu cemaatler Emir Sultan Vakfı reâyâsı olup sadece avârizhâne miktarları bildirilmiştir.¹⁰⁷ 1660 yılında nefis-i Lapseki’ye bağlı köylerde gayrimüslim unsurlar bulunmamaktadır.¹⁰⁸ Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere Lapseki’de sadece Camii Kebir Mahallesi’nde meskûn olan 28 Gayrimüslim hâne, kazâ genelindeki hâne miktarının % 8’lik bir kısmını oluşturmaktadır.

¹⁰³ BOA, KK.d., 2767, v. 27b.

¹⁰⁴ BOA, KK.d., 2767, v. 27b.

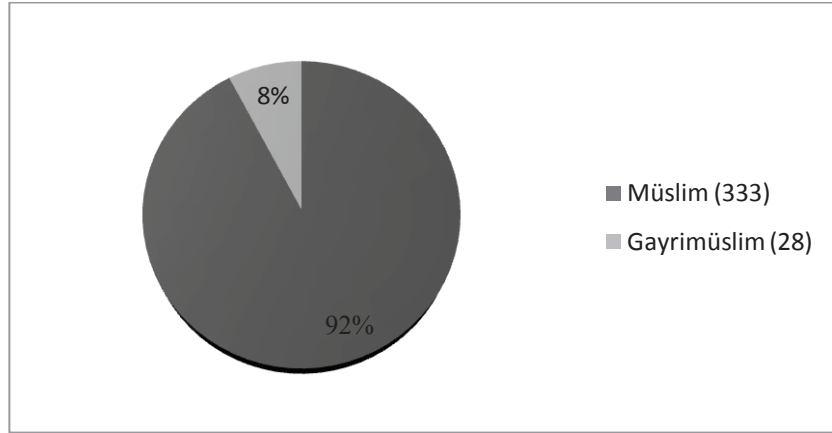
¹⁰⁵ Zikredilen vakıflar Gazi Süleyman Paşa ve Yakup Bey vakıflarıdır. BOA, TT.d., 59, s. 199- 208.

¹⁰⁶ BOA, TT.d., 1093, v. 129a-134b.

¹⁰⁷ BOA, KK.d., 2767, v. 27b.

¹⁰⁸ BOA, KK.d., 2767, v. 27b-28a.

Grafik 3: 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Lapseki Genelindeki Müslim-Gayrimüslim Hâne Oranı

Lapseki Kazâsı'nın ilk merkezi olan nefis-i Lapseki'de yer alan köyler aşağıdaki tabloda vergi mükellefi hâne bazında gruplandırılmıştır. Bu nefis'e bağlı köylerden ikisi Alpagud (7) ve Has (10) 1- 10 arası hâne sayısına sahip iken; Kalfadız (17) ve Çam (19) adlı köyler 11- 20 arası hâneye sahip olan iki yerdir. Vergi nüfusunun en kalabalık olduğu 21-50 hâne arası grupta ise Hacı Kocacık (29), Subaşı (38), Şahin ili (50) ve Yenice (39) köyleri bulunmaktadır.

Tablo 15: 1660 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı¹⁰⁹

	Hâne Grupları					Toplam
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	
Lapseki'deki köy sayısı	2	2	4	-	-	8

Lapseki Kazâsı'nda 1660 yılında vergi yükümlüsü nüfusun 32'si mücerred 329'u hânedir. Bu cümleden yola çıkarak 3 katsayısı kullanıldığında nüfus mücerredlerle beraber toplam 1.019 kişidir. Fakat muaf reâyâ ve askeri sınıfa mensup olan kişilerde eklendiğinde bu miktar 1.250 civarında bir rakama ulaşabilir. Nüfusu 5 katsayısı ile hesapladığımızda

¹⁰⁹ BOA, KK.d., 2767, v. 27b-28a.

ise toplam 1.677 kişi vergiyle bağlantılıdır. Muafları da eklediğimizde genel nüfus 2 bin civarında çıkmaktadır.

Tablo 16: 1660 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı Mahalleleri Ve Hâne-Avârizhâne Miktarları¹¹⁰

Mahalle	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Camii	16	70	4,3
Şeyh (Çeşme)	6	31	5,1
Bicân	2	10	5
Yenice	7	41	5,8
Toplam	31	152	5,05

Nefs-i Lapseki Mahalleleri'nin avârizhâne ve gerçek hâne miktarları ile bunların birbirlerine olan oranı Tablo 16'da belirtilmiştir. Camii Mahallesi'nde 4,3 gerçek hâne 1 avârizhâneyi oluştururken, Yenice'de 5,8 gerçek hâne 1 avârizhâneyi oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak nefis-i Lapseki'de ekonomik açıdan diğerlerine göre daha iyi durumda olan mahallenin Camii Mahallesi olduğu söylenebilir. 1660 yılında nefis-i Lapseki'de meskûn olanlar 31 avârizhâne üzerinden 9.300 akçe vergi ödemektedir.

Tablo 17: 1660 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı Köyleri Ve Hâne-Avârizhâne Miktarları¹¹¹

Karye	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Hacı Kocacık	8	29	3,6
Cemaat-i Pirler	3		
Cemaat-i Gani Beğler	3		
Cemaat-i Kırcalar	1,5		
Cemaat-i Yaylalar	3		
Cemaat-i Caferler	1		
Alpagod	1	7	7

¹¹⁰ BOA, KK.d., 2767, v. 15a, 27b.

¹¹¹ BOA, KK.d., 2767, v. 15a, 27b-28a.

Has	2	10	5
Kalfadız	4	17	4,25
Subaşı	7,5	38	5
Şahinili	10	50	5
Yenice	11	39	3,5
Çam	2,5	19	7,6
Toplam	57,5	180	5,11

Yukarıda sadece isimleri ve avârizhâne miktarları verilen cemaatler *Emir Sultan Reâyâsı* olarak kaydedilmişlerdir. Bu cemaatlerin gerçek hâne miktarları ise tespit edilememiştir. Köylerin ise avârizhâne-gerçek hâne oranları farklılık göstermektedir. Yenice’de 1 avârizhâne 3,5 gerçek hâneyle oluşurken, Çam’da bu oran 7,6 olarak tespit edilmiştir. Çam adlı köy nefsi-i Lapseki dahilinde bulunan diğer köylere nazaran ekonomik olarak düşük seviyedeysen, Yenice’nin diğerlerine göre ekonomik gücü daha yüksektir. Nefs-i Lapseki’nin köy ve cemaatlerinin avârizhâne-gerçek hâne oranının toplamı 40,95 etmektedir. Buradan yola çıkarak köy ve cemaatlerin avârizhâne-gerçek hâne oranını 5,11 olarak tespit edilmektedir. Kırsal alanda 1 avârizhâne 5,11 gerçek hâneye karşılık gelmektedir. Nefs-i Lapseki’nin 1660 yılında ödediği avârız vergisi 57,5 avârizhâne üzerinden 17.250 akçe’dir.

3.3.2. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Bergos'da Yerleşim Birimleri ve Nüfus

Lapseki Kazâsı’nın ikinci nefsi’i olan Bergos’un 1516’da ve 1575’te beş mahallesi bulunmaktadır.¹¹² 1660 yılında mahalle sayısı 6’ya yükselmiştir. Bu tarihte Bergos’ta bulunan mahalleler ise aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 18: 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Bergos Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Hâne Miktarı¹¹³

Mahalleler	Hâne
Camii Kebir	30
Umur Bey ¹¹⁴	27

¹¹² BOA, TT.d., 59, s. 209- 214; BOA, TT.d., 1093, v. 135a-138b.

¹¹³ BOA, KK.d., 2767, v. 15a.

Ahi Bayezid	16
Tabaklar	15
Taş Ali	14
Tekye	5
Toplam	107

Nefs-i Bergos'da bulunan mahallelerde avâriz yükümlüsü gayrimüslim hâne bulunmamaktadır. Bergos'da 1516 yılındaki tahrir göre 43 köy, 1 cemaat ve 3 tane mezraa bulunmaktadır.¹¹⁵ 1575'de ise 36 köy ve 8 adet mezraa mevcuttur.¹¹⁶ 1070/ 1660 tahrir kayıtlarında ise kazâ 23 köyden müteşekkildir.¹¹⁷

Kuş Obası, Çaltı ve Tabak Ali köyleri'nde yaşayan kimse bulunmamaktadır. Fakat bu köylerin arazileri şahısların tasarrufuna bırakılmış ve karşılığında avârizhâne miktarları belirlenmiştir. Bununla birlikte, *Küreci Köyü* madencilikle mükellef tutulduklarından dolayı avârizdan muaf olmasına rağmen burada bulunan 8 hânelik haymana grubu vergi vermekle yükümlü tutulmuştur. *Karye-i Üçbaşlı* ise Dagî Mehmed Efendi'nin mülkü olduğundan vergiden muaf olmuştur. Ancak mezkûr köye dışarıdan gelen 5 hâne avâriz mükellefi sayılmıştır.¹¹⁸

Tablo- 19: 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Bergos'un Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı¹¹⁹

	Hâne Grupları					Toplam
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	
Bergos'daki köy sayısı	10	5	4	-	-	19

¹¹⁴ Umur Bey Mahallesi adını veren kişi sipahi olup kayıtlarda Umur bin Ali olarak kaydedilmiştir. Ayrıca isminin üzerine not düşülerek “*sipâhî ki sahib-i mahalle-i mezbûrdur*” yazılmıştır. bkz. BOA, TT.d., 59, s. 213.

¹¹⁵ BOA, TT.d., 59, s. 214-249.

¹¹⁶ BOA, TT.d., 1093, v. 137a-153b.

¹¹⁷ BOA, KK.d., 2767, v. 28a-29a

¹¹⁸ BOA, KK.d., 2767, v. 29a.

¹¹⁹ BOA, KK.d., 2767, v. 27a-29a.

Tabloda Bergos'un kırsalında bulunan meskûn köylerin hâne grupları verilmiştir. 1-10 arası vergi nüfusuna sahip 10 köy bulunmaktadır. Bunlar Balcılar (7), Sendellü (6), Şerbetlü (6), Duralı (9), Osmanlı (9), Haliloğlu (4), Kocalar (6), Küreci (8), Kumarlar ma'a İvaz Deresi (9), Üçbaşı (5) isimli köylerdir. Gökköy (19), Hızır İlyas (16), Okçular (12), Kızıl Keçili (20) ve Kocabaşlar (15) ise 11-20 arası hâneye sahip olan yerlerdir. Son olarak diğer köylere nazaran hâne miktarı fazla olan 21-50 arası grupta yer alan köyler Yapıldak (29), Musa (24), Kangırı (30), Kara Ömerli (25)'dir.

Lapseki Kazâsı'nın ikinci nefsi olan Bergos'ta avârız vergisinden sorumlu tutulan 50'si mücerred olmak üzere toplam 380 nefer/hâne bulunmakta olup gayrimüslim hâne bulunmamaktadır. Vergi yükümlüsü ailelerin toplam nüfusu 3 katsayısı kullanıldığında 1.040 kişi etmektedir. Muaf ve askerî olanlar bu hesaplama dâhil edildiğinde toplam nüfus tahmini olarak 1.248'e çıkmaktadır. Nüfus hesaplaması yaparken 5 katsayısını kullandığımızda Bergos'ta toplam 1.700 kişi yaşamakta olup muaflarla beraber bu sayı 2.210 kişiye yükselmektedir.

Sonuç olarak iki adet nefse sahip olan Lapseki Kazâsı'nda toplam 10 mahalle, 31 köy ve 5 cemaat bulunmaktadır. Tüm bu yerleşim birimlerinde yaşayan nüfusun toplamı kazâ genelindeki muaflar ve askerî sınıfa mensup olanlar da eklendiğinde 1660 yılında 2.500-4.000 civarında tahmin edilmektedir.

Tablo 20: 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Bergos Mahalleleri Ve Hâne-Avârızhâne Miktarları¹²⁰

Mahalle	Avârızhâne	Gerçek Hâne	Avârızhâne-Gerçek Hâne Oranı
Camii	7 rub'3	30	4,2
Tabaklar	3	15	5
Umurbey	8	27	3,3
Ahi Bayezid	3 rub'1	16	5,3
Taş Ali	3	14	4,6
Tekye	1	5	5
Toplam	26	107	5,33

¹²⁰ BOA, KK.d., 2767, v. 15a, 27a.

Nefs-i Bergos'un mahallelerinin hâne miktarları ve oranları tabloda verilmiştir. Umurbey Mahallesi'nde 1 avârizhâne 3,3 gerçek hâneyle oluşurken, Ahi Bayezid Mahallesi'nde 5,3 gerçek hâneyle oluşmaktadır. Buna göre Umurbey'in, başta Ahi Bayezid olmak üzere diğer 4 mahalleden ekonomik açıdan daha iyi olduğu sonucuna varılabilir. Mahallelerin tamamında ise vergi mükellefi 107 nefer/hâne yaşamaktadır. Bergos'un mahallelerinde ki avârizhâne-gerçek hâne oranı toplam 32 olup, mahalleler bazında 1 avârizhâne 5,33 gerçek hâneye denk gelmektedir. 26 avârizhâne üzerinden nefis-i Bergos mahalleleri 1660 yılında 7.800 akçe vergi vermektedir.

Tablo 21: 1660 Tarihli Deftere Göre Nefs-i Bergos Köyleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarları¹²¹

Karye	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Akçalı	1	5	5
Gökköy	4	19	4,7
Yapıldak	8	29	3,6
Musa	8	24	3
Hızır İlyas	5	16	3,2
Kangırı	8	30	3,75
Balcılar	1	7	7
Okçular	2,5	12	4,8
Sındal	2	6	3
Kızıl Keçili	3,5	20	5,7
Kara Ömerli	3,5	25	7,1
Kocabaşlar	3	15	5
Şerbetlü	1	6	6
Tabak Ali	0,5		tasarruf
Durali	1	9	9
Osmanlu	3	9	3
Haliloğlu	1	4	4
Kocalar	2	6	3
Küreci ¹²²	2	8	4
Kumarlar ma'a İvaz Deresi	3,5	9	2,5

¹²¹ BOA, KK.d., 2767, v. 15a, 27a-29a.

¹²² "Karye-i Küreci mu'âf olub ancak içinde olan haymânası defter olunub hâne vaz' olunub" BOA, KK.d., 2767, v. 29a.

Üçbaşlı ¹²³	1	5	5
Kuş Obası	0,5		tasarruf
Çaltı	1	5	tasarruf
Toplam	66	269	4,61

Nefs-i Bergos köylerinin hâne miktarları ve birbirlerine oranı tablo'da verilmiştir. Kumarlar ma'a İvaz Deresi adlı köyde 1 avârizhâne 2,5 gerçek hâneye karşılık gelmektedir. Durali'de ise 9 gerçek hâne 1 avârizhâneye denk düşmektedir. Balcılar Köyü'nde ise 1 avârizhâne 7 gerçek hânedan müteşekkildir. Şerbetlü adlı köyde 6 gerçek hâne 1 avârizhâneyi oluştururken, Sendellü'de 6 gerçek hâne 2 avârizhâneyi oluşturmaktadır. Bu örneklerden yola çıkarak nefis-i Bergos'da bulunan köyler arasında Kumarlar ma'a İvaz Deresi ekonomik olarak diğer köylerden öne çıkmaktadır. Durali isimli köy ise nefis-i Bergos'da ekonomik açıdan seviyesi en düşük köy olarak karşımıza çıkmaktadır. Nefs-i Bergos'un köylerinde toplam 66 avârizhânesi bulunmaktadır. Bu avârizhânelerden ise 1660 yılında 19.800 akçe vergi tahsil edilmektedir.

3.3.3. 1107/ 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki'nin Mahalleleri ve Nüfus

Lapseki Kazâsı'nın bu tahriri İbrahim Halife tarafından 1 Zilkade 1107/ 2 Haziran 1696 yılında yapılmıştır. Bu dönemde de kazânın Lapseki ve Çatal Bergos isimli iki adet merkezi bulunmaktadır. Bu tahrirde ilk önce merkezlerdeki mahalleler nefer ve hâne olarak belirtilmiş daha sonra ise köyler karışık olarak verilmiştir.¹²⁴

Şehrin KK.d 2767 nolu defterdeki kaydından başka ayrıca 1107/1696 tarihli özel bir defteri daha bulunmaktadır. Bu defterde sadece Lapseki Kazâsı'nın hâneleri verilmiştir. Defterde hâneler “*Hânehâ-i Re'âyâ-yı Mezûrîn*”, “*Hânehâ-i Zimmîyan*” ve askeri sınıfa mensup olanlar şeklinde kayıt altına alınmıştır.¹²⁵

Lapseki Kazâsı

Kazâda önceki tahrirde olduğu gibi mahalle sayısı ve isimlerinde bir değişiklik olmamıştır. Fakat bu mahallelerde yaşayan vergi mükellefi kişilerin sayısında farklılıklar meydana gelmiştir.

¹²³ “*Karye-i Üçbaşlı Dâ'i Mehmed Efendiye mülk olub ellerinde mu'âfnâmeleri olun ancak içinde hâricden gelme beş nefer bulunmağın hâneye kayd olundu*” BOA, KK.d., 2767, v. 29a.

¹²⁴ BOA, KK.d., 2767, v. 10a-12b.

¹²⁵ BOA, KK.d., 2769, s. 1-32.

Tablo 22: 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Hâne Miktarı¹²⁶

Mahalleler	Hâne
Camii Kebir	54
Yenice	28
Çeşme	25
Bican	7
Toplam	114

1696'da toplamda 114 hâne bulunurken 1660 yılındaki tahrir göre 38 hânelik bir azalma görülmektedir.

Kazâ genelinde gayrimüslimlerin meskûn olduğu tek yer bir önceki tahrirdeki gibi Camii Kebir Mahallesi'dir. Müslüman çoğunlukla birlikte aynı mahallede yaşayan gayrimüslimlerin miktarı 18 hânedir. Bu gayrimüslimler ise çeşitli meslekler ile uğraşmaktadırlar. Meslekler şöyledir: 1 bakkal, 3 etmekci (ekmekci), 3 kasap, 3 neccar (marangoz) ve 2 bahçivandır. Mahallede yaşayan Müslimler içinde ise 2 değirmenci, 1 oduncu, 1 terzi, 1 berber ve 1 bakkal bulunmaktadır.¹²⁷

Tablo 23: Lapseki Kazâsı Mahallelerindeki Askerî Sınıf Mensupları ve Muaf Reâyâ¹²⁸

Mahalle	İmam	Müezzin	Hatip	Yeniçeri	Kalyoncu	Erbab-ı Tımar	Sipah	Topçu	Seyyid	Amel-mande, A'mâ	Toplam
Camii Şerif	1	1	1	31	10	4	1		1	1	51

¹²⁶ BOA, KK.d., 2767, v. 9b.

¹²⁷ BOA, KK.d., 2769, s. 5.

¹²⁸ BOA, KK.d., 2769, s. 3-8.

Yenice	1	2	1	10	12		1			3	30
Çeşme	1	1		5	4	1		1		1	14
Bican	1	1		1	4	1				1	9
Toplam	4	5	2	47	30	6	2	1	1	6	104

Camii Şerif Mahallesi'nde bulunan Lapseki Kazâsı kâdısı, reâyâ sınıfına kaydedilmiş olup askerî veya muaf statüde kabul edilmemiştir. Reâyâ içinde ise âmâ ve seyyid olan kişiler muaf olarak kaydedilmiştir.¹²⁹ Yenice Mahallesi'nde bulunan bir yeniçeri aynı zamanda değirmencilikle uğraşmaktadır. Diğer bir yeniçeri ise subaşılık görevini ifa etmektedir. Bu mahallede ayrıca bir âmâ ve yaralı bir solak muaf olarak yazılmıştır.¹³⁰ Çeşme Mahallesi'nde meskûn hânelerden biri amel-mande (iş göremez durumda), biri ise mücerred olarak kaydedilmiştir. Amel-mânde olan kişi iş göremez durumda olduğundan dolayı avârizdan muaf tutulmuştur.¹³¹ Lapseki Kazâsı'nın bir diğer mahallesi Bican'da ise, 8 hânelik reâyâ nüfusundan 1 hâne amel-mande olduğundan muaf sayılmıştır.¹³²

Kazâda adı geçen bir başka mahalle Has Hacı Koçak'tır. Bu mahalle uzun süredir harap olduğundan burada yaşayanlardan üçü Çardak Köyü'ne, ikisi Tekye isimli mahalleye göç etmişlerdir. Ancak başka yerlerde yaşasalar da mezkûr mahalle üzerinden avârizhâne miktarı belirlenmiştir.¹³³

3.3.4. 1107/ 1696 Tarihli Deftere Göre Bergos'un Mahalleleri ve Nüfus

1696 tarihli kayıtlarda Lapseki Kazâsı'nın kasabası olan Bergos, Çatal Bergos ismiyle belirtilmiştir. Buna göre Bergos'ta 6 adet mahalle mevcuttur.¹³⁴ Bunlardan Taş Ali Mahallesi'nde yaşayan olmadığından harap olmuştur. Bu sebeple avârizhâne kayıtlarında bu mahalleye yer verilmemiştir.¹³⁵

¹²⁹ BOA, KK.d., 2769, s. 3-5.

¹³⁰ BOA, KK.d., 2769, s. 5-6.

¹³¹ BOA, KK.d., 2769, s. 7-8.

¹³² BOA, KK.d., 2769, s. 8.

¹³³ BOA, KK.d., 2769, s. 32.

¹³⁴ BOA, KK.d., 2769, s. 9-11.

¹³⁵ BOA, KK.d., 2767, v. 9b-12a.

Tablo 24: 1696 Tarihli Deftere Göre Bergos Kasabası Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Hâne Miktarı¹³⁶

Mahalleler	Hâne
Umur Bey	24
Camii Şerif	20
Ahi Bayezid	16
Tabaklar	6
Tekye	3
Taş Ali	Harap
Toplam	69

1660 yılındaki tahrirde 107 hâneye sahip olan Bergos, 1696'da 69 hâneye kadar gerilemiştir. Tabloda görüldüğü üzere, vergi nüfusu açısından mahallelerin sıralanışı Umûr Bey, Camii Şerif, Ahi Bayezid, Tabaklar ve Tekye şeklindedir.

Tablo 25: 1696 Tarihli Deftere Göre Bergos Kasabası Mahallelerindeki Askerî Sınıf Mensupları¹³⁷

Mahalle	İmâm	Müezzin	Hatîb	Yeniçeri	Kalyoncu	Erbâb-ı Tîmâr	Mustahfiz	Toplam
Umur Bey	1	2		3	1			7
Tabaklar (Debbağan)	1			2			1	4
Ahi Bayezid		1	1					2
Camii Şerif		1	1	4	1			7
Tekye	1	1		2		1		5
Toplam	3	5	2	11	2	1	1	25

¹³⁶ BOA, KK.d., 2767, v. 9b, 11b.

¹³⁷ BOA, KK.d., 2769, s. 9-11.

Umur Bey Mahallesi'nde yer alan 31 hânedan yedisi avârızdan muaf tutulmuş ve yirmi dördü mükellef kılınmıştır.¹³⁸ Tabaklar Mahallesi'nde ise ikâmet eden 10 hânedan dördü muaf yazılmıştır.¹³⁹ Diğer bir mahalle olan Ahi Bayezid'de meskûn 18 hânedan sadece ikisi muaf olarak kaydedilmiştir. Çatal Bergos'un kalabalık nüfusa sahip ikinci büyük mahallesi Camii Şerif'te meskûn hânelerden yedisi avârızdan muaftır. Ayrıca, bu mahallede iki tellak ve iki hamamcı ikamet etmektedir.¹⁴⁰

Lapseki Kazâsı'nın iki nâhiyesinde bulunan mahallelerde vergi yükümlüsü nüfusun toplamı Lapseki'de 114 ve Bergos'da 69 olmak üzere toplam 183 hânedir. Bu hânelerden sadece 2'si mücerreddir. Kazâ dâhilindeki mahallelerin genel hâne miktarı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo- 26: 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı ile Çatal Bergos Kasabası Mahalleleri ve Vergilendirilmiş Hâneleri ile Muaflar¹⁴¹

Nefs	Mahalle	Reâyâ	Askeri Sınıf	Dini Görevliler	Muaf Reâyâ	Toplam
Lapseki	Camii Şerif	54	46	3	2	105
	Yenice	28	23	4	3	58
	Çeşme	25	11	2	1	39
	Bican	7	6	2	1	16
	Ara Toplam	114	86	11	7	218
Çatal Bergos	Umur Bey	24	4	3	-	31
	Tabaklar	6	3	1	-	10
	Ahi Bayezid	16	-	2	-	18
	Camii Şerif	20	5	2	-	27
	Tekye	3	3	2	-	8

¹³⁸ BOA, KK.d., 2769, s. 9.

¹³⁹ BOA, KK.d., 2769, s. 10.

¹⁴⁰ BOA, KK.d., 2769, s. 10-11.

¹⁴¹ BOA, KK.d., 2769, s. 3-8, 9-11.

	Ara Toplam	69	15	10		94
	Genel Toplam	183	101	21	7	312

Yukarıdaki tabloda belirtildiği üzere Lapseki Kazâsı'na ve Bergos Kasabası'na bağlı mahallelerde yaşayan vergi yükümlülerinin toplam hâne miktarı 183'tür. Bunlara muaf olan kesimlerde eklendiğinde bu sayı iki mücerredle birlikte 312'ye çıkmaktadır. Buradan yola çıkarak aileleriyle birlikte nüfus 3 katsayısı ile hesaplandığında 932 kişiye ulaşmaktadır. 5 katsayısı ile nüfus hesaplaması yapıldığında ise bu sayı 1552'ye çıkmaktadır. Dini görevli miktarı Lapseki'de 11, Çatal Bergos'ta 10 kişidir. Askerî sınıftakiler ise Lapseki'de 86, Çatal Bergos'ta 15'dir. Lapseki Kasabası'nda 7 muaf reâyâ bulunurken Çatal Bergos'ta muaf reâyâ bulunmamaktadır.

Tablo-27: 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı ve Bergos Kasabası Mahalleleri Ve Hâne-Avârizhâne Miktarları ¹⁴²

Mahalle	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Camii	13,5	54	4
Yenice	7	28	4
Çeşme	6 rub'1	25	4
Bican	1,5 rub'1	7	4
Umur bey	6	24	4
Tabaklar (Debbağlar)	1,5	6	4
Ahi Bayezid	4	16	4
Camii Şerif	5	20	4
Has Hacı Hoçak ¹⁴³	1	4	4
Tekye	0,5 rub'1	3	4
Toplam	46 rub'1	187	4

1696 yılı avâriz tahririnde Lapseki ve Bergos dahilinde bulunan mahallelerin avârizhâne ve gerçek hâne miktarları ile hâne oranları Tablo 27'de verilmiştir. Mezkur yılda mahalleler arasında avârizhâne-gerçek hâne oranlarında bir farklılık olmayıp tüm

¹⁴² BOA, KK.d., 2767, s. 9b, 11b.

¹⁴³ Has Hacı Koçak isimli mahalle KK.d. 2767 numaralı defter varak 11b'de *Mahalle-i Hass* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca varak 11b'de 4 nefer bulunduğu ve bunlarında 1 avârizhâneye denk geldiği belirtilmiştir. KK.d. 2769 numaralı defterin 31. sayfasında bu mahalle Has Hacı Koçak olarak yazılmıştır. Yekûn olarak 5 nefer yazılmış fakat bunlardan 2'si Tekye, 3'ünün Çardak'da ikamet ettiği yazılmıştır.

mahallelerde bu oran 4 olarak karşımıza çıkmaktadır. 1696 yılında Lapseki Kazâsı dahilinde bulunan toplam 10 mahallenin avârizhâne miktarı 46,25'dir. Bu mahalleler ise 23.125 akçe avâriz vergisi ödemektedir.

3.3.5. 1107/ 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsının Köyleri ve Nüfus

Lapseki Kazâsı dâhilinde 1660 yılında vergi mükelleflerinin bulunduğu yerleşim yeri sayısı mahalleler hariç 36'dır. Bu miktar 1696 yılına geldiğinde 37'ye yükselmiştir.¹⁴⁴

Köylerin devamlılığı açısından inceleme yapıldığında, 1660 tahririnde kayıt altına alınmış fakat 1696 yılındaki kayıtlarda rastlanılmayan bazı köyler bulunmaktadır. Bu köyler; Alpagod, Tabak Ali, Dur Ali, Üçbaşı ve Kuş Obası adlı yerlerdir.¹⁴⁵ Ayrıca Üçbaşı¹⁴⁶, Alpagod¹⁴⁷ ve Kuş Obası¹⁴⁸ isimli köylerin uzun süredir harap bir halde bulunduğu kaydedilmiştir.¹⁴⁹ Son tahrirde bulunan fakat 1660 yılındaki kayıtlarda yer almayan köyler ise; Kuzgun, Yeniköy, Akpınar, Okçular-ı Sagır, Pirlar ve Kuru'dur. Ayrıca bu dönemde Çiftlik-i Köseler ve Çiftlik-i Binbaşı isimli iki adet çiftlik bulunmaktadır.

Çardak Köyü 1696 yılında yapılan tahrirde yer almamıştır. Lakin harap halde olan *Has* isimli köyde yaşayanların Çardak'a yerleştiklerinden bahsedilmiştir.¹⁵⁰ Bu cümleden, tamamı vergiden muaf olan köylerin avâriz sayımlarında kayıt altına alınmadığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı nüfus ve köy sayısı ile ilgili hesaplamalarımız tahminden öteye gidememektedir. Çardak Köyü ile ilgili farklı iki adet kayıt daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki, köyün muaf olmasından dolayı önceki tahrirde yer almadığı belirtilmektedir. 1696 yılındaki tahrirde ise bu köy ile ilgili kararın verilmesi için İç hazinedâr başı Mahmud Ağa'nın arzı kaydedilmiştir.¹⁵¹ İkincisi ise, Lapseki nâibi

¹⁴⁴ BOA, KK.d., 2769, s. 12-31.

¹⁴⁵ BOA, KK.d., 2767, v. 28a- 29b.

¹⁴⁶ "Karye-i mezbûr yirmi seneden mütecaviz harâb ve perişan olub an-çün eser-i binâdan birşeyi yokdur" BOA, KK.d., 2769, s. 25.

¹⁴⁷ "Mezkûr karye otuz seneden mütecaviz harâb ve perişan olub an-çün eser-i binâdan birşeyi yokdur" BOA, KK.d., 2769, s. 27.

¹⁴⁸ "Mezkûr karye yirmi seneden mütecaviz harâb ve bî-tâb olub an-çün eser-i binâdan birşeyi yokdur" BOA, KK.d., 2769, s. 29.

¹⁴⁹ BOA, KK.d., 2769, s. 25, 27, 29.

¹⁵⁰ BOA, KK.d., 2769, s. 30-31.

¹⁵¹ "Lapseki Kazâsı müceddeden tahrîr olmağla Çardak karyesinin tahrîr defterine kaydı bulunmamıştır tahrîr-i 'atikde Çardak karyesi kocabâş olmağla 'avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i 'örfiye ve şâkkadan mu'af olundu der-kenâr olunub imdi der-kenârı ... fermân olduğu üzere meşrûtiyla maliyeden hüküm virile deyu fermân-ı 'ali sûret-i olmağın? emr-i şerîf virilmiştir 28 Ş[aban]sene 1107. bâ-'arz-ı Mahmud Ağa ser-hâzîne-i enderûn-ı hassa" BOA, KK.d., 2767, v. 12a.

tarafından Çardak'da meskûn muafların yeniden düzenlenmesi için 26 Eylül 1711 tarihinde der-kenar düşülmüştür.¹⁵² Çardak Köyü'yle beraber 1696 tarihli Lapseki Kazâsı avârızhâne miktarının toplamı verildikten sonra kaydedilen diğer bir köy ise derbentçi olan Bayramdere'dir. Üzerinde sakin bulunup bulunmadığı hakkında bir bilgi verilmemiştir. Bu köy ile ilgili diğer bir not ise köyün gelirlerinin ta'âmiyye¹⁵³ olarak Gelibolu Mevlevihânesi'ndeki dervişlere verildiğidir.¹⁵⁴

Tablo- 28: 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı ve Bergos Kasabası Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı¹⁵⁵

	Hâne Grupları					
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	Toplam
Lapseki'deki köy sayısı	19	11	3	-	-	33

Kazâ dâhilindeki vergiye tabi köylerin hâne grupları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Nüfus bakımında 1- 10 arası grupta 19 adet köy bulunmaktadır. Bu köyler Gök (9), Kuzgun (5), Yeniköy (3), Akçalı (6), Haliloğlu (10), Kocalı (6), Hacı Hızır (6), Şirinli (4), Akpınar (4), Çaltı (4), Okçular-ı Sagîr (4), Kocabaşlı (5), Balcılar (9), Pirler (8), Yaylalu (6), Çam (4), Kırcalar (8), İlyas (10) ve Kalfadız (10)'dır. 11-20 arası hâne grubunda ise 11 köy mevcuttur. Bunlar Sendel Obası (11), Kızıl Keçili (15), Musa (18), Okçular-ı Kebir (11), Osmanlar (14), Kumarlar ma'a İvaz Deresi (16), Koru (15), Karamudlu (17), Şahinili (13), Subaşı (15) ve Kangırı (16)'dır. Kazâdaki en kalabalık köylerin bulunduğu 21-50 hâne arası grupta da Yapıldak (24), Yenice (29) ve Küreci (31) Köyleri bulunmaktadır. Tablo 19'da yer alan iki adet çiftlik hâne grupları tablosunda yer almamıştır. Bu iki çiftlikte 3 hâne bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında, 1070/ 1660 ve 1107/ 1696 tarihli kayıtlarda kazânın çoğunluğunu hâne sayısı en fazla 10 olan köyler oluşturmaktadır.

¹⁵² “Karye-i mezbûrun mu'afları tecdid için Lapseki Kazâsında nâibü's-şer' olan Mevlânâ Mustafâ zîde 'ilmuhu ilâm eyledükde tecdid olunmak bâbında bâ-telhîs ve bâ-fermân-ı âlî emr-i şerîf virilmiştir. Fi 13 Şaban sene [1]123” BOA, KK.d., 2767, v. 12a.

¹⁵³ “Ta'âmiyye: Bazı hânkâh ve zâviyelerle sair müessesât-ı mevkûfede fukarâ ve dervîşâna ve ebnâ-yı sevile ta'âm çıkarmak üzere mevkûf ve muhassas olan varidât. ” Şemsettin Samî, Kamus-ı Türki, s. 884.

¹⁵⁴ “an-merbût ta'âmiyye-i dervîşân-ı mevlevihâne-i Gelibolu dâde fi 4 Ş[aban] sene 1215” BOA, KK.d. 2767, v. 12a.

¹⁵⁵ BOA, KK.d., 2769, s. 12-30.

Tablo- 29: 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki Kazâsı Köy ve Cemaatlerindeki Muaf Olanlar ve Yükümlüler¹⁵⁶

Köy Adı	İmâm, Müezzîn	Yeniçeri	Kalyoncu	Mustahfiz	Kuloğlu	Erbâb-ı Tîmâr	Pîr, Amel- mânde	Seyyid	Reâyâ	Genel Toplam
Sındal Obası				1	1	1			10	13
Kızıl Keçili	1	2							15	18
Yapıldak	1		1						24	26
Musa	1	1	1	1			3		18	25
Okçular-ı Kebir	1								11	12
Kuzgun	1							4	5	10
Yeniköy	1								3	4
Akçalı							1		6	7
Haliloğlu								1	10	11
Osmanlar	1						1		14	15
Kocalar								1	6	7
Kumarlar ma'a İvaz Deresi		5					1	1	16	23
Cemaat-i Hacı Hızırlar			2						6	8
Şirinli	1	2	1			1		4	4	13
Akpınar	1								4	5
Çaltı	1								4	5
Balcılar	1								9	10
Pirler Cemaati		1							8	9
Cemaat-i Yaylalar	1	1						2	6	10
Koru cemaat-i Gani Beyli		2			1				15	17
Karamudlu	1		2					3	17	23
Çam	1	1							4	6
Şahinili		1					2		13	14
Subaşı	1	3	1						15	20
Yenice	1	3	4						29	38
Kangırı	1		1					1	16	19
Kalfadız	1	4	1						10	16
Küreci	2	3							31	36
Gök									9	9
Okçular-ı Sagır									4	4
Kocabaşlar									5	5
Kırcalar									8	8
İlyas									10	10
Alpagod										
Kuş obası										
Has ¹⁵⁷									3	3
Toplam	20	29	14	2	2	2	8	17	368	462

Tablo incelendiğinde Gök, Okçular-ı Sagır, Kocabaşlar, Kırcalar, İlyas isimli köylerde avârizdan muaf kimse bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca Kızıl Keçili Köyü'nde

¹⁵⁶ BOA, KK.d., 2769, s. 12-30.

¹⁵⁷ “Mezbûr karye yirmi seneden mütecaviz harâb olub an-çün eser-i binâdan bir şeyi yokdur” BOA, KK.d., 2769, s. 30.

bir hânenin olduğu Çiftlik-i Köseler ile Balcılar Köyü'ndeki iki hânenin olduğu Çiftlik-i Binbaşı isimli iki çiftlikte bulunmaktadır. Bu çiftliklerdeki toplam 3 hâne tablolarla belirtilmemiştir. Askerî sınıfa mensup veya muaf statüde olabilecek bazı kişiler toprak tasarrufunda bulunduklarından dolayı vergiye tabi tutulmuşlardır. Karye-i Koru'daki kuloğlu, Osmanlar isimli köyde imâm, Şahinili'nde yeniçeri bu duruma örnek verilebilir. Köylerin tamamında Müslüman nüfus sakîn olup gayrimüslim nüfus bulunmamaktadır.

Lapseki Kazâsı'na tâbî Yapıldak ve Musa köylerinin toprakları zeâmet olarak tahsis edilmiştir. Gök ve Kuzgun isimli köyler ise Sultaniye Kalesi'nin (Kale-i Sultaniye) tımarı ibaresiyle birlikte yazılmıştır.

Bir avârizhânenin kaç hâneye tekabül ettiği 1660 yılında sabit bir oran olmamıştır. Her köy ve mahallenin hâne-avârizhâne oranı birbirinden farklıdır. Lapseki Kazâsı'nın 1696 yılındaki tahririnde 4 hâne 1 avârizhâne olarak kabul edilmiştir. Vergi mükellefi sayısını avârizhâne miktarına böldüğümüzde bu oran kazânın her yerinde aynı kabul edilmiştir. Tam bir sayı çıkmadığında yine 4 hâne üzerinden *rub* (4'te 1), *nısf* (yarım), *hums* (5'te 1) ve *sülüs* (3'te 1) gibi oranlar kullanılmıştır. Ayrıca 17 Ekim 1717 tarihli bir kayıta avâriz vergisinin Küreci Köyü özelinde 600 akçe ve nüzûl'un de 660 akçe olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁸

Köylerde ikâmet eden vergiden yükümlü olan reâyânın hâne sayısı 371'dir. Muaf reâyânın 94 olan hâne sayısını eklediğimizde sayı toplam 465 hâne etmektedir. Sadece vergi mükelleflerinin aileleriyle beraber toplam nüfusu 3 katsayısı ile çarpıldığında 1.113 kişi iken, 5 ile hesaplandığında 1.855 kişidir. Askerî sınıftan olanlar ile muafların toplam nüfusu 3 katsayısıyla hesaplandığında 282, 5 katsayısıyla 470'dir. Bundan hareketle, kazâ genelindeki toplam nüfus 1.500 ile 2.500 kişi etmektedir.

Tablo-30: 1696 Tarihli Deftere Göre Lapseki ve Bergos Kazâları Köy Ve Cemaatleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarları¹⁵⁹

Karye	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Çiftlik-i Köseler	rub'1	1	4

¹⁵⁸ BOA, KK.d., 2767, v. 11b.

¹⁵⁹ BOA, KK.d., 2767, v. 9b-11b; BOA, KK.d., 2769, s. 12-30.

Sındal Obası	2,5 rub'1	11	4
Kızıl Keçili	3,5 rub'1	15	4
Yapıldak	6	24	4
Musa	4,5	18	4
Gök	2 rub'1	9	4
Okçular-ı Kebir	2,5 rub'1	11	4
Kuzgun	1 rub'1	5	4
Yeniköy	0,5 rub'1	3	4
Akçalı	1,5	6	4
Haliloğlu	2,5	10	4
Osmanlar	3,5	14	4
Kocalu	1,5	6	4
Kumarlar ma'a İvaz deresi	4	16	4
Cemaat-iHacı Hızırlar	1,5	6	4
Şirinli	1	4	4
Akpınar	1	4	4
Çaltı	1	4	4
Okçular-ı Sagir	1	4	4
Kocabaşlı	1 rub'1	5	4
Balcılar	2 rub'1	9	4
Pirler cemaati	2	8	4
Çiftlik-i Binbaşı	0,5	2	4
Cemaat-i Yaylalu	1,5	6	4
Koru Cemaat-i Gani Beğlü	3,5 rub'1	15	4
Karamudlu?	4 rub'1	17	4
Çam	1	4	4
Şahin ili	3 rub'1	13	4
Kırcalar	2	8	4
Subaşı	3,5 rub'1	15	4
İlyas	2,5	10	4
Yenice	7 rub'1	29	4
Kangırı	4	16	4
Kalfadız	2,5	10	4
Küreci	7,5 rub'1	31	4
Has	0,5 rub'1	3	4
Toplam	93	372	

Lapseki ve Bergos köylerinin bulunduğu yukarıdaki tabloda hâne miktarları ve avârizhâne-gerçek hâne oranları verilmiştir. Mahallelerde olduğu gibi köylerde de hâne oranları 4 olarak belirlenmiştir. Burada belirtilmesi geren bir husus ise muaf olanlar ile vergi yükümlülerinin verildiği tablo 29'da Çiftlik-i Köseler ile Çiftlik-i Binbaşı yer

almamış olup avârizhâne-gerçek hâne tablosunda gösterilmiştir. 1696 yılındaki tahrirde 93 avârizhâneye sahip olan Lapseki ve Bergos'dan 46.500 akçe vergi tahsil edilmektedir.

3.4. BALYA KAZÂSİ YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS

3.4.1. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus

Balya, Güğercinlik gibi bir merkeze sahip olmayan kazâlardandır. Bundan dolayı da şehir merkezini oluşturan mahalleler bulunmamaktadır. Şehirde 1516'da Avlonya Nahiyesine bağlı köylerle beraber 101 adet köy bulunmaktadır.¹⁶⁰ 1576'da bu sayı 40'a düşmüş olup¹⁶¹ 1660'da 87'ye yükselmiştir.¹⁶²

1576 ile 1660 tarihli tahrirler arasında Balya'daki köylerde bazı değişiklikler görülmektedir. 1576 yılında yapılan tahrirde kaydedilen köy ve mezraalardan bazıları 1660 tahririnde bulunmamaktadır. Bunlar nefs-i Balya, Mesud (Saruhanlu), Kazlı (Bazirganlu), Umurca, Ayazlu, Aklıkçı, Aydoğdu, Mezraa-i Saruca Alanı, Mezraa-i Gökbaşlu, Mezraa-i Baltacı, Mezraa-i Yoğunca Ağaç, Mezraa-i Öztimur, Mezraa-i Hodman, Mezraa-i Sadeddin ili, Mezraa-i Yayıcıbaşı, Mezraa-i Sarıboğa, Mezraa-i Bayındır adlı yerler olup 1660 yılındaki tahrirde Balya'da bulunmamaktadır. Bu köylerin kayıtlarına rastlayamamızın sebeplerinden biri isimlerinin değişmiş olması diğeri ise tamamen ortadan kalkmış olmasından kaynaklanabilir.

İki tahrirde de olan ortak köyler şunlardır: Çukurcak, Müstecâblu, Mâden, Yaylacıklı, Kara Bayraklu, Erdekler, Kutlu Beğlü, Divane Yûsuf, Ilıca, Kırmızılı, Ali Demirci, Yakacak, Karaoğlu, Kara Yusuflar, Kayalar, Yün Otacı, Yayıcılar, Koyuneri, İskender, Geredellü, Kara Hisarlu, Karlı, Orhan, Kocaili, Akbaşlar, Bağvanlar?, Sarıca, Çarmıklı, Afşar-ı Kebir, Boyaluk, Osmanlar, Topuzlu ve Çamlıca-i Afşar adlı yerlerdir.

Balya Kazâsı'na bağlı köylerden vergi nüfusu açısından en kalabalık olanlar Deli Yusuflar (58 hâne), Afşar-ı Kebîr (49 hâne), Yakacak (40 hâne), Kırmızılı (39 hâne), Ilıca (38 hâne) ve Kadı Pınarı (36 hâne) köyleridir. Nüfusun az olduğu köyler ise Gökçeili (2), Kavacık (4), İskenderlü (5), Kutlu Beğlü (6)'dür.

¹⁶⁰ BOA, TT.d., 59, s. 51- 110.

¹⁶¹ BOA, TT.d., 1093, v. 37b-56b.

¹⁶² BOA, KK.d., 2767, v. 18a-b.

Tablo 31: 1660 Tarihli Deftere Göre Balya Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı¹⁶³

	Hâne Grupları					Toplam
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	
Balya'daki köy sayısı	26	30	25	1	-	83

Tablo 31'de vergi yükümlüsü köyler nüfuslarına göre gruplara ayrılmıştır. Bunlardan, 1- 10 arası grupta olan 26 adet köy vardır. Bu köyler; Deliler (6), Gök Musa (10), Şamlı (6), Kavacık (4), Pir Aliler (7), Çarmıklı (9), İskenderlü (5), Kadı Nesimi (9), Habibli (10), Işıklı (6), Köteğli? (8), Hacı Haliller (10), Gökçe İli (2), Sarıca (10), Karaoğlu (10), Hacı Hüseyin (9), Ali Demirci (7), Kutlu Beğlü (6), Binekli (6), Yaylacık (10), Kara Yusuf (7), Karamanlı (5), Bucak (6), Karışıklı (8), Buçuk Otacı (3), Bağundlu (10)'dır. Vergi nüfusu bakımında 11- 20 arası grupta 30 köy bulunmaktadır. Bunlar Çırpılar (13), Derbend (17), Tekneci (11), Geredellü (16), Doğanlı (12), Boynu Boğunlu (12), Yün Otacı (20), Müstecablu (16), Beğli (17), Muslihiddin Divanlı (13), Çamlıca-yı Afşar (11), Karlu (16), Turplu (14), Dere (19), Kara Hızırlı (18), Akdarma (15), Çal Obası (20), Otacı Sulariye (13), Mekece (11), Akçaobalı (12), Topuzlu (12), Bekirliler (16), Kadı Değirmeni (11), Ördekli (14), Akbaşlar (17), Kır Delileri (11), Osmanlı (15), Boyalık (17), Çaltı (11), Evciler (14) adlı köylerdir. Kalabalık nüfusa sahip ikinci grup olan 21- 50 arasında 25 adet köy mevcuttur. Depe (24), Mancılık (29), İnekoca (25), Orhan (27), Koyuneri (24), Günceler (31), Çukurcak (27), Kuru-yı Kebir (30), Danişmendli (28), Kadıpınarı (36), Arı Ovacık (22), Kayalar (26), Maden (23), Kuru Obası (23), Pir Bükü (24), Yayılar (32), Çandır Obası (23), Ilıca (38), Afşar-ı Kebir (49), Bakacak (40), Kırmızı (39), Umarlı-Avtarlı? (21), Kocaili (23), Bazar (22) ve İnehanlı (32) isimli köyler 21- 50 arası hâne grubuna sahip köylerdir. Balya'da en kalabalık nüfusa sahip olan Deli Yusuf (58) adlı köy 51- 100 arası grupta yer almaktadır.¹⁶⁴

Yukarıdaki köylerden başka bazı köyler boş olduğundan bir veya birden fazla kişiye tasarruf etmesi için verilmiştir. Bunlar Okçu Delileri (4 kişi), Kara Bayraklı (3 kişi),

¹⁶³ BOA, KK.d., 2767, v. 18a-18b.

¹⁶⁴ BOA, KK.d., 2767, v. 35a-b, 42a- 44a.

Muharrem Obası (4 kişi) ve Döngüler (6 kişi) adlı köylerdir.¹⁶⁵ Okçu Delileri isimli köyün tasarruf hakkını elinde bulunduran kişilerden birisi “beşe” unvanını taşıyan bir askerdir. Aynı şekilde Muharrem Obası adlı köyde de mutasarrıflardan biri “beşe” unvanına sahiptir.¹⁶⁶ Ayrıca köylerin tamamı dikkate alındığında 10 kişi “hacı” unvanını taşımaktadır. Balya Kazâsı içerisindeki vergi mükellefi ahalinin tamamı Müslümanlardan oluşmaktadır.

Balya’da meskûn vergi mükelleflerinin toplam miktarı toprak tasarruf edenler dahil 1.434 hâne olup bunların 193’ü mücerredir. Bu rakamlar sadece vergi yükümlülerinin içermektedir. Buradan yola çıkarak 3 katsayısı ile hesapladığımızda nüfus 3.916 olup muaflarla beraber 5.090 kişiye çıkmaktadır. 5 katsayısını kullandığımızda ise 6.398 kişinin vergi mükellefleri ve bunların ailelerinin olduğu görülmektedir. Muaf reâyâ ve askeri sınıfa mensup olanlarda eklendiğinde bu sayı 8.317 yükselmektedir.

Tablo-32: 1660 Tarihli Deftere Göre Balya Kazâsı Köy Ve Cemaatleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarları¹⁶⁷

Karye	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Çırpılar	2	13	6,5
Depe	2,5	24	9,6
Mançılık	3	29	9,6
İnekoca	3	25	8,3
Orhan	3	27	9
Deliler	1,5	6	4
Koyun eri	3	24	8
Günceler	3,5	31	8,8
Derbend	3,5	17	4,8
Tekyeci	2	11	5,5
Gök Musa	2,5	10	4
Çukurcak	3,5	27	7,7
Geredellü	2,5	16	6,4
Doğanlar	3	12	4
Boynu Boğunlu	1,5	12	8
Koru-yı Kebir	4,5	30	6,6

¹⁶⁵ BOA, KK.d., 2767, v. 44a.

¹⁶⁶ BOA, KK.d., 2767, v. 44a.

¹⁶⁷ BOA, KK.d., 2767, v. 18a-18b, 42a-44a.

Yaka Otacı	2,5	20	8
Danişmendlü	4	28	7
Şamlı	1,5	6	4
Temurlu	2,5	20	8
Müstecablu	2,5	16	6,4
Kadı Pınarı	3,5	36	10,2
Arı Ovacık	3,5	22	6,2
Kavacık	1	4	4
Pir Aliler	1	7	7
Beğli	2,5	17	6,8
Kayalar	5	26	5,2
Muslihiddin Divanlı	2	13	6,5
Çarmıklı	2	9	4,5
Maden	4	23	5,7
Bağundlu	2	10	5
Çamlıca-i Afşar	2	11	5,5
Koru obası	2	23	11,5
Karlu	3	16	5,3
Delü Yusufklar	14	58	4,1
Pir Bükü	4	24	6
Turplu	3,5	14	4
Yaycılı	5	32	6,4
Dere	4	19	4,7
İskenderlü	1,5	5	3,3
Kara Hisarlu	2	18	9
Akdarma	3,5	15	4,2
Çal Obası	3	20	6,6
Çandır Obası	2,5	23	9,2
Ilıca	7	38	5,4
Afşar-ı Kebir	7,5	49	6,5
Kadı Nesimi	2	9	4,5
Otacı Sulariye	2	13	6,5
Yakacak	5	40	8
Habibler	1,5	10	6,6
Işıklar	2	6	3
Yenice	2	11	5,5
Kırmızılı	8	39	4,8
Akça obalı	1,5	12	8
Köteğli?	1,5	8	5,3
Hacı Haliller	1,5	10	6,6
Topuzlu	3	12	4
Gökçe İli	0,5	2	4

Sarıca	2	10	5
Kara oğlu köy	2	10	5
Hacı Hüseyin	2	9	4,5
Ali Demirci	2	7	3,5
Bekirler??	2	16	8
Kadı Değirmanı	1,5	11	7,3
Burçak Obası	1	3	3
Ördekli	2,5	6	2,4
Kutlu Beğlü	1	5	5
Bengiler	1	14	14
Akbaşı	3	17	5,6
Kır delileri	2,5	11	4,4
Yaylacıklı	2,5	10	4
Osmanlı	2,5	15	6
Boyaluk	3	17	5,6
Umarlu-Avtarlu?	8	21	2,6
Kara Yusufklar	1	7	7
Çaltı	1,5	11	7,3
Karamanlı	1	5	5
Kocaili	3,5	23	6,5
Pazar	3,5	22	6,2
İnehanlu	3,5	32	9,1
Evciler	2	14	7
Bucak	1	6	6
Karışıklar	2	8	4
Okçu Delileri	1	3	tasarruf
Kara Bayraklı	0,5	3	tasarruf
Muharrem Obası	0,5	6	12
Döngüler	0,5	4	8
Toplam	240,5	1434	6,20

Balya Kazâsı'nın 1660 tarihli avâriz tahririnde bulunan hâne miktarları yukarıdaki tabloda verilmektedir. Bunun yanı sıra avârizhâne-gerçek hâne miktarlarının oranı da hesaplanarak tabloya eklenmiştir. Köyler arası oranlarda farklılıklar görülmektedir. Ördekli'de 1 avârizhâne 2,4 gerçek hâne oluştururken Kuru Obası'nda bu oran 11,5 gerçek hâne bulmaktadır. Sarıca adlı köyde 10 neferin avârizhâne miktarı 2 iken, Ali Demirci'de 7 nefer 2 avârizhâne karşılamaktadır. Kara Yusufklar Köyü'nde ise 1 avârizhâne 7 gerçek hânenen müteşekkildir. Bu tabloya bakılarak Balya'nın ekonomik anlamda daha güçlü olan köyü Ördekli olup diğerlerine göre ekonomisi kötü olan köy ise

1 avârizhâneyi 14 gerçek hânenin oluşturduğu Bengiler'dir. Kazâ'da 1660 yılında 240,5 avârizhâne bulunmaktadır. Bu avârizhânelerden ise 72.150 akçe vergi tahsil edilmesi gerekmektedir.

3.4.2. 1116/ 1704 Tarihli Defterine Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus

Balya'da 1070/1660 tahririne göre 87 adet köy var iken, 1116/1704 yılında bu sayı 50'ye düşmüştür.¹⁶⁸ Köy sayısının bu denli azalmasının nedeni köylerin dağılması ve halkın perişan olmalarıdır. Bu köyler aşağıda Tablo 34'de gösterilmiştir.

Balya Kazâsı'nda 1116/1704 tahririne göre vergi nüfusunun kalabalık olduğu yerler; Afşar-ı Kebîr (32 hâne), Orhanlar ve Bakacak (17 hâne), Doğanlar ve Bazar (16 hâne) isimli köylerdir. Nüfusun az olduğu yerler ise Kaz Pınar (2 hâne), Mancılık ve Güvenç (4 hâne), Yaylacık, Evciler ve Tepe (5 hâne) köyleridir.

Bu tahrirde, diğerlerinde olduğu gibi avârizhâne miktarları verilmemiştir. Tahrirde vergi vermek zorunda olan reâyânın hâricinde imam, müezzin, hatip gibi dînî görevliler "*kuloğlu, pîr, amel-mânde*" durumundaki kişiler isimlerinin altına not düşülerek belirtilmiştir.

Balya Kazâsı meskûn mahallerinden Pir Bükü (6), Yaylacık (5), Turplu (8), Maden (10), Kırmızı (6), Ali Demirci (6), Hacı Hüseyin (8), Akbaşlar (8), İskender (7), Akdarma (10), Çal Obası (8), Çukurcak (7), Beğliler (6), Depe (5), Evciler (5), Sarıca (5), Çamlıca-yı Afşar (7), Mancılık (4), Osmanlar (10), Boyalık (9), Danişmendlü (9), Kadıpınarı (2), Günce (4), Umarlı-Avtarlı? (10), Habibler (5), Ördekli (6), Çarmık (8), Yayıncılar (6), Kadı Hisarı (7), S....? (6), Aşık Delileri (8), Boynu Boğunlar (6), Topuzlar (7), Hacı Timurlar (6), Çandır Obası (9), Hacı Haliller (8) adlı toplam 36 adet köy 1- 10 arası hâneye sahip yerlerdir. 11- 20 arası hâne grubunda ise 13 adet köy bulunmaktadır. Bunlar Deli Yusuf (11), Kayalı (14), Müstecablar (13), Orhanlar (17), Koyuneri (12), Ilıca (11), Doğanlar (16), Arı Ovacık (11), Bakacak (17), Bazar (16), Kocaili (11), Koru-yı Kebir (12) ve Şamlı (13) köyleridir. Afşar-ı Kebir (32) adlı köy 21- 50 arası hâne grubunda yer alan tek köydür.

¹⁶⁸ BOA, KK.d., 2767, v. 36b-39a.

Tablo 33: 1704 Tarihli Deftere Göre Balya Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı¹⁶⁹

	Hâne Grupları					Toplam
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	
Balya'daki köy sayısı	36	13	1	-	-	50

Balya'da bulunan *Kadınpınar* isimli köy önceden boş iken, 1116/1704 senesi içinde buraya 2 hâne gelip yerleşmiştir.¹⁷⁰ Yayılar Köyü'nün kaldırılan derbentçilikleri bazı mahallerin zarar görmesi üzerine tekrar verilmiş olup bununla alakalı bir tarih düşülmemiştir.¹⁷¹ Şamlı Köyü ise 1110/1699 yılındaki kayıta derbentçi olarak kaydedilmiştir.¹⁷² Yayılar ve Şamlı köyleri ilgili diğer bir kayıta bunların devam eden derbentçiliklerinin 1119/1707 yılında kaldırıldığından ve avâriz mükellefi olduklarından bahsedilmektedir.¹⁷³

Kazâ genelinde 54 imam, hatip ve müezzin gibi dînî görevliler bulunurken, 17 kuloğlu, 28 pîr, amel-mânde ve 1 adet zaviyedâr mevcuttur.

Balya Kazâsı'ndaki köy sayısının azalma nedeni bazı köylerin zaman içinde dağılmış olmasıdır. Bu köylerde yaşayanlar tamamen olmasa bile nüfuslarının büyük çoğunluğu topraklarını terk etmiştir. Bu durumdaki köyler için *perâkende* ve *perîşân* tabirleri kullanılmaktadır. Bunlar, aşağıda Tablo 21'de gösterilmiştir.¹⁷⁴

Tablo 34: 1704 Tarihli Avâriz Defterine Göre Dağınık ve Perîşân Köyler¹⁷⁵

Köyler	Hâne Miktarı
Döngü?-Dömeke?	0,5
Muharrem Obası	0,5

¹⁶⁹ BOA, KK.d., 2767, v. 36b-39a.

¹⁷⁰ BOA, KK.d., 2767, v. 37b.

¹⁷¹ “Bundan akdem karye-i mezbûr derbendci olub Hisârbeli Katân Yüksekî nâm mahaller mahûf ve muhâtara olmağla derbendci olub mahall-i mezbûrları muhâfaza eylemeğe lüzûmu olub ebn'a-yı sebili menfi olmağın cümlelerin iltimâsıyla tahrîr ve eminleri tarafında 'arz olunmuşdur” BOA, KK.d., 2767, v. 38a.

¹⁷² BOA, KK.d., 2767, v. 38b.

¹⁷³ BOA, KK.d., 2767, v. 20b.

¹⁷⁴ BOA, KK.d., 2767, v. 39b.

¹⁷⁵ BOA, KK.d., 2767, v. 39b.

Otacı	2
Işık	2
Lökülü?	2
Karamanlu	1
Hızırlar	2
Bayrak	0,5
Köteğli?	1,5
Gökçe ili	0,5
Bağundlu	2
Akça Obası	1,5
Geredelli	2,5
Kavacık	1
Yaveci Bacı	5
Yave Derbendi	2,5
Burçak	2,5
İnekoca	3
Ballu	1
Birallu?	1
Beğlü	2,5
Tekyeci	2
İnehanlu	
Çaltı	1,5
Çırpılar	2
Deli Pîrî	
Aşıklar	1
Kadı Nesimi	2
Kara Yusuf lar	1
Karaoğlu	2
Yenice	2
Dere	2
Gök Musa	2,5
Karlı	3
Koru Obası	2 rub' 1
Sulariye Otacısı	2
Kutlu Beğlü	1
Toplam	62 rub' 1

Balya'da ve köylerinde 63 yeniçeri meskûn bulunmaktadır. Bu yeniçerilerden kırk beşi Balya'da dokuzu Kazdağı'nda, ikisi tanesi Nurili'de üçü Gönen'de, dördü Yerbükü adlı köyde kalmaktadır. Ayrıca Balya'da on iki tımar erbabı bulunmaktadır. Bunların yedisinin geliri 3.000 akçenin altında iken beşinin geliri 3.000 ve üzerindedir. Köylere hükmeden tımar sahiplerinin kısa sürede değiştiği de görülmektedir. Bu değişimlerin

sebepleri hakkında ise bir kayda rastlanılmamıştır. Mesela, Akbaş Köyü 1112/1701 yılında Mehmed adla şahsa verilmişken, 1704'te Ahmed Mustafa'ya devredilmiştir.¹⁷⁶ Perakende ve perişan olan bu köylerin toplam avârizhânesi 62,25 olup, bu köylerin vergi miktarı 31.125 akçedir.

3.5. ÜNYE KAZÂSI YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS

3.5.1. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus

1516 yılındaki tahrir kayıtlarında bu kazâya veya bu isimli bir yerleşim birimine rastlanmamıştır. Nitekim Ünye Kazâsı 982/1576 tarihli kayıtlarda Balya Kazâsı'na bağlı bir nâhiye statüsündedir. Zira o dönemdeki Ünye Nahiyesi, Balya Kazâsı köylerinin bir kısmı ile Avlonya Nahiyesi'ne bağlı köylerin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. 1576 yılında nâhiyede 39 köy ve 3 mezrâa bulunmaktadır. Köyler üç farklı yapıya ayrılmıştır. Koneş ve Merçlü isimli iki köy zeamet olarak verilirken; Naib Halil, Malkoç, Samedili, Yakalı, Çaltı Ekmeği, Çökürdek, Saka, Ala Kilisa, Davud Fakılar, İnova, Umurlar ve Koru isimli köyler mirliya hassı yapılmıştır. Geriye kalan Arıovacığ, Depe, Kum, Virancık, Çavuş, Beğtenli, Tatarili, Karlı, Kara, Sofular, Türüz, Bazarcık, Kargacı, Üsüm, Kangırılı, Ilıca, Pirlipe, Bayad, Muhsinili, Tomalar, Kutlular, Koru-yı Küçük, Özbek, Yalapa ve Mezraa-i Küreciler tımara verilmiştir.¹⁷⁷

Ünye Kazâsı 1070/1660 tarihli avâriz kaydında ise 46 adet köye sahip, merkezi/nefsi bulunmayan bir kazâ durumundadır.¹⁷⁸ Ünye dâhilinde avâriz yükümlüsü nüfus bakımından kalabalık olan köyler; Kurtlu (35 hâne), Koyuneri (31 hâne), Naib Halil (29 hâne)'dir. Nüfusun ez az olduğu köyler ise Kovancı (3 hâne), Sofular-ı Kebir (5 hâne), Çökürdek (6 hâne) adlı yerlerdir.

Ünye Kazâsı'ndaki vergi nüfusunun tamamını 982/1576'da olduğu gibi 1070/1660'da da Müslümanlar oluşturmaktadır. Buradaki köylerden *Tokurca?* ve *Çayır* hali olduğundan arazileri şahıslara tasarruf etmek üzere verilmiştir. *Cemaat-i Hisar Yörük*'ü ahalisi yaylak olarak kullandıkları Köy Dağı arazisinden dolayı kendi istekleri doğrultusunda avârizla mükellef kılınmışlardır.¹⁷⁹

¹⁷⁶ BOA, KK.d., 2767, v. 40a.

¹⁷⁷ BOA, TT.d., 1093, v. 57a-74b.

¹⁷⁸ BOA, KK.d., 2767, v. 18b.

¹⁷⁹ BOA, KK.d., 2767, v. 35a.

Tablo 35: 1660 Tarihli Deftere Göre Ünye Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı¹⁸⁰

	Hâne Grupları					Toplam
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	
Ünye'deki köysayısı	12	17	14	-	-	43

Ünye'de 1-10 arası vergi nüfusuna sahip 12 adet köy bulunmaktadır. Bu köylerin isimleri; Maden (9), Pirlipe (9), Sekban (7), Sofular-ı Kebir (5), Kargacı (5), Ilıca (8), Abdüssamedili (9), Kovancı (3), Ali Şatır (7), Oğlakçı (8), Sofular-ı Sagır (8) ve Çökürdek (6)'dır. Hâne sayısı 11 ile 20 arasında değişen 17 köy olup adları Ahiler (16), Kara Bey (20), Kara Hızırlar (16), Yenice (16), Çavuş (16), Değnekler (12), Yünoba (16), Akça Koyunlu (18), Saka (12), Yakalı (15), Canbaz (11), Nevruz (16), Kubaş Yörükleri ma'a Kırklı (18), Davudlar (14), Beğdanlı (16) Çıracılar (18) ve (11)'dir. Umurlar (21), Alakilisa (22), Kurtlar (35), Koyun Eri (31), Çakır (24), Karaköy (28), Çingane (23), Deliler (25), Naib Halil (29), İnova (23), Tomalu (21), Tor Hasan (26), Evcı Deresi (29) ve Öğmenler? son hâne grubu olan 21-50 arasında bulunmaktadır.¹⁸¹

Ünye Kazâsı genelinde 1070/1660 yılında vergi mükellefi olanların 109'u mücerred ve 604 hâne olmak üzere toplam 713'tür. Bu anlamda, 3 katsayısı kullanıldığında Ünye'deki vergi nüfusu eş ve çocuklar dâhil olmak üzere toplam 1.921 kişidir. Muaflarıda eklediğimiz takdirde tahmini genel nüfus 2.497 kişi etmektedir. 5 katsayısı ile hesaplama yapıldığında ise vergi mükellefleri ile aileleri toplam 3.129 kişi ederken, muaflarla birlikte bu sayı 4.067'ye ulaşmaktadır.

¹⁸⁰ BOA, KK.d., 2767, v. 34a-35a.

¹⁸¹ BOA, KK.d., 2767, v. 34a- 35a.

Tablo 36: 1660 Tarihli Deftere Göre Ünye Kazâsı Köyleri ve Hâne-Avârizhâne Miktarları¹⁸²

Karye	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne oranı
Samed ili	1,5	9	6
Umurlar	2,5	21	8,4
Ala Kilisa	2,5	22	8,5
Petekçi	3	31	10,3
Ahiler	2,5	16	6,4
Kara Beğ	2	20	10
Koyun eri	3	31	10,3
Çıracılar	2	18	9
Ilıca	1,5	8	5,3
Çingane	2	23	11,5
Çavuş	2,5	16	6,4
Değnekler	1,5	12	8
Deliler	2	25	12,5
Akça Koyunlu	2,5	18	7,2
Yün Oba	2	16	8
Nayibli	2,5	29	11,6
Evcı Deresi	2,5	29	11,6
Pırlıpe	2	9	4,5
Yakalu	2,5	15	6
Tomalar	2	21	10,5
Kubaş Yörükleri ma'a Kırklı	2,5	18	7,2
Öğmenler?	1,5	11	7,3
Canbaz	2	11	5,5
Kovancı	1	3	3
Ali Şatır	1	7	7
Tokurcu?	1		
Kargacı	0,5	5	10
Karaköy	3	28	9,3
Maden	1	9	9
Çakır	2	24	12
Nevruz	1 rub'3	16	9,1
Sekban	1	7	7
Yenice	2,5	16	6,4

¹⁸² BOA, KK.d., 2767, v. 18b, 34a- 35a.

Sofular-ı Kebir	1	5	5
Saka	1,5	12	8
Oğlakçı	1 rub'1	8	6,4
Davud	2	14	7
Çökürdek	1	6	6
Tor Hasan	2,5	26	10,4
Beğdanlu	2	16	8
Sofular-ı Sagir	1	8	8
İnova	2,5	23	9,2
Çayır	0,5		
Kurtlar	3,5	35	10
Kara Hızırlar	2	16	8
Cemaat-i Hisar Yörtüğü	0,5		
Toplam	86,5	713	8,15

Kazâdaki köylerin ikisinde 1 avârizhâne 5 hâneye denk gelirken, kırk birinde bu oran 5 hânenin üzerindedir. Bundan hareketle köylerdeki ekonomik durumun diğer kazâlardaki köylerden kötü olduğundan söz edilebilir. Çünkü avârizhâne oranında, az sayıdaki hânenin bir avârizhâneyi oluşturması ekonomik refahı gösterirken, fazla hânenin bir avârizhâneyi meydana getirmesi ahalinin maddi gücünün zayıflığını göstermektedir. Mesela, 1070/1660 tarihli avâriz defterine göre, bu kazâyâ bağlı Kovancı Köyü'nde 1 avârizhâne 3 hâneye karşılık gelirken, Deliler Köyü'nde 12,5 hâne bir avârizhâneye tekabül etmektedir. Ünye Kazâsı'nda toplam avârizhâne miktarı 86,5'tur. Bu miktardan yola çıkarak kazânın 1660 yılında ödediği toplam vergi 25.950 akçe olarak hesaplanmaktadır.

3.6. KAL'A-İ SULTANİYE KAZÂSı'NDA YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS

922/1516 tarihli tahrirde kale içinde bulunan haymanaların sayısı 62 hâne ve 35 mücerredir. Haymanalar kalenin bakımı ile görevlendirilmiş ve *avâriz-ı divaniye* ve *tekâlîf-i örfiyeden* muaf tutulmuşlardır.¹⁸³ 982/1575 yılına gelindiğinde kasaba statüsüne geçen Kal'a-i Sultaniye Çatal Bergos'a bağlanmıştır.¹⁸⁴ Bu tarihte kazâ merkezinde yer alan üç adet mahalle kaydedilmiştir. Bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

¹⁸³ BOA, TT.d., 59, s. 249-250.

¹⁸⁴ BOA, TT.d., 1093, v. 154a.

Tablo 37: 1575 Tarihli Deftere Göre Kal'a-i Sultaniye Kasabasının Nüfusu¹⁸⁵

Mahalleler	İmam Müezzin	Kaim	Muhassıl	Sipahizade	Yeniçerizâde	Mütevellî-i Vakf	Yeniçeri Mâzûl	Haymana	Reâyâ	Toplam
Camii Şerif	2	2	1	1				31	25	62
Arslancı oğlu	2				1	1	2	11	25	42
Bazar	1			1		1		33	25	61
Cemaat-i Gebrân								50		50
Toplam	5	2	1	2	1	2	2	125 ¹⁸⁶	75	215

Kasaba'da 123 hâne ve 33 mücerred olan haymanalardan sadece 62'si kale hizmetinde çalışmakla mükellef tutulmuş olup kalanlar ise reâyâ olarak yazılmıştır. Kale hizmetinde çalışan haymanalar daha önceden olduğu gibi avârız-ı dîvâniye ve tekâlîf-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır.¹⁸⁷ Tablodan yola çıkarak nüfus hesaplaması yapıldığında, 3 katsayısı ile hesaplandığında 645 kişi, 5 katsayısı ile hesaplandığında 1.075 kişi bulunmaktadır.

3.6.1. 1070/ 1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Birimleri ve Nüfus

1070/1660 yılında kazâda 16 adet köy bulunmaktadır.¹⁸⁸ Kazâ genelinde nüfusun kalabalık olduğu köyler; Kalabaklı (33 hâne), Kemallu (30 hâne) iken en az olanlar Çiftlik (4 hâne) ve Serçiler (4 hâne)'dir. Kal'a-i Sultaniye Kazâsı'ndaki ahalinin çoğunluğu Müslüman olup İt Bilmez (27 hâne) isimli köyün tamamı gayrimüslimlerden oluşurken Belen'de 4 hâne gayrimüslim, Müslüman ahali ile beraber yaşamaktadır.

¹⁸⁵ BOA, KK.d., 2767, v. 154a-156a.

¹⁸⁶ Toplam 125 olan haymana sayısı dipnot 187'de belirtildiği üzere defterde 123 hâne ve 33 mücerred olarak der-kenara yazılmıştır.

¹⁸⁷ “Bu zikr olan haymanalar hisâr hidmeti ederler defter-i atıkde kırk sekiz hâne kayd olunmuş şimdiki hâlde 62 hâne ile 35 mücerred bulunub kayd olunub arz olundukda makkûl oldu. Elllerinde merhum Sultan Mehmed Hândan ve Sultan Bâyezid Hândan ve padişâhımız e'azze'llahu ensârehû hazretlerinden mukarrernâmeleri vardır cem'i avârız-ı dîvâniyeden ve tekâlîf-i örfiyeden muaf ve müsellemler olalar deyu kayd olunmuşdur defter-i atik hâlâ tahrîr-i cedîdde yüz yirmi üç hâne ile otuz üç mücerred bulunub altmış ikisi üzere hisar hidmeti için ta'yin olunub ma'adâsı oturdukları yere ra'îyyet kayd olundular” BOA, TT.d., 1093, v. 155a.

¹⁸⁸ BOA, KK.d., 2767, v. 15a.

Tablo 38: 1660 Tarihli Deftere Göre Kal‘a-i Sultaniye Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı¹⁸⁹

	Hâne Grupları					
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	Toplam
Kal‘a-i Sultaniye’deki köy sayısı	5	6	4	-	-	15

Kazâ dâhilinde bulunan köylerin vergi miktarlarına göre gruplandırılması yukarıdaki tabloda verilmiştir. Buna göre; Uğurca İli (6), Kurşunlu (8), Serçiler (4), Türkmüş (7), Çiftlik (4) isimli köyler diğerlerine göre nüfusun az olduğu 1- 10 arası hâne grubundaki yerlerdir. 11- 20 arası hâne grubunda ise; Haymana-i Sarıca İli (11), Obacılar (12), Belen (11), Kızıl Keçili (15), Terziler (16) ve Koz (12) adlı yerler bulunmaktadır. Burada Koz isimli köy derbentçi olarak muaf statüdedir. Son grup olan 21- 50 arası hâne grubunda ise 4 adet köy yer almaktadır. Bunlar Kemallu (30), Kalabaklı (33), Okçular (27) ve İt Bilmez (27) isimli köylerdir. Hâne grupları tablosunda toplam köy sayısı 15 iken, hâne-avârizhâne miktarlarının yazılı olduğu tabloda köy sayısı 16 çıkmaktadır. Bunun sebebi ise Yayıncılar adlı köyün gerçek hâne miktarının defterde kayıt altına alınmamış olmasıdır. Sadece avârizhâne miktarı belirtilmiştir.

Böylece Kal‘a-i Sultaniye Kazâsı, 1070/1660 tarihli avâriz defterine göre 213 hâne ve 9 mücerreden oluşmaktadır. Bu hânelerden ise 27’si Gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Nüfus hesaplamasında kullandığımız 3 katsayısı çerçevesinde Kal‘a-i Sultaniye de 81’i Gayrimüslim toplam 648 kişi bulunmakta olup muafarla beraber bu sayı 842’ye çıkmaktadır. 5 katsayısı ile hesaplama yapıldığında ise 135 Gayrimüslim Müslim 939’u Müslim olmak üzere toplam 1.074 kişinin yaşadığı anlaşılmaktadır. Muaf reaya ve askeri sınıfa mensup olanlarla beraber bu sayı 1.396 kişiyi bulmaktadır.

¹⁸⁹ BOA, KK.d., 2767, v. 29a-29b.

Tablo 39: 1660 Tarihli Deftere Göre Kal'a-i Sultaniye Kazâsı Köyleri İle Hâne-Avârizhâne Miktarı¹⁹⁰

Karye	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Uğurlu	1,5	6	4
Sarıca ili	2,5	11	4,4
Kemallu	10	30	3
Kurşunlu	6	8	1,3
Obacılar	4	12	3
Serçiler	1	4	4
Kalabaklu	12	33	2,75
Kızıl Keçili	3	15	5
Belen	2,5	10	4
Okçular	8,5	27	3,1
Türkmüş	3	7	2,3
Terziler	4	16	4
Balcılar	4		
Koz Haymana	3	12	4
İt Bilmez	5	27	5,4
Çiftlik	1	4	4
Toplam	71	222	3,61

Kazâ'da bulunan köylerden Serçiler'de 1 avârizhâne 4 gerçek hâne ile oluşurken, Kurşunlu adlı köyde 1,3 gerçek hâne ile meydana gelmektedir. Bu oran sancak genelinde de en düşük orandır. Kazâ'da ki köyler arasında avârizhâne-gerçek hâne oranının en yüksek olduğu köy 1 avârizhânenin 5,4 gerçek hânenin olduğu ve Gayrimüslimlerin meskûn olduğu İt Bilmez'dir. Avârizhâne-gerçek hâne oranı kazâ genelinde toplam 54,25 iken ortalama 3,61'e denk gelmektedir. Kal'a-i Sultaniye'de bulunan köylerin toplam avârizhâne miktarı 71'dir. Bundan yola çıkarak kazânın 1660 yılında ödediği avâriz vergisi miktarı 21.300 akçe etmektedir.

3.7. ÇAN KAZÂSINDA YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS

Çan Kazâsı, 982/1576 tarihli tahrir kaydında Balya Kazâsına bağlı bir nahiye statüsündedir. 1576'da 48 köy, 12 mezra ve Gök Yusuf isimli cemaatten oluşmaktadır. Bu yerleşim yerleri ise üç farklı yapıya sahiptir. Danişmendlü ve Yuva isimli köyler mirliva

¹⁹⁰ BOA, KK.d., 2767, v. 15a, 29a-29b.

hassı iken; Doymuşlar, Çekiçler ve Karaca Ali isimli köyler zeamet olarak verilmiştir. Tımar olarak verilen yerler Bazar, İskender, Çavuş, Altıkulaç, mezraa-i Şabvıran, Çımarcık, Paşa, mezraa-i Bozvıran, Çomak Hisar, Depecik, Kulfalı, Kınık, Gümüş, Çakıllu, Murad Bahşi, Karlı, Hasancılar, Ozancık, Akçe, İğdirlü, Kara Bahadırlu, Kurtulmuş, Depe, Karakoca, Kayı, Subayurlu, Yeniçeri, Karaca, Samedili, Yenice, Dereli, Durali, Yaylacık, Karapınar, Hacı Kasım, Küçük İbrahim, Darucular, Çukurbağ, Kızıl elma, mezraa-i Daru alanı, mezraa-i Turudlar, Dişbudak, Suniç, Elif, Göle, mezraa-i Kurcuk, mezraa-i Köste, mezraa-i Tuzla, mezraa-i Beğdilci, mezraa-i Karagünlü, mezraa-i Bayezid ve mezraa-i Kaya Bahşi isimli köy ve mezralardır.¹⁹¹

3.7.1. 1070/1660 Tarihli Deftere Göre Yerleşim Yerleri ve Nüfus

Çan Kazâsı'nın 1070/1660 tarihli kaydına göre 63 adet köyü ve 1 cemaati bulunmaktadır.¹⁹² Bu kazânın da nefsi bulunmamaktadır. Avârız mükellefi bakımından kazâdaki en kalabalık köyler; Bazar (47 hâne), Akçaköy (42 hâne), Paşa (41 hâne) iken en az nüfusa sahip köyler Çekiçli (4 hâne), Derenti (5 hâne), İğde ili (6 hâne)'dir.¹⁹³

Kazâdaki avârızdan yükümlü olanlar incelendiğinde ahalinin tamamının Müslümanlardan oluştuğu görülmektedir. Çan'da bulunan yerleşim yerlerine bakıldığında bazı köylerin bir veya daha fazla kişinin tasarrufuna bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bu yerler Cemaat-i Hacı Aydın, Hasancı, Yenice, Doğancılar, Sofular, Kadıköy, Kozili, Ozancık olmak üzere toplam 9 köydür. Bu kişilerin tasarruf ettikleri topraklardan verecekleri vergi miktarları da belirlenmiştir.¹⁹⁴

Tablo 40: 1660 Tarihli Deftere Göre Çan Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köylerin Dağılımı¹⁹⁵

	Hâne Grupları					Toplam
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	
Çan'daki köy sayısı	20	18	18	-	-	56

¹⁹¹ BOA, TT.d., 1093, v. 71a-91a.

¹⁹² BOA, KK.d., 2767, v. 15b-18a.

¹⁹³ BOA, KK.d., 2767, v. 32a-34a.

¹⁹⁴ BOA, KK.d., 2767, v. 32a, 33b-34a.

¹⁹⁵ BOA, KK.d., 2767, v. 32a-34a.

Tablo 27’de Çan Kazâsı’nın hâne miktarlarına göre köylerin dağılımı görülmektedir. Tablo incelendiğinde kazânın 1-10 arası hâne grubunda bulunan 20 adet köy bulunmaktadır. Bunlar; Mürsellü (8 hâne), Depe-i Kebir (5 hâne), Yahşi (7 hâne), Danişmendlü (5 hâne), Darıcılı (8 hâne), Altunlu (8 hâne), Göle (10 hâne), Çukurbağ (10 hâne), Işıklı (10 hâne), Kalburcu (8 hâne), Derenti (5 hâne), Kocalar (5 hâne), Çekiçli (4 hâne), Koyuneri (5 hâne), Kınık (8 hâne), Mansurlar (6 hâne), Depe-i Sagir (5 hâne), Mezdiler (4 hâne), İğde İli (6 hâne) ve Kiraslu (5 hâne) adlı köylerdir. 11-20 arası hâne grubunda yer alan köyler; Yün (17 hâne), Kızılelma (18 hâne), Kırca Alili (15 hâne), Konakçı (11 hâne), Süle (13 hâne), Yeniçeri (16 hâne), Dere (19 hâne), Hacı Aydın (14 hâne), Hacılar (11 hâne), Hızır Fakihler (14 hâne), Subaşı (11 hâne), Kurtulmuş (17 hâne), Karakoca (19 hâne), Hacı Kasım (13 hâne), Malluca (20 hâne), Çınarcık (17 hâne), Mudanya (20 hâne) ve Çaltı (18 hâne)’dir. Kulfalı (32), Hurma (34), Samedili (21), Yaya (25), Akçaköy (42), Küçükülü (26), Helvacılar (34), Çakıl (22), Bazar (47), Bahadırlı (23), Durali (27), Çavuş (22), Altıkulaç (37), Karlı (30), Doğrama ma’a Saraçlar (28), Yaveler (30), Paşa (41) ve Çomaklı (21) adlı köyler ise 21-50 arası hâne grubunda yer alan köylerdir.

Çan Kazâsı genelinde 1070/1660 yılında tutulan deftere göre 812 hâne ve 146 mücerred meskûn bulunmaktadır. Bu miktarlardan yola çıkarak kazânın nüfusu “3 katsayısı” kullanıldığında 2.582 kişi ederken muaflarla beraber bu sayı 3.356’ya çıkmaktadır. “5 katsayısı” kullanıldığında ise vergi mükellefleri ile ailelerinin miktarı 4.206 kişi iken bu sayıya muaflarda eklenince 5.467 kişiye yükselmektedir.

Tablo 41: 1660 Tarihli Deftere Göre Çan Kazâsı Yerleşim Yerleri ve Gerçek Hâne-Avârizhâne Miktarları¹⁹⁶

Karye	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne/ Gerçek Hâne Oranı
Mürsellü (Ozancık)	2,5	8	3,2
Yün	3	17	5,6
Depe-i Kebir	1,5	5	3,3
Kızıl Elma	3,5	18	5,1
Yahşi	1,5	7	4,6

¹⁹⁶ BOA, KK.d., 2767, v. 15b, 18a, 32a-34a.

Danışmendlü	1	5	5
Darıcılı	2	8	4
Altunlu	1,5	8	5,3
Karaca Aliler	3,5	15	4,2
Kalafatlu	6,5	32	4,9
Hurma	7	34	4,8
Hasancılı	1		tasarruf
Konakçı	2,5	11	4,4
Güle (Küreci)	2	10	5
Samed ili	3,5	21	6
Çukur bağ	2	10	5
Süle (Kazabad)	2	13	6,5
Yaya	5,5	25	4,5
Yeniçeri	3,5	16	4,5
Akçaköy	11	42	3,8
Işıklı	2	10	5
Kalburcu	1	8	8
Derenti	1,5	5	3,3
Küçüklü	4	26	6,5
Karacalar	1,5	5	3,3
Helvacılar	7	34	4,8
Çakıl	4	22	5,5
Dere	4	19	4,75
Hacı Aydın	3	14	4,6
Hacılar	2	11	5,5
Hızır Fakihler	2	14	7
Pazar	9	47	5,2
Subaşı	2	11	5,5
Bahadırlu	7	23	3,2
Durali	6	27	4,5
Çavuş	4,5	22	4,8
Çekiçler	0,5	4	8
Altı Kulaç	6,5	37	5,6
Karlı	6	30	5
Doğrama ma'a Saraçlar	2,5	28	11,2
Yaveler	7	30	4,2
Koyuneri	1,5	5	3,3
Kınık	1,5	8	5,3
Paşa	7	41	5,8
Kurtulmuş	4,5	17	3,7
Mansurlar	1,5	6	4
Mezidler	1	4	4

Karakoca	3,5	19	5,4
İğde İli	1	6	6
Çomaklı	3	21	7
Hacı Kasım	3	13	4,3
Kiraslu	0,5	5	10
Malluca	5	20	4
Çınarcık	2	17	8,5
Mudanya (Kara Köy)	4	20	5
Çaltı (Çaltı Kara)	3	18	6
Depe-i Sağır	1	5	5
Sofular	0,5		tasarruf
Yenice	1		tasarruf
Soğancı	0,5		tasarruf
Mavedlü?	0,5		tasarruf
Kadı köy	0,5		tasarruf
Dur İlyas?	1		tasarruf
Ozancık	0,5		tasarruf
Toplam	197	957	5,22

Kazâ genelinde avârizhâne-gerçek hâne miktarları farklılıklar göstermektedir. Bu farklılığı daha iyi görmek için bazı köyleri inceleyeceğiz. İğdeli isimli köyde 6 hâne 1 avârizhâneyi meydana getirmektedir. Kiraslu adlı köyde ise 10 gerçek hâne 1 avârizhâneyi oluştururken Mürsellü’de 3,2 gerçek hâne 1 avârizhâneyi oluşturmaktadır. Kazâ dâhilinde bulunan köylerden avârizhâne-gerçek hâne oranının en az olduğu köyler 3,2 vergi yükümlüsünün 1 avârizhâneye denk geldiği Mürsellü ve Bahadırlu isimli köylerdir. Avârizhâne-Gerçek hâne oranının en fazla olduğu köy 11,2 vergi mükellefinin 1 avârizhâneyi oluşturduğu Doğrama ma’a Saraçlar adlı köydür. Ayrıca Depe-i Sağır isimli köyde 5 hâne 1 avârizhâneyi oluştururken Koyuneri isimli köyde 5 hâne 1,5 avârizhâneyi oluşturmaktadır. Kazâ’nın ekonomik açıdan iyi durumda olan köyleri Mürsellü ve Bahadırlu iken diğerleri ile karşılaştırma yapıldığında durumu kötü olan köy ise Doğrama ma’a Saraçlar’dır. Çan Kazâsı’nda 1660 yılında 197 avârizhâne bulunmakta olup tahsil edilmesi gereken toplam vergi miktarı ise 59.100 akçe’dir.

3.8. EZİNE KAZÂSİ YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS

Biga Sancağı’nın nefs-i bulunan bir başka kazâsı ise Ezine’dir. Ezine aynı zamanda İne ve İne Bazarı adıyla da anılan bir yerdir. Kazâ 1575 tarihli tahrirde Balya Kazâsına

bağlı bir nahiye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde kazâ 4 mahalle, 67 köy, 13 mezraa ve 7 cemaatten müteşekkildi.¹⁹⁷

Kazâda bulunan yerleşim yerlerinin toprak statüsü üç farklı şekildedir. Bu yerlerden Ak ma'a Balabanlu, Doğancı ili, Halil ili, Dümrik, mezraa-i Kozluca, Bağçalı, Çarıksız, Şeyh ili, Kastamonu, Akça Keçili, Yahşi Bey, Koçoğlu obası, Şabcılar-ı Kebir, Kayacık, Hacı Murad, Danişmendlü, Sarımsakçı, Hacı Haliller, Kızıl Ali, Yaylacılar ve İstanbulluk Biga Sancakbeyi'ne has olarak verilmiştir. Bayat, İsrailü, Saraycık ve Köpekler ise zeamet olarak kaydedilmiştir. Köylerin ve mezraaların çoğunluğu ise tımar olarak ayrılmıştır. Bu yerler Yakacık, Akça, Batak, Surili, Ovacık, Bazar, mezraa-i Kurşunlu, Çavuşlu, mezraa-i Turasanlu, Çiftlik, Tunrullu, Bozili, Kebce? Ahmed, Saçaklu, Mormat, Bodu? İli, Evciler ma'a mezraa-i Ekin viran, Ağaçalıca ma'a mezraa-i Kâfir Viranı, Küreciler, Şabcı Ahmed, Aydın Obası, Kalafatlı, Bergos, Esed ili, Hamzaçe, Eşek Viran, Kemal ma'a mezraa-i Kargın ve Akpınar ve Kilisa, Firan, Kınıklı, Yaylacık, Alemşah-ı Küçük, Arasent, Süleyman, Papuccu, Boz, Kızıl, Çayır, Çamluca, Bolucak, Sakallu ma'a mezraa-i Mürsel Alanı, Balıklı, Üsküfcü, Andızlu, Boğazbağı ve Derecik'dir.¹⁹⁸

Ezine Kazâsı dâhilinde avâriz vergisinden muaf olan köy ve cemaatler bulunmaktadır. *Karye-i Ak ma'a Balabanlu* sınırları içerisinde yaşayan cemaat-i Katrancıyan olarak kaydedilen 23 hâne avârizdan muafdır.¹⁹⁹ Çamluca (88 hâne), Bolucak (50 hâne), Sakallu (71 hâne), Saraycık (32 hâne) ve Köpekler (112 hâne) adlı köyler de katrancı olduklarından muaf tutulmuştur.²⁰⁰ Danişmendlü köyünde bulunan 7 hâne ellici ile Balıklı köyündeki 10 hâne ellici de bu vergiden muafdır.²⁰¹ Andızlu Köyü'ndeki cemaat-i Arabân ve Boğazbağı Köyü'ndeki cemaat-i Boğazbağı Arapları ise Behram Tuzlası'ndan tuz çektikleri için muafiyet kapsamına alınmıştır.²⁰² Son olarak Sarımsakçı Köyü, Anadolu'dan Geliboluya giden güzergahda bulunan çay üzerindeki köprünün tamiri ile görevlendirildiklerinden avârizdan muaf olmuşlardır.²⁰³

¹⁹⁷ BOA, TT.d., 1093, v. 93a-126a.

¹⁹⁸ BOA, TT.d., 1093, v. 93a-126a.

¹⁹⁹ BOA, TT.d., 1093, v. 94a.

²⁰⁰ BOA, TT.d., 1093, v. 120a-123a.

²⁰¹ BOA, TT.d., 1093, v. 101a, 123a.

²⁰² BOA, TT.d., 1093, v. 124a-125a.

²⁰³ BOA, TT.d., 1093, v. 101a.

3.8.1. 1070/1660 TARİHLİ DEFTERE GÖRE YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS

Ezine'nin 1575 yılında dört adet mahallesi var iken bu sayı 1660 yılında değişikliğe uğramamıştır. 1660 yılındaki tahrirde ise mahalle isimleri *Mekteb*, *Hatib*, *Halife* ve *Tabaklar*'dır.²⁰⁴

Tablo 42: 1660 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı'nın Mahalleleri ve Vergiledirilmiş Nüfusu²⁰⁵

Mahalleler	Hâne
Halife	35
Hatib	30
Tabaklar	26
Mekteb	8
Toplam	99

Tablo 42'de görüldüğü üzere 1660 yılında yapılan avârız tahririnde Ezine Kazâsı'nın mahalleleri vergilendirilmiş nüfuslarına göre sıralanmıştır. Mahallelerde yaşayan bu 99 hânelik vergi mükellefleri arasında Gayrimüslimler bulunmamaktadır.

Ezine Kazâsı'nda 1575 yılında 67 köy, 13 mezraa ve 7 cemaat var iken 1660 yılında 56 köy ve 2 cemaat bulunmaktadır.²⁰⁶ 1575 ile 1660 tarihleri arasında bazı köyler varlığını sürdürürken bazılarının ise isimlerine rastlanılmamaktadır. İsimlerine rastlayamadığımız köyler ya ortadan kalkmış ya bu sürede isimleri değişerek gelmiş yada idari taksimat değiştirilerek başka merkezlere bağlanmış olmalıdırlar. Fakat bu konuyla ilgili elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. 1575 yılında kayıt altına alınıp 1660 yılında da isimlerini tespit ettiğimiz köyler şunlardır. Akköy, Balabanlu, Dümrik, Bağçalı, Çarıksız, Kestanbolu, Akça Keçili, Koçoğlu, Şab-ı Kebir, Danişmendlü, Koyuneri, Akçaköy, Bayat, Ovacık, Batak, Bozili, Mormat, Kalafatlu, Bergos, Eşekviran, Alemşah-ı Sagir, Arasanlı, Süleyman Köy, Papuhcu, Bozköy, Kızıl Keçili, Çayır, Balıklı, Üsküfcü, Andızlı, Boğaz Arapları ve Alemşah-ı Kebir olmak üzere toplam 34 köydür.

²⁰⁴ BOA, KK.d., 2767, v. 15b.

²⁰⁵ BOA, KK.d., 2767, v. 29b.

²⁰⁶ BOA, KK.d., 2767, v. 29b-32a.

1660 yılına adını tespit ettiğimiz fakat 1575 yılında bulunmayan yerler 24 adettir. Bunlar, Küçük Burun, Çınar Pınarı, Sabancı, Yeniceköy, Geyikli İli, Çınar, Darı, Fıranlı, Yenice-i Kafir, Hacı Karamanlı, Çıplak, Hacı Piri, Yer Kesiği, Bağçeçik, Pınarbaşı, Üvicek, Bilallar ma'a Turpçu, Tahtacı, Saraçlar, Kara Gömlek, Işıklar, Yılancılar, Cemaat-i Hisar Alanı ve Cemaat-i Pınar'dır.

Ezine Kazâsı'nın 1660 tarihli defterinde kazâdaki vakıflar ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Kazâda bulunan köylerden bazıları şahıslara üzerinde tasarruf yapmak için verilmiştir. Bu köylerden Kalafatlı 3 kişiye 1 avârızhâne karşılığında, Işıklar 2 kişiye 1 avârızhâne karşılığında verilmiştir. Ayrıca Yılancılar Köyü toprağı üzerinde ziraat yapanlar ile Papuccu Köyü arazisini kullananlara 1'er avârızhâne mukabilinde bu arazileri kullanım hakkı verilmiştir.²⁰⁷

Kazâda bulunan köylerle ilgili bir başka veri ise bazı köylerin diğer isimleriyle birlikte verilmiş olmasıdır. Bu köyler Bağçe-Yenice,²⁰⁸ Saraçlar-Boğaz Yörükleri ile Küçük Burun-Hacı Arslan Obası²⁰⁹ isimleriyle yazılmıştır. Köylerden 42 hânelik Yenice-i Kâfir hariç diğerlerinde Müslüman ahali yaşamaktadır.²¹⁰

Tablo 43: 1660 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köy ve Cemaatlerin Dağılımı²¹¹

	Hâne Grupları					Toplam
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	
Ezine'deki köy ve cemaatlerin sayısı	11	21	19	1	-	52

Tablo 30'da hâne grupları ve yerleşim yeri miktarları verilen köyleri burada köy ismi ve parantez içinde gerçek hâne sayılarını vererek belirtmek daha uygun olacaktır. Buna göre 1-10 arası hâneye sahip 11 adet köy bulunmaktadır. Bu köyler Küçük Burun (8), Çınar Pınarı (5), Yeniceköy (3), Şab-ı Sagir (7), Kayacık Adası (10), Çarıksız (10), Hacı Yeri (8), Ovacık (10), Bilallar ma'a Turpçu (7), Tahtacı (4), Cemaat-i Hisar Alanı (7)'dir.

²⁰⁷ BOA, KK.d., 2767, v. 32a.

²⁰⁸ BOA, KK.d., 2767, v. 31a.

²⁰⁹ BOA, KK.d., 2767, v. 31b.

²¹⁰ BOA, KK.d., 2767, v. 30b.

²¹¹ BOA, KK.d., 2767, v. 29b-32a.

Kazâ genelinde köy sayısının en fazla olduğu 11-20 arası grupta ise 21 köy mevcuttur. 11-20 arası hâne grubunda yer alanlar Koçoğlu Obası (20), Balıklı (12), Kemallu (18), Danişmendlü (14), Andızlu (17), Eski Viran (11), Bergos (18), Çınar (12), Süleyman Köy (16), Darı (17), Hacı Karamanlı (14), Çıplak (20), Yer Kesigi (13), Alemşah-ı Sagir (13), Bağçecik (13), Bayat (16), Saraçlar (14), Hacı Budak Obası (15), Kara Gömlek (12), Arasanlı (12), Kızıl Keçili (12) adlı köylerdir. Köy sayısının fazlalığı bakımından ikinci sırada olan 21-50 arası hâne grubunda ise 19 adet köy vardır. Bunlar; Üsküfcüler ma'a Koyuneri (34), Şab-ı Kebir (39), Mormat (28), Bağçelü (29), Sabancı (21), Boğaz Arapları (33), Geyikli İli (38), Fıranlı (24), Akça Keçili (24), Yenice-i Kafır (42), Kastamonu (41), Alemşah-ı Kebir (26), Boz İli (34), Bozköy (37), Balabanlu (26), Pınarbaşı (42), Üvicek/İvicek (33), Akçaköy (41), Dümrik (25) isimli köylerdir. Kazâdaki en kalabalık nüfusa sahip olan ve 51-100 arası hâne grubunda yer alan köy ise Akköy (62)'dür.²¹²

17. yüzyılın ortalarında Ezine Kazâsı'nda meskûn olan vergi mükellefi toplam hâne miktarı 1.166 olup mücerred bulunmamaktadır. Bu toplam hânenin ise 42'sini Gayrimüslimler oluşturmaktadır. Diğer kazâlarda olduğu gibi 1660 tarihli kayıtlarda Ezine'nin muaf reayası ve askeri sınıfları belirtilmemiştir. Buna göre nüfus 3 katsayısı ile hesaplandığında 126'sı Gayrimüslim 3.372'si Müslim olmak üzere toplam 3.498 kişi etmektedir. Muaf olanlarda eklendiğinde bu sayı 4.547 kişi etmektedir. Hesaplama 5 katsayısı kullanıldığında ise 5.620'si Müslim ve 210'u Gayrimüslim olmak üzere kazâda toplam 5.830 kişinin bulunduğu söylenebilir. Bu miktara muaf ve askeri sınıfa mensup olanlarda eklendiğinde genel nüfus 7.579'a ulaşmaktadır.

Tablo 44: 1660 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı Mahalleleri ve Hâne-Avârizhâne Miktarları²¹³

Mahalleler	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Mekteb	1	8	8
Hatib	3	30	10
Halife	4	35	8,7
Tabaklar	4	26	6,5
Toplam	12	99	8,3

²¹² BOA, KK.d., 2767, v. 29b-32a.

²¹³ BOA, KK.d., 2767, v. 15b, 29b.

Kazâda bulunan 4 mahallenin avârizhâne-gerçek hâne oranı arasında farklılıklar görülmektedir. Tabaklar'da 1 avârizhâne 6,5 gerçek hâneye tekabül ederken, Hatib isimli mahallede 10 gerçek hâne 1 avârizhâneye karşılık gelmektedir. Buradan yola çıkarak Tabaklar Mahallesi'nin Hatib Mahallesi'ne göre ekonomik olarak daha iyi bir seviyede olduğu düşünülebilir. Ezine'nin mahallelerinin avârizhâne-gerçek hâne oranı toplamı 33,2 ederken bunun mahalle bazında oranı 8,3 etmektedir. Avârizhâne miktarı 12 olan kazânın mahallelerinin verdiği toplam vergi miktarı ise 3,600 akçedir.

Tablo 45: 1660 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı Köy ve Cemaatleri ile Hâne-Avârizhâne Miktarları²¹⁴

Karye ve Cemaat	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne/ Gerçek Hâne Oranı
Üsküfçüler ma'a Koyuneri	5,5	34	6,1
Akköy	14,5	62	4,2
Şab-ı Kebir	11	39	3,5
Koçoğlu obası	4,5	20	4,4
Balıkli	2,5	12	4,8
Küçük Burun	1,5	8	5,3
Batak Obası	2,5	15	6
Çınar pınarı	0,5	5	10
Kemallu	6,5	18	2,7
Danışmendlü	2	14	7
Anduzlu	3,75	17	5,6
Mormat	5	28	5,6
Sabancı	3	21	7
Boğaz Arabları	4	33	8,25
Yenice Köy	1	3	3
Eski Viran	2	11	5,5
Bergos	4,5	18	4
Bağçalı	7	29	4,1
Şab-ı Sagir	1,5	7	4,6
Geyikli ili	10	38	3,8
Çınar	2	12	6
Süleyman Köy	4	16	4
Darı	3,5	17	4,8

²¹⁴ BOA, KK.d., 2767, v. 15b, 29b-32a.

Fıranlı	5	24	4,8
Kayacık Arası	2	10	5
Akça Keçili	6,5	24	3,6
Yenice-i Kâfir	10	42	4,2
Çarıksız	2	10	5
Kastamonu	12	41	3,4
Hacı Karamanlı	3	14	4,6
Alemşah Kebir	6,5	26	4
Boz ili	3,5	34	9,7
Çıplak	5	20	4
Bozköy	9	37	4,1
Hacı Yeri	2	8	4
Ovacık	2	10	5
Yer Kesigi	2	13	6,5
Balabanlu	7,5	26	3,4
Alemşah Sagir	2	13	6,5
Bağcecik	3	13	4,3
Pınarbaşı	8,25	42	5
Üvicek/İvicek	13	33	2,5
Bilallar ma'a Turpçu	2	7	3,5
Akça Köy	9	41	4,5
Tahtacı	1	4	4
Bayat	5	16	3,2
Saraçlar	2	14	7
Kara Gömlek	2	12	6
Arasanlı	3	12	4
Kalafatlı	1		
Işıklar	1		
Yılancılar	1		
Çayır	1		
Kızıl keçili	3	12	4
Dümrik(Dümrek)	5	25	5
Papuhcu	1		
Cemaat-i Pınar	1		
Cemaat-i Hisar Alanı	1,5	7	4,6
Toplam	246	1067	4,9

Ezine Kazâsı'ndaki köy ve cemaatlerin avârizhâne-gerçek hâne oranları da farklılıklar göstermektedir. Bazı örneklerle bu cümle daha iyi anlaşılacaktır. Üvicek Köyü'nde 1 avârizhâne 2,5 gerçek hâneye denk gelirken, Çınar Pınarı Köyü'nde 10 gerçek hâne 1 avârizhâneyi oluşturmaktadır. Balıklı Köyü'nde meskûn 12 gerçek hâne 2,5

avârizhâneyi meydana getirirken, Çınar adlı köyde 12 gerçek hâne 2 avârizhâneyi meydana getirmektedir. Çarıksız'da 10 gerçek hâne, Yer Kesîği'nde 13 gerçek hâne ve Saraçlar'da 14 gerçek hâne 2 avârizhâneyi oluşturmaktadır. Kazâ'da bulunan köylerin ekonomik açıdan en iyi seviyede olanı 2,5 avârizhâne-gerçek hâne oranıyla Üvicek iken, en kötü durumda olan ise 10 oranla Çınar Pınarı'dır. Toplam avârizhâne-gerçek hâne oranı 255,65 çıkarken genel olarak kırsal alandaki yerleşim yeri başına ortalama 4,9 oran çıkmaktadır. Ezine köy ve cemaatlerinin toplam avârizhâne sayısı 246 olup toplam vergi miktarı 73.800 akçe etmektedir. Mahallelerdeki avârizhâne ve vergi miktarı da eklendiğinde 258²¹⁵ avârizhâne ile 77.400 akçelik bir vergi ortaya çıkmaktadır.

Kazâ ile ilgili KK.d. 2767 no'lu defterde, 25 Muharrem 1093/3 Şubat 1682 tarihli Ezine kadısına gönderilen bir emr-i şerif bulunmaktadır. Bu emr-i şerifte Seddülbahir Kalesi'nin önüne taş dökmek, suyollarının tamiri ve bakımı ile köprü tamiri için görevlendirilen Yenişar, Kum ve Halil İli adlı köylerin avârizdan muaf olduğu belirtilmiştir. Yine aynı belgede Dümrik isimli köyün ise kalede bulunan ve Valide Hatice Turhan Sultan'ın yaptırdığı çifte hamama odun temini ve nakli ile görevlendirilerek muafiyet kapsamına alındığı kaydedilmiştir.²¹⁶

3.8.2. 1116/1705 TARİHLİ DEFTERE GÖRE YERLEŞİM BİRİMLERİ VE NÜFUS

Ezine Kazâsı'nın bu avâriz tahriri 12 Zilhicce 1116/ 7 Nisan 1705 tarihinde Ömer Halife tarafından yapılmıştır. Kazânın KK.d 2767 no'lu defterde bulunan 1070/1660 ve 1116/1705 tarihli tahrirlerinden başka D. MKF.d 27887 no'lu defterde de 1705 tarihli tahrir ayrıntılı olarak verilmiştir. Bu son defterde muaf köyler, askeri sınıflar, vergi mükellefi reaya ile *perakende ve perişan* olmuş köylerde kayıt altına alınmıştır.

Ezine'de 1660 yılında mevcut olan mahalleler aynı isimlerle 1705 yılında da devam etmektedir. Mahalle miktarında değişiklik olmamasına rağmen vergi mükellefi hâne miktarında farklılıklar görülmektedir.

²¹⁵ 1660 tarihli avârizhâne tahririnde Ezine Kazâsı'nın avârizhâne miktarı defterde 259,5 olarak yazılmışsa da bizim hesaplamamızda bu miktar mahalle, köy ve cemaatler dahil toplam 258'dir.

²¹⁶ BOA, KK.d., 2767, v. 16b.

Tablo 46: 1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı'nın Mahalleleri ve Vergiledirilmiş Nüfusu²¹⁷

Mahalleler	Hâne
Halife	10
Hatib	10
Debbağlar	9
Mekteb	3
Toplam	32

1660 yılındaki vergi mükellefi miktarı 99 olup, 67 hânelik bir fark ortaya çıkmıştır.²¹⁸ Bu farkın ortaya çıkma sebebi veya sebepleri hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ayrıca önceki tahrirde olduğu gibi 1705 yılındaki tahrirde de kazânın mahallelerinde Gayrimüslimler bulunmamaktadır.

Tablo 47: 1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı'nın Mahalleleri'ndeki Askeri Sınıf Mensupları²¹⁹

Mahalle	İmam	Müezzin	Hatip	Yeniçeri	Topçu	Ellici	Amel-mande	Toplam
Hatib	1	1		14	1	1	1	19
Halife	1	1						2
Debbağlar	1	1	1					3
Mekteb				2				2
Toplam	3	3	1	16	1	1	1	26

Hatib Mahallesi'nde bulunan yeniçerilerden ikisi mütekaid olarak kaydedilip, bir tanesi ise bağlı olduğu bölüğün bayraktarlığı görevini yürüttüğü belirtilmiştir. Dört yeniçeri 25. Bölükten olup “Sekbânân” ibaresi not düşülmüştür. 60. Bölüğe mensup olan

²¹⁷ BOA, KK.d., 2767, v. 21b.

²¹⁸ BOA, KK.d., 2767, v. 21b.

²¹⁹ BOA, D.MKF.d., 27887, v. 1b-2a.

bir yeniçeri ise “Solak” olarak yazılmıştır. Ayrıca bunlardan başka mahallede bir topçu, farklı cemaat ve bölüklere mensup yedi yeniçeri, bir imam, bir müezzin ve bir amel-mande askeri sınıf olarak kaydedilmiştir. Halife isimli mahallede ise bir imam ve bir müezzin askeri sınıfa mensup olduklarından dolayı avârızdan muaf tutulmuşlardır.²²⁰

Kazânın diğer bir mahallesi olan Debbağlarda muaf olarak bir imam, bir müezzin ve bir hatip olmak üzere toplam üç askeri sınıfa mensup kişi bulunmaktadır. Mekteb Mahallesi’nde ise bir yeniçeri serdarı ve bir ellici ile birlikte toplam üç kişi vergiden muaf tutulmuştur.²²¹ Toplamda Ezine’nin mahallelerinde avârız vergisinden muaf tutulan 26 hâne bulunmaktadır.

Ezine Kazâsı’nda 1660 yılında üzerinde vergi mükellefi olan 58 köy ve cemaat bulunurken 1705 yılına gelindiğinde bu sayı 41’e düşmüştür.²²² Kazâdaki köylerin sürekliliğini ortaya koymak ve bu iki dönem arasında oluşan miktar farkını göstermek için 1660’da olupta 1705 yılındaki tahrirde vergi mükellefi bulunmayan köyler; Küçük Burun, Hacı Budak Obası, Çınar Pınarı, Andızlı, Yeniceköy, Eski Viran, Şab-ı Sagir, Çarıksız, Çıplak, Ovacık, Tahtacı, Saraçlar, Kara Gömlek, Işıklar, Çayır, Kızıl Keçili ve Dümrik’dir.

Dümrik Köyü, 1705 yılındaki tahrirde muaf olarak belirtilmiştir. Bu muafiyetle ilgili 12 Zilhicce 1116/ 7 Nisan 1705 tarihli bir der-kenarda Hatice Turhan Sultan’ın Sultanhisarı Kalesi’nde yaptırdığı caminin geliri olarak vakfettiği çifte hamamın ihtiyacı olan odunun temini ve naklinin bu köye verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu yazıda kaledeki top künklerine tomruk temin etmek ve kale önünü taş dökmek, köprü ve suyollarının tamiri gibi vazifelerle Ezine’nin Halil İli, Yenişar ve Kum adlı köylerinin vazifelendirildiği görülmektedir. Sadece Dümrik’in hamama odun temini ve nakli ile görevlendirilmesi sonucunda köyün *perakende ve perişan* olduğu ve hamamın çalışamaz duruma geldiği belirtilerek odun işinin Halil İli, Yenişar ve Kum köylerine de verilmesi kararlaştırılmıştır.²²³

Küçük Burun, Hacı Budak Obası, Çınar Pınarı, Andızlı, Yeniceköy, Eski Viran, Şab-ı Sagir, Çarıksız, Ovacık, Tahtacı, Kara Gömlek, Işıklar, Çayır ve Kızıl Keçili isimli köylerin ise 1705 tarihli tahrirde *bi’l-küllîye harab ve perişan* oldukları belirtilmiştir. Çıplak Köyü, Seddülbahir Kalesi’ndeki toplara tomruk vermek şartıyla, Saraçlar Köyü ise

²²⁰ BOA, D.MKF.d., 27887, v. 1b.

²²¹ BOA, D.MKF.d., 27887, v. 2a.

²²² BOA, KK.d., 2767, v. 21b-22b.

²²³ BOA, KK.d., 2767, v. 15b, 18a, 21b.

derbentçi tayin edildiklerinden dolayı avârizdan muaf tutulmuşlardır. Böylelikle 1660 yılındaki tahrirde olup 1705 yılındaki kayıtlarda bulunmayan 17 adet köyün durumu ortaya konmuştur.²²⁴

Tablo 48: 1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı Vergi Nüfusuna Göre Köy ve Cemaatlerin Dağılımı²²⁵

	Hâne Grupları					
	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	Toplam
Ezine'deki köy sayısı	20	14	5	-	-	39

Ezine Kazâsı'nda bulunan vergi vermekle yükümlü köylerin miktarı ve hâne grupları Tablo 35'te verilmiştir. 1-10 arası hâneye sahip olan köyler Boğaz Arapları (10), Pınarbaşı (10), Yer Kesiği (5), Kalafatlı (5), Bayat (8), Danişmendli (5), Kayacık Adası (3), Bilaller (2), Darı (7), Hacı Karamanlı (8), Arasanlı (9), Çınar (6), Hacı Yeri (4), Alemşah-ı Sagir (3), Sabancı (9), Balabanlı (10), Hisar Alanı (5), Balıklı (8), Bağçecik Yenicesi (9), Pınar (4)'dir. 11-20 arası hâne grubunda 14 adet köy bulunmaktadır. Bu köyler Kemallı (18), Üvicek/İvicek (14), Bozköy (18), Alemşah-ı Kebir (18), Akça Keçili (16), Fıranlı (15), Koçoğlu Obası (14), Bergos (13), Bağçelü (18), Boz İli (11), Süleymanlı (11), Üsküfçü (11), Akçaköy (20) ve Mormat (13)'dir. Son olarak kazânın en yüksek nüfusuna sahip ve 21-50 arası hâne grubunda bulunan 5 adet köy bulunmaktadır. Bunlar; Kestanbolu (30), Geyikli (27), Yenice-i Kafır (24), Ak (39) ve Şab-ı Kebir (24)'dir. Sonuç olarak 1-10 arası hâneye sahip 20 köyde 130, 11-20 arası 14 köyde 210, 21-50 arası hâneye sahip 5 köyde ise 144 hâne bulunup toplamda 484 vergi mükellefi hâne bulunmaktadır.

²²⁴ BOA, D.MKF.d., 27887, v. 9b.

²²⁵ BOA, D.MKF.d., 27887, v. 2a-9a.

Tablo 49: 1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı Köylerindeki Muaf Olanlar ve Yükümlüler²²⁶

Karye	İmam, Müezzîn, Hatîp	Yeniçeri	Topçu	Cebeci	Gönüllüyan	Mustahfiz	Tımarlı Sipahi, Sipah	Elliciyân	Katrancıyan	Pir, Amel-mande	Seyyid	Reaya	Genel Toplam
Kestanbolu	1	3									1	30(2)	35
Geyikli		2		11	1 ²²⁷						6	27(5)	47
Kemallı		1									2	18(3)	21
Boğaz Arapları			1 ²²⁸	3								10(1)	14
Pınarbaşı		2				1 ²²⁹						10(2)	13
Yer Kesîği			3 ²³⁰				3 ²³¹					5(1)	11
Kalafatlı										1		5	6
Yenice-i Kafır										3		24	27
Bayat						5 ²³²						8	13
Üvicek/İvicek			1			1						14(2)	16
Danişmendli		4										5	9
Bozköy				1	1							18(2)	20
Ak		6		2					6 ²³³		6	39(5)	59
Kayacık Arası												3	3
Alemşah-ı Kebir		2	2									18(3)	22
Akça Keçili										1		16(1)	17
Fıranlı		4		2							2	15(3)	23
Koçoğlu Obası		5		3								14(2)	22
Bilallar												2	2
Bergos		5		2								13(3)	20
Darı		1	1 ²³⁴		1 ²³⁵							7(1)	10
Hacı Karamanlı												8(1)	8
Arasanlı	2	3					1					9(1)	15

²²⁶ BOA, D.MKF.d., 27887, v. 2a-9b.

²²⁷ Bozcaada Kalesi.

²²⁸ *Kal'a-i Cedîd-i Sultanîye*.

²²⁹ *Kal'a-i Sultanhisarı*.

²³⁰ 2'si Sultanhisarı'nda 1'i Bozcaada Kalesi'nde.

²³¹ *Kal'a-i Cedîd-i Sultanhisarı*.

²³² *Kal'a-i Cedîd-i Sultanhisarı*.

²³³ “Zıkr olunan katrancı reâyâsı avârizları mukâbelesinde Istabl-ı ‘Amire tarafına katrân vermeleriyle şerh virildi” BOA, D.MKF.d., 27887, v. 4b.

²³⁴ Bozcaada Kalesi.

²³⁵ Bozcaada Kalesi..

Bağçelü	1								1	2	18(2)	22
Çınar		2						1			6(1)	9
Bozili		5									11(2)	16
Şab-ı Kebir										4	24(3)	28
Süleymanlı	1	1				1 ²³⁶					11(2)	14
Üsküfcü	1								1		11(2)	13
HacıYeri											4	4
Akçaköy					1 ²³⁷						20(3)	21
Mormat	2	2				1 ²³⁸					13(3)	18
Alemşah-ı Sagir											3	3
Sabancı		1									9(2)	10
Balabanlu	1	1						6 ²³⁹			10	18
Hisar Alanı				2					1		5	8
Balıklı	1	1		1		1	3	3 ²⁴⁰			8(2)	18
Bağçecik Yenicesi		1									9(2)	10
Pırnar ²⁴¹											4	4
Yılancılar ²⁴²												
Papuçcu ²⁴³												
Kum												muaf
Halil İli												muaf
Yenişar												muaf
Dümrük												muaf
Çıplak ²⁴⁴												muaf
Saraçlar ²⁴⁵												muaf
Toplam	10	52	8	27	3	9	9	3	13	8	23	649

²³⁶ Kalem-i Derya.

²³⁷ Sultanhisarı Kalesi.

²³⁸ Kalem-i Derya.

²³⁹ “Zıkr olunan katrancı reâyâsı avâızları mukâbelesinde Istabl-ı ‘Amire tarafına katrân vermeleriyle şerh virildi” BOA, D.MKF.d., 27887, v. 8b.

²⁴⁰ “Zıkr olunan ellicîyân reâyâsı Devletlü Valide Sultan hazretlerinin havâss-ı hümayunlarının Mihaliç havâssının defteri (---) olmakla Mihaliç Emîni tarafına (---) edâ eylediklerinden sonra avâız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf ve müselleme (---) yedlerinde sûret-i defter-i hâkâniyeleri olmağla şerh virildi” BOA, D.MKF.d., 27887, v. 9a.

²⁴¹ an-cemâ‘at-i yörüğân.

²⁴² an-zirâ‘at-i arâzi.

²⁴³ an-zirâ‘at-i arâzi an-reâyâ-yı karye-i Yaylacık.

²⁴⁴ “Karye-i mezbûr Rumili tarafında olan Seddü‘lbahr kal‘asında vak‘i toblara tomruk çekmek şartıyla reâyâsı avâızdan mu‘af olmalarıyla şerh virildi” BOA, D.MKF.d., 27887, v. 9b.

²⁴⁵ “Karye-i mezbûr ziyâde mahûf ve muhâtara ve derbend ağzında vaki‘ olub nice kimesneleri katli-i nüfûs ve malları gâret ve yağmâ olunduğundan ahâlî-i vilâyet şehâdet etmeleriyle mahall-i mevzi‘ derbend olmağla ziyâde lüzûmu olub lakin karye-i mezbûr reâyâsı bi‘l-küllîye perâkende ve perişân olmağla zıkr olunan karyeye bir kaç nefer iskân ve tavattun eylemek ihtimâli olur ise mahall-i mezbûri hıfz u hırsat eyleyüb karye-i mezbûr derbendci olmak şartıyla şerh virildi” BOA, D.MKF.d., 27887, v. 9b.

1705 yılında yapılan tahrirde Ezine Kazâsı'nın köy ve cemaatlerindeki muaflar ile vergi vermekle yükümlü hâneler yukarıdaki tabloda ortaya konulmaktadır. Tablo'da reaya sütununda parantez içinde bulunan rakamlar askeri sınıfa mensup (yeniçeri, topçu, cebeci vs.) olduğu halde vergi mükellefi olarak verilenleri göstermektedir. Bazı köylerde muafiyet kapsamında kimse bulunmazken bazılarında köyün tamamen ya da kısmen muaf olduğu görülmektedir. Kayacık Arası, Bilaller, Hacı Karamanlı, Hacı Yeri ve Alemşah-ı Sagir adlı köylerde hiçbir muaf bulunmamaktadır. Kum, Halil İli, Yenişar, Dümrik, Çıplak ve Saraçlar ise yukarıda da belirtildiği üzere çeşitli görevlerden dolayı tamamen muafıdır. Yılcılar ve Papuçcu isimli köylerin arazileri üzerinde ise kişi veya kişiler ziraat yapmaktadırlar.

Tablo 50: 1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı Mahalleleri ve Hâne-Avârizhâne Miktarları²⁴⁶

Mahalle	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Hatib	(3,33) 3 sülüs 1	10	3
Halife	(3,33) 3 sülüs 1	10	3
Debbağlar	3	9	3
Mekteb	1	3	3
Toplam	10 sülüs 2	32	3

1705 tarihli defterde Ezine Kazâsı mahallelerinde 1 avârizhâne 3 gerçek hâneye tekabül etmektedir. 1660 yılındaki kayıtlarda olduğu gibi mahalleler arasında avârizhâne-gerçek hâne oranında bir farklılık görülmemektedir. Kazâ'nın mahallelerinin 1705 yılında toplam avârizhâne miktarı 10 sülüs 2 (10,66) iken ödediği vergi miktarı 5.333²⁴⁷ akçe'dir.

²⁴⁶ BOA, KK.d., 2767, v. 21b.

²⁴⁷ 1705 yılında 1 avârizhânenin ödediği vergi miktarı 500 akçe'dir.

Tablo 51: 1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazâsı Köyleri ve Hâne-Avârizhâne Miktarları²⁴⁸

Karye	Avârizhâne	Gerçek Hâne	Avârizhâne-Gerçek Hâne Oranı
Kestanboli	10	30	3
Geyikli	9	27	3
Kemallı	6	18	3
Boğaz Arabları	(3,33) 3 sülüs 1	10	3
Pınarbaşı	(3,33) 3 sülüs 1	10	3
Yer Kesiği	(1,66) 1 sülüs 2	5	3
Kalafatlu	(1,66) 1 sülüs 2	5	3
Yenice-i Kafir	8	24	3
Bayat	(2,66) 2 sülüs 2	8	3
Üvicek/İvicek	(4,66) 4 sülüs 2	14	3
Danışmendlü	(1,66) 1 sülüs 2	5	3
Bozköy	6	18	3
Ak	13	39	3
Kayacık Arası	1	3	3
Alemşah-ı kebir	6	18	3
Akça Keçili	(5,33) 5 sülüs 1	16	3
Fıranlı	5	15	3
Koçoğlu Obası	(4,66) 4 sülüs 2	14	3
Bilaller	(0,66) sülüs 2	2	3
Bergos	(4,33) 4 sülüs 1	13	3
Darı	(2,33) 2 sülüs 1	7	3
Hacı Karamanlı	(2,66) 2 sülüs 2	8	3
Arasanlı	3	9	3
Bağçelü	6	18	3
Çınar	2	6	3
Bozili	(3,66) 3 sülüs 2	11	3
Şab-ı Kebir	8	24	3
Süleymanlı	(3,66) 3 sülüs 2	11	3
Üsküfcü	(3,66) 3 sülüs 2	11	3
Hacı Yeri	(1,33) 1 sülüs 1	4	3
Akçaköy	(6,66) 6 sülüs 2	20	3
Mormat	(4,33) 4 sülüs 1	13	3
Alemşah-ı Sagir	1	3	3

²⁴⁸ BOA, KK.d., 2767, v. 21b-22b.

Sabancı	3	9	3
Balabanlu	(3,33) 3 sülüs 1	10	3
Hisar Alanı Yörügan	(1,66) 1 sülüs 2	5	3
Balıklı	(2,66) 2 sülüs 2	8	3
Bağçecik Yenicesi	3	9	3
Yılancılar	(0,66) sülüs 2		
Pırnar	(1,33) 1 sülüs 1	4	3
Papuhcu	(0,66) sülüs 2		
Toplam	162 sülüs 2	484	

Ezine Kazâsı mahallelerinde olduğu gibi köylerinde de 3 gerçek hâne 1 avârizhâneye karşılık gelmektedir. Avârizhâne-Gerçek hâne oranı 3 olduğundan dolayı küsuratlı olan yerler sülüs yani üçte bir olarak belirtilmiştir. Kazâ'nın mahalle ve köylerinin toplam avârizhâne miktarı 173 sülüs 2 (173,66)'dır. Bu sayıdan yola çıkarak Ezine Kazâsı'nın 1705 yılında ödediği vergi miktarı 86.833 akçeyi bulmaktadır.

Kazânın mahalle ve köylerinde muaf olanlar ile vergi mükellefi sayısı 707 nefer etmektedir. Ayrıca Tablo 49'da muaf oldukları için üzerinde yaşayanların kaydedilmediği Kum, Halil İli, Yenişar, Dümrik ve Çıplak isimli köylerin avârizhâne miktarları belirtilmiştir.²⁴⁹ Bizde bu avârizhâne miktarları ile 1705 yılında 3 gerçek hânenin 1 avârizhâne ettiği kuralından yola çıkarak bu köylerin nüfusu hesaplanmaya çalışılmıştır. Buna göre; 10 avârizhâneye sahip Kum'da 30 hâne, 14 avârizhâneye sahip Halil İli'nde 42 hâne, 12 avârizhâneye sahip Yenişar'da 36 hâne, 5 avârizhânelik Dümrik'te 15 hâne ve 5 avârizhâneye sahip Çıplak Köyü'nde 15 hâne tahmini olarak yaşamaktadır. Bu cümleden yola çıkarak bu muaf köylerde toplam 138 hâne yaşamaktadır. Bununla birlikte kazâda muaf ve yükümlü toplam 845 hâne bulunmaktadır. Nüfus hesaplaması için 3 katsayısını kullandığımızda 1705 yılında kazânın genel nüfusu 2.535 kişi ederken, 5 katsayısı ile genel nüfus 4.225 kişi etmektedir.

²⁴⁹ BOA, KK.d., 2767, v. 22b; “Kurâ-yı mezkûrîn Anadolu tarafında olan kal'a-i Sultanhisarında vak'i hamama kütük çekmek üzere ve kal'a-i mezbûrun önünde limâna tâş dökmek üzere ve köprülerin ta'mir ve terminine ve kal'a-i mezbûre gelen su yollarına tathir eylemek şartıyla zikr olunan kurâların reâyâsı ale's-seviye ta'yin olundukları hizmetlerde bulunmak üzere avârizdan mu'af olmalarıyla şerh virildi” BOA, D.MKF.d., 27887, v. 9b.

Tablo 52: 1019/1611-1256/1840 Tarihleri Arasında Biga Sancağı Kazâları'nın Avârızhâne Miktarları

Defter No	Tarih/ Kazâlar	Biga	Güğercinlik	Lapseki	Kal'a-i Sultaniye	Ezine (İne Bazarı)	Çan	Balya	Ünye	Yekûn
MAD.d 14737 ²⁵⁰ (s. 1,3,13)	29 Z 1019/ 14.03.1611	253	97						76	
MAD.d 3862(s. 32-33)	20 L 1038/ 12.06.1629	247	97	198	91,5	296	193	199	76	1397,5
MAD.d. 3832(s. 114); MAD.d. 3838(s. 24)	29 Z 1058/ 14.01.1649	236	84	195	68,5	282	193	199	76	1333,5
D..MKF.d 27476(s. 2); MAD.d 2907	1 S 1059/ 14.02.1649	241	84	195	68,5	291	193	199	76	1347,5
MAD.d 3844(s. 69)	29 Z 1062/ 01.12.1652	240	77	195	71,5	291	192	231	76	1373,5
KK.d 2623(s. 63-64)	Z 1065/ 29.10.1655	240	81	190	71,5	291	192	231	76	1372,5
MAD.d 3847(s. 81)	29 Z 1066/ 18.10.1656	240	81	189	71,5	291	192	231	76	1371,5
KK.d 2625 (s. 63)	Z 1067/ 29.10.1657	240	81	189	71,5	290	196	231	76	1374,5
MAD.d 3850(s. 74-75); KK.d 2627(s. 60)	29 Z 1068/ 27.09.1658	240	81	182	75,5	290	192	231	76	1367,5
MAD.d 3853(s. 29); MAD.d 3855(s. 34)	29 Z 1069/ 17.09.1659	240	81	182	75,5	290	192	231	76	1367,5
MAD.d 3810(s. 69-70); MAD.d 3851 ²⁵¹ (s. 12)	29 Z 1070/ 05.09.1660	240	81	182	75,5	290	192	231	76	1367,5
KK.d 2635 ²⁵² (s. 27)	Z 1073/ 29.08.1663	248,5	80,5	180	69	254,5	197	241,5	86,5	1357,5
MAD.d 3836 (s. 65-66)	29 Z 1078/ 10.06.1668	248,5	80,5	180	69	254,5	197	241,5	86,5	1357,5
MAD.d 2814 (s. 65-75)	29 Z 1079/ 30.05.1669	248,5	80,5	180	69	254,5	197	241,5	86,5	1357,5
KK.d 2651 (s. 33-34)	Z 1080/ 29.05.1670	248,5	80,5	180	69	254,5	197	241,5	86,5	1357,5
MAD.d 3834 (v. 31b); KK.d 2653(s. 75-76)	29 Ra 1081/ 20.07.1670	248,5	80,5	180	69	254,5	197	241,5	86,5	1357,5

²⁵⁰ Bu defter farklı tarihlerdeki çeşitli kazâların avârızhâne miktarlarını vermektedir. Bundan dolayı biz sadece konumuzla alakalı olan kazâlara tabloda yer verdik.

²⁵¹ MAD.d., 3851 nolu defterde nüzûl vergisinin bedeli olarak 600 akçe toplanmıştır.

²⁵² Bu defterden itibaren avârız vergisi 1 avârızhâne başına 500 akçe olarak belirlenmiştir.

KK.d 2659 (s. 67-68)	Z 1084/ 29.04.1674	248,5	80,5	180	69	254,5	197	241,5	86,5	1357,5
KK.d 2665 (s. 33)	Z 1086/ 29.03.1676	248,5 rub' 1,5	89,5 rub' 0,5	183 rub' 1,5	73 rub' 0,5	254,5	202 rub' 0,5	245	86,5	1390,5²⁵³
MAD.d 3841(s. 70)	29 Z 1088/ 22.02.1678	248,5 rub' 1,5	89,5 rub' 0,5	183,5 rub' 1,5	73 rub' 0,5	254,5	202 rub' 0,5	245	86,5	1390,5
KK.d 2668 (v. 17b-18a); KK.d 2688(s. 11); MAD.d 3809 (s. 40)	Z 1089/ 11.02.1679	248,5 rub' 1,5	89,5 rub' 0,5	183,5 rub' 1,5	73 rub' 0,5	254,5	202 rub' 0,5	245	86,5	1390,5
MAD.d 3830 (s. 67)	15 S 1091/ 17.03.1680	248,5 rub' 1,5	89,5 rub' 0,5	183,5 rub' 1,5	73 rub' 0,5	254,5	202 rub' 0,5	245	86,5	1390,5
MAD.d 3839(s. 41); MAD.d 2789	29 Z 1098/ 05.11.1687	248,5 rub' 1,5	89,5 rub' 0,5	183 rub' 1,5	73 rub' 0,5	249	154 rub' 1	245	70,5	1327 rub' 0,5 (1321 rub' 0,5)
KK.d 2728(s. 39); MAD.d 3167	Z 1100/ 14.10.1689	248,5 rub' 1,5	89,5 rub' 0,5	180 rub' 1,5	73 rub' 0,5	249,5	154, 5 rub'1	245	70,5	1319 rub' 0,5
MAD.d 3265 (s. 40)	29 Z 1102/ 23.09.1691	248,5 rub' 1,5	89,5 rub' 0,5	180 rub' 1,5	69,5 rub' 0,5	248,5	154, 5 rub'1	245	70,5	1314,5 rub' 0,5
MAD.d 3006 (s. 42)	29 Z 1104/ 31.08.1693	248,5 rub' 1,5	89,5 rub' 0,5	180 rub' 1,5	69,5 rub' 0,5	248,5	154, 5 rub'1	245	70,5	1315 rub' 0,5 (1314,5 rub' 0,5)
KK.d 2762(v. 24b); KK.d 2766(v. 45a)	Z 1106/ 10.08.1695	248,5 rub' 1,5	89,5 rub' 0,5	180 rub' 1,5	69,5 rub' 0,5	241 rub' 1	154, 5 rub'1	245	70	1306,5 rub' 1,5
MAD.d 3829 (s. 117)	29 Z 1107/ 30.07.1696	200	89,5 rub' 0,5	180 rub' 1,5	67,5 rub' 0,5	241 rub' 1	154, 5 rub'1	241,5	70	1258 (1252,5)
MAD.d 3807 (v. 51b)	29 Z 1108/ 19.07.1697	188	89,5 rub' 0,5	180 rub' 1,5	64,5 rub' 0,5	233 rub' 1	139, 5 rub' 1	230	70	1205 (1203)
MAD.d 3005(s. 46); MAD.d 22395	29 Z 1110/ 28.06.1699	173	89,5 rub' 1,5	139,5 rub' 1	66,5 rub' 0,5	233 rub' 1	134, 5 rub'1	230	70	1144,5 rub' 0,5
MAD.d 3842(v. 32b); MAD.d 3820(v. 45b)	29 Z 1111/ 17.06.1700	173	84,5 rub' 1,5	138 rub' 0,5	63,5 rub' 0,5	232 rub' 1	134, 5 rub'1	230	70	1136(1134)
MAD.d 3840 (v. 25b); MAD.d 3826(s. 49); D.MKF.d 27843(s. 2)	29 Z 1112/ 06.06.1701	172,5	84,5 rub' 1,5	137,5 rub' 0,5	63,5 rub' 0,5	232 rub' 1	134, 5 rub'1	228,5	70	876(874,5)
KK.d 2807 (s. 81)	Z 1114/ 16.05.1703	172	84,5 rub' 1,5	135,5 rub' 1,5	61 rub' 1,5	232 rub' 1	134, 5 rub'1	228,5	70	872 rub' 0,5

²⁵³ Bu toplamda dahil olmak üzere Z 1086/Şubat 1676 yılından itibaren yekûn kısmına 7 rub' 1,5 hâne eklenmektedir.

MAD.d 3358 (v. 91b)	29 Z 1115/ 04.05.1704			135,5 rub' 1,5	61,5 rub' 1,5	232 rub' 1	134, 5 rub'1	230	70	873,5 rub' 0,5
MAD.d 3833 (s. 91); MAD.d 3022 (s. 62)	29 Z 1116/ 24.04.1705	172	84,5 rub' 1,5	135,5 rub' 1,5	61 rub' 1,5	232 rub' 1	134, 5 rub'1	230	70	873,5 rub' 0,5
KK.d 2819 (v. 48b)	Z 1117/ 13.04.1706	160		135,5 rub' 1,5	61 rub' 1,5	232 rub' 1	134, 5 rub'1	230	70	873,5 rub' 1
MAD.d 3846 (s. 60); MAD.d 3808 (s. 108)	29 Z 1118/ 03.04.1707	160		134,5 rub' 0,5	61 rub' 1,5	173 sülüs 1	134, 5 rub'1	164,5	70	747,5 rub'0,5 sülüs 1 (745,5 rub' 0,5 sülüs 1)
MAD.d 3197 (s. 42)	29 Z 1119/ 22.03.1708	150 rub' 1		134,5 rub' 0,5	61 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	164,5	79	747,5 rub' 0,5 sülüs 1 (746,5 rub' 0,5 sülüs 1)
MAD.d 3379 (s. 42)	29 Z 1120/ 11.03.1709	150 rub' 1		134,5 rub' 0,5	61 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	164,5	70	744,5 rub' 0,5 sülüs 1
MAD.d 3848 (s. 39)	29 Z 1121/ 01.03.1710	150 rub' 1	61,5	134,5 rub' 0,5	61 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	747,5 rub' 1,5 sülüs 1
MAD.d 2806 (s. 39); MAD.d 3811 (s. 127)	29 Z 1123/ 07.02.1712	150 rub' 1	61,5	134,5 rub' 0,5	60 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	746,5 rub' 1,5 sülüs 1
MAD.d 3843 (s.48)	29 C 1124/ 03.08.1712	150 rub' 1	61,5	134,5 rub' 0,5	61 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	747,5 rub' 1,5 sülüs 1
KK.d 2845 (s. 19)	Z 1125/ 16.01.1714	150 rub' 1	61,5	132 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	743 rub' 1,5 sülüs 1
MAD.d 3812 (s. 45); KK.d 2852 (v. 18b)	29 Z 1127/ 26.12.1715	172		132 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	915 rub' 1,5 sülüs 1
MAD.d 3879	29 Z 1133/ 27.10.1721	160	61,5	130 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub'1	167,5 rub' 1	70	901,5 sülüs 1
MAD.d 3828 (s. 121)	29 Z 1134/ 10.10.1722	160	61,5	130 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	901,5 sülüs 1
MAD.d 3822 (s. 62)	29 Z 1136/ 18.09.1724	172	61,5	130 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	913,5 sülüs 1(913 rub'1,5 sülüs 1)
KK.d 2877 (s. 36)	Z 1138/ 28.08.1726	172		130 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	913,5 sülüs 1 rub' 1,5
KK.d 2878 (s. 156)	Z 1141/ 26.07.1729	160		130 rub'	59 rub'	173 sülüs 1	133, 5	167,5 rub' 1	70	901,5 sülüs 1(901 rub'1,5

				0,5	1,5		rub' 1			sülüs 1)
KK.d 2889 (s. 148)	Z 1147/ 22.05.1735	160		128 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	899,5 sülüs 1(899 rub' 1,5 sülüs1)
KK.d 2892 (s. 150)	Z 1148/ 11.05.1736	160		128 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	899,5 sülüs 1(899 rub' 1,5 sülüs1)
MAD.d 3815 (s. 155)	29 Z 1150/ 19.04.1738	160		128 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	899,5 sülüs 1(899 rub' 1,5 sülüs1)
MAD.d 3825 (s. 149)	29 Z 1153/ 17.03.1741	160		128 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	899,5 sülüs 1(899 rub' 1,5 sülüs1)
MAD.d 3872	1155-1156/ 1742-1743	160		128 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub'1	167,5 rub' 1	70	899,5 sülüs 1(899 rub' 1,5 sülüs1)
MAD.d 3817 (s. 155)	29 Z 1157 / 02.02.1745	160		128 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	899,5 sülüs 1(899 rub' 1,5 sülüs1)
MAD.d 3816 (s. 181)	29 Ra 1172/ 30.11.1758	160		128 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	899,5 sülüs 1(899 rub' 1,5 sülüs1)
KK.d 2922 (s. 187)	Z 1173/ 12.08.1760	160		128 rub' 0,5	58 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	164,5 rub' 1	70	898 sülüs 1 rub'1,5 (895 rub' 1,5 sülüs1)
MAD.d 3813 (s. 164)	5 M 1180/ 13.06.1766	160		128 rub' 0,5	58 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	164,5 rub' 1	70	898 rub' 1,5 (895 rub' 1,5 sülüs 1)
MAD.d 3819 (s. 185)	29 Z 1180/ 28.05.1767	160		128 rub' 0,5	58 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	164,5 rub' 1	70	895 rub' 1,5 (895 rub' 1,5 sülüs1)
KK.d 2937 (s. 24)	Z 1188/ 02.03.1775	160		130 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	167,5 rub' 1	70	901 sülüs 1 rub' 1,5
KK.d 2939 (s. 167)	Z 1189/ 20.02.1776	160		128 rub' 0,5	58 rub' 1	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	164,5 rub' 1	70	895,5 rub' 1,5(895 rub'1,5 sülüs 1)
MAD.d 3824 (s. 164)	9 L 1199/ 15.08.1785	160		128 rub' 0,5	59 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	164,5 rub' 1	70	899,5 rub' 1,5(896,5 sülüs 1)
MAD.d 3814 (s. 168)	29 Z 1202/ 30.09.1788	160		128 rub' 0,5	58 rub' 1	173 sülüs 1	133, 5 rub'	164,5 rub' 1,5	70	895,5 rub' 1,5(895,5 sülüs 1)

							1			
MAD.d 3821 (s. 164)	29 Z 1215/ 13.05.1801	160		128 rub' 0,5	58 rub' 1,5	173 sülüs 1	133, 5 rub' 1	164,5 rub' 1,5	70	899,5 rub' 1,5(895,5 sülüs 1)
KK.d 2972 (s. 20)	Z 1234/ 19.10.1819	170		128 rub' 0,5	58 rub' 1,5	173 sülüs 1	127, 5	167,5 rub' 1	70	900 sülüs 1 rub'1,5 (894,5 rub' 1 sülüs 1)
MAD.d 3827 (s. 52)	13 L 1256/ 08.12.1840	160		128 rub' 0,5	53 rub' 1	173 rub' 1	132, 5	164,5 rub' 1,5	70	895,5 sülüs 1(889 rub' 1,5 sülüs 1)

Tablo 52’de Biga Sancağı’nın 1038/1629 ile 1256/1840 yılları arasındaki avârizhâne miktarları verilmiştir. Bu miktarları tespit ederken çok sayıda avârizhâne, nüzûl ve sürsat defteri incelenerek rakamlar bu defterlerin içlerinden tarama yapılarak bulunmuştur. Tablo’da verilen bilgilerin haricinde yine bu defterlerde farklı tespitler yapılmıştır. MAD.d 3853 no’lu defterde Biga Sancağı’nın toplam avârizhâne miktarı verildikten sonra yanına sancaktan toplanan avâriz vergisinin miktarıda akçe türünden belirtilmiştir. 29 Z 1069/17.09.1659 tarihli bu kayıta avârizhâne miktarı 1.367,5 olup toplanan akçe miktarı 410.250’dir. Buradan yola çıkarak 1 avârizhânenin ödediği avâriz vergisinin 300 akçe olduğu anlaşılmaktadır.²⁵⁴ KK.d 2635 no’lu defterde ise 1 avârizhânenin ödediği avâriz vergisinin 1073/1663 yılında 500 akçeye yükseldiği görülmüştür.²⁵⁵ Biga Sancağı’nda bulunan 1.367,5 avârizhânenin ödediği nüzûl bedeli 820.500 olarak belirlenmiştir. Nüzul vergisi de avârizhâne miktarı üzerinden toplandığından 1 avârizhânenin 600 akçe bedel-i nüzûl ödemekte olduğu görülmektedir.²⁵⁶ Bu tespitlerden başka 1695 yılında tutulan bir kayıta avârizhâne miktarı ile vergi miktarı akçe cinsinden verildikten sonra yanına ayrıca verginin kuruş cinsinden miktarı da yazılmıştır. Buradan yola çıkarak 1 kuruşun 110 akçeye tekabül ettiği belirlenmiştir.²⁵⁷

Avâriz akçesi ve nüzûl vergisi avârizhâne miktarı üzerinden toplanırken sürsat vergisinde böyle bir durum olmayıp diğer vergilerdeki muafiyetlerde söz konusu değildir. Biga Sancağı’ndan Z 1096/11.1685 tarihli bir sürsat defterinde 548.350 akçe vergi alındığı görülmektedir.²⁵⁸ Bu tarihten sadece üç yıl sonra yani Z 1099/10.1688 tarihinde ise alınan

²⁵⁴ BOA, MAD.d., 3853, s. 29.

²⁵⁵ BOA, KK.d., 2635, s. 27.

²⁵⁶ BOA, MAD.d., 3851, s. 12.

²⁵⁷ BOA, KK.d., 2762, v. 24b.

²⁵⁸ BOA, KK.d., 2705, s. 15-16.

sürsat bedeli miktarı 617.650 akçeye çıkmaktadır.²⁵⁹ Belirtilen iki tarih arasında toplanan vergilerde 69.300 akçelik bir artışın olduğu belirlenmiştir. Bu artışın ortaya çıkmasında II. Viyana Kuşatması'nın etkisinin olması muhtemeldir. Z 1108/07.1697 yılına ait bir defter kaydında sürsat bedelinin toplandığı hâne miktarı 8.500 olarak verilmektedir. Ayrıca yine bu defterde Biga Kazâsı'nda 1.245 hânedan sürsat alınırken bunların toplam bedeli 149.400 akçe etmektedir. Güğercinlik Kazâsı'nda sürsat vergisi alınan gerçek hâne miktarı 628 olup toplam vergi miktarı mezkur kazâda 75.440 akçeye karşılık gelmektedir.²⁶⁰ Burada verilen sürsat hâneleri ile alınan vergi miktarlarına bakıldığında Biga ve Güğercinlik kazâlarının 1697 yılında ödediği sürsat bedeli gerçek hâne başına 120 akçe'dir.

Biga Sancağı'nda 1697 yılında toplam avârizhâne miktarı 1.205'tir. Bu avârizhânelerden alınan avâriz vergisi miktarı 602.500 akçe olup 5.477,5 kuruşa tekabül etmektedir.²⁶¹ Bu yılda avârizhâne başına ödenen vergi miktarı ise 500 akçe'dir.

Biga ve Güğercinlik kazâlarının avârizhâne miktarları *gayr-i ez kazâ-i Biga ve Güğercinlik* ibaresiyle 29 Zilkade 1112/06 Haziran 1701 tarihinden itibaren sancağın toplam avârizhâne miktarına eklenmemiştir.²⁶² Biga Kazâsı'nın avârizhâne miktarı 1715 yılının sonundan itibaren tekrar genel toplama ilave edilmeye başlanırken, Güğercinlik Kazâsı'nın muafiyeti devam etmiştir.²⁶³

²⁵⁹ BOA, KK.d., 2721, s. 15-16.

²⁶⁰ BOA, KK.d., 2775, v. 31; BOA, MAD.d., 3484, s. 54.

²⁶¹ BOA, MAD.d., 3807, v. 51b.

²⁶² BOA, MAD.d., 3840, v. 25b.

²⁶³ BOA, MAD.d., 3812, s. 45.

SONUÇ

Bir çeşit vergi olan avâriz, sadece olağanüstü hallerde toplanırken devletin malî açıdan sıkıntıya düşmesiyle sürekli hale getirilmiştir. Bu isimle önceleri sadece bir vergi türü kastedilmiş, zamanla nüzul, sürsat, kürekçi bedeli gibi vergilerin tümü buna dâhil edilmiştir.

Avâriz vergisi, tahsil edilmeye başlandığı ilk zamanlarda her hânedan ve bekâr erkekten alınırken zaman içinde bu sistemden vazgeçilmiştir. Bunun yerine, birkaç hâne ve mücerredin bir araya getirilmesiyle “avârizhâne” adı verilen vergi üniteleri teşkil edilmiştir. Avârizhâneleri oluşturan hâne ve mücerredlerin miktarı dönemden döneme, bölgeden bölgeye ve hatta aynı bölge ve zamanda dahi farklılık arz etmiştir. Bu vergi birimini meydana getirecek hânelerin miktarında ilgili mahallerin ekonomik durumları belirleyici olmuştur. Genel olarak bir avârizhâne 2-15 arası hâne veya mücerrede tekâbül etmektedir. Buna karşın, 17. yüzyılın sonlarından itibaren bu farklılığı ortadan kaldırmak üzere ortalama bir avârizhânenin kaç hânedan oluşacağı belirlenmeye çalışılmıştır.

Avârizhânelerin tespiti için yapılan tahrirler 1650’li yıllara kadar yerel idareciler tarafından yapılırken, bundan itibaren merkezden gönderilen görevliler, yerel idarecilerin yardımıyla bu işleri gerçekleştirmiştir. Böylelikle adam kayırma, rüşvet ve yolsuzlukların önüne geçilmek istenmişse de aynı sorunlarla yine karşılaşmıştır.

Klasik tahrir sisteminin 17. yüzyıldan itibaren terk edilmesiyle birlikte ortaya çıkan ekonomik verilerin ve bu minvalde nüfusun kayıt boşluğunu; avârizhâne defterleri kapatmıştır.

Avârizhâne defterleri yazılma amaçlarına göre tıpkı tahrir defterlerinde olduğu gibi farklı türdedir. Mufassal avârizhâne defterleri, içerik bakımından icmal ve mufassal- icmal defterlerden daha zengindir. Bu defterlerde, vergi mükellefi hâne miktarı, yerleşim yerleri, bölgede yaşayan askerî ve dinî zümreler ile muaf olan kesimler belirtilmiştir. Mufassal defterlerden yola çıkılarak yapılan nüfus hesaplamaları diğer iki deftere göre daha sağlıklı sonuçlar vermektedir. İcmâl avâriz defterleri, kazâ veya sancaklardaki toplam avârizhâne miktarını verdiği için nüfus hesaplamalarında kullanılamazlar. Mufassal- icmal defterleri, bahsedilen icmâl defterlerine göre daha fazla bilgi vermektedir. Bu defterlerde ise yerleşim

birimleri köy ve mahalle olarak verilerek bunların kaç avârizhâneye karşılık geldiği belirtilmektedir.

Bu çalışmamızda farklı türdeki avârizhâne defterlerinin yanında tahrir defterlerinden de yola çıkarak Biga Sancağı'nın 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl başındaki idarî taksimâtı, nüfusu, sosyo-ekonomik durumu ile dini yapısı ortaya konulmuştur. Sancağın 16. yüzyıldaki idarî yapısı ile 17. yüzyıl ortasındaki durumu karşılaştırılarak değişimler izlenmiştir. 16. yüzyılda var olan mahallerin büyük çoğunluğu 17. yüzyılda varlıklarını sürdürürken, bunlara 17. yüzyılda yeni yerleşim birimleri de ilâve edilmiştir. Buna karşın bazı yerleşim yerleri de zamanla harap hale gelmiş ve mukimlerince terk edilmişlerdir. Harap yerler devlet tarafından boş bırakılmamış bazı kişilere veya köylere tahsis edilerek gelirlerinden vergi alınmaya çalışılmıştır. Aslında bu duruma 17. yüzyıldaki iç karışıklıklar neticesinde tüm Anadolu coğrafyasında rastlanmaktadır. İsyanların haricinde doğal afetler, çekirge istilasları gibi nedenler de yerleşim yerlerinin harap hale gelmesine ve boşalmasına sebebiyet vermiştir.

İncelediğimiz avâriz defterlerine göre, Biga Sancağı'nın avâriz vergisi yükümlü sayısında yıllar içinde azalma gözlemlenmiştir. Sancak dâhilinde bulunan halkın tamamı vergi ödemekle mükellef tutulmamış, askerî sınıfa mensup olanlar ile dinî zümreler ve reâyâdan bazıları bu vergiden muaf tutulmuştur. Muafiyet şahıslara verildiği gibi toptan bir köye de verilebilmiştir. Fakat vergi muafiyeti mukabilinde, bazı hizmetlerin yerine getirilmesi şart koşulmuştur.

Avâriz defterlerine göre, Biga Sancağı'nın 17. yüzyılın ortalarında ve 18. yüzyılın başlarında 8 kazâsı, 1 nahiyesi, 23 mahallesi ve 398 köyü, cemaati ve mezraası bulunmaktadır. Sonuç olarak Sancağın idari yapısı, nüfusu, sosyo-ekonomik durumu, dinî yapısı ve yerleşim yerlerinin özellikleri belirlenmiştir. 17. yüzyılın ortalarında Biga Sancağı'nın nüfusu ile ilgili kesin bir sonuca varmamız pek mümkün değildir. Fakat çalışmamız neticesinde 17. yüzyıl ortalarında sancağın tahmini olarak nüfusunun 20-25 bin civarında olduğunu söylemek mümkündür. Bu nüfus hesaplaması avârizhâneler üzerindendir. Sürsat alınan hânelerde muafiyet olmadığı için daha sağlıklı bir nüfus hesaplaması yapılması mümkün olabilir. BOA, MAD.d., 3484 numaralı ve 29 Zilkade 1107/ Temmuz 1696 tarihli sürsat defterinde Biga Sancağı'nın sürsat hânesinin miktarı 8.500 olarak verilmiştir. Bu miktardan yola çıkarak nüfus hesaplaması yaptığımızda, 3

katsayısı ile 25.500, 4 katsayısı ile 34.000 ve 5 katsayısıyla 42.500 kişi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmalarımızda tespit edebildiğimiz kadarıyla Biga Sancağı'nda meskun olan reâyânın vermekle mükellef olduğu avâriz vergi miktarı ilk olarak 1659 yılında 300 akçe'dir. Osmanlı Devleti dahilinde 1072/1661-62 tarihinde toplanması planlanan avâriz vergisi miktarı 110.309.764 akçedir. 1660 yılında avâriz vergisini 300 akçe olarak kabul edersek Biga Sancağı'ndan 409.350 akçe vergi toplanması gerekmektedir. Daha sonra ise bu verginin miktarı artarak 500 akçeye çıkarılmıştır. Bu miktarlar 1 avârizhâne için geçerli olan vergiyi oluşturmaktadır. Avârizhâneyi oluşturan gerçek hâne miktarı ne kadar çok olursa gerçek hâne miktarı düşen vergi o kadar az olmaktadır. Örneklendirmek gerekirse 1 avârizhâne 3 gerçek hânedan oluştuğunda gerçek hâne başına 166.6 akçe düşerken, 5 hânedan oluştuğunda 100 akçe ve 7 gerçek hânedan oluştuğunda ise 71.42 akçe düşmektedir. Bunun yanında avârizhâneyi oluşturan gerçek hâne miktarı ne kadar az olursa örnektende anlaşılacağı üzere gerçek hâne başına düşen vergi miktarı o derece artmaktadır. Nüzûl bedelinde de oran aynı olmakla birlikte vergi miktarının 600 akçe olduğu görülmektedir. Sürsat vergisinin miktarı ise avâriz ve nüzûle göre daha düşüktür. 1696 yılına ait bir kayıttan yola çıkarak yaptığımız hesap sonucunda sürsat vergisinin gerçek hâne başına düşen miktarı 120 akçe'dir.

Biga Sancağı dâhilinde bulunan avârizhâne miktarı bizim hesaplamalarımıza göre 1.362,5 ederken 1660 yılındaki tahriri barındıran defterde bu miktar 1.364 olarak belirtilmiştir. Biga Sancağı'nda 1106/1695 yılında avâriz vergisi 1 avârizhâne başına 500 akçe iken Konya'da ise 1694 yılında 1 avârizhâneye 3.025 akçe düşmektedir. Ankara'da 1 avârizhânedan alınan vergi miktarı 1696'da 1.595 akçe iken 1699'da 2.530 akçeye yükselmiştir. Bu durum bölgeler arasında vergi miktarının farklılığına örnek olması açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Vesikaları

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Kamil Kepeci Defterleri No: 2623, 2625, 2627, 2635, 2651, 2653, 2659, 2665, 2668, 2688, 2705, 2721, 2728, 2744, 2762, 2766, 2767, 2769, 2775, 2807, 2819, 2845, 2852, 2877, 2878, 2889, 2892, 2922, 2937, 2939, 2972.

Tapu Tahrir Defterleri No: 59, 177, 1093.

Maliyeden Müdevver Defterler No: 215, 2789, 2806, 2814, 2907, 3005, 3006, 3022, 3038, 3167, 3197, 3265, 3358, 3379, 3484, 3807, 3808, 3809, 3810, 3811, 3812, 3813, 3814, 3815, 3816, 3817, 3819, 3820, 3821, 3822, 3824, 3825, 3826, 3827, 3828, 3829, 3830, 3832, 3833, 3834, 3836, 3838, 3839, 3840, 3841, 3842, 3843, 3844, 3846, 3847, 3848, 3850, 3851, 3853, 3855, 3862, 3872, 3879, 14737, 15562, 22395.

Bab-ı Defteri Mevkufat Kalemi Defterleri No: 27476, 27887, 27843.

İbnü'l Emin Maliye No: 52/4946.

İbnü'l Emin Muafiyet No: 2/87, 2/110.

2. Kaynak ve Araştırma Eserler

Abdurrahman Vefik, *Tekâlif-i Kavâ'id*, Der-saâdet 1328.

Acehan, Abdullah. "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 5, İstanbul 2008, s. 12-29.

Ağanoğlu, H. Yıldırım. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.

Akdağ, Mustafa. "Celali Fetreti", *Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 1-2, Ankara 1947, s. 219-313.

_____. "Celali İsyanları'nda Büyük Kaçgunluk (1603-1606)", *Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1-2, Ankara 1964, s. 1-51.

_____. "Celali İsyanlarının Başlaması", *Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Ankara 1946, s. 23-50.

_____. *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, (Ed. Nuri Akbayer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

_____. *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

_____. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri I*, Fey Vakfı, İstanbul 1990.

_____. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri II*, Fey Vakfı, İstanbul 1990.

_____. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri III*, Fey Vakfı, İstanbul 1991.

_____. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri IV/II*, Fey Vakfı, İstanbul 1992.

_____. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri V/II*, Fey Vakfı, İstanbul 1992.

Akman, Mehmet. “Örf”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, 2007, s. 93-94.

Aktepe, Münir. “XIV. Ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair”, *Türkiyat Mecmuası*, C. X, İstanbul 1953, s. 299-312.

_____. “17. Asra Ait İstanbul Kazası Avârız Defteri”, *İstanbul Enstitü Dergisi*, C. III, İstanbul 1957, s. 109-139.

Arıkan, Zeki. “Tahrir Defterlerinde Geçen Deyimler”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 16, İstanbul 1996, s. 1-23.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007.

Arslan, Hüseyin. *16. yy Osmanlı Toplumunda Yönetim Nüfus İskân Göç ve Sürgün*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001.

Arslan, Mustafa. “Beyşehir (Konya) Yer Adları ve Onomastik Bilimine Katkıları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 25, 2011, s. 337-343.

Arslanboğa, Kadir. “M. 1665-1668/H. 1075-1078 tarihleri Arasında Bir Mali Yıla Ait Osmanlı Bütçesi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C. 50, S. 586, Aralık 2013, s. 75-96.

Âşıkpaşâzâde, *Tarih [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013.

Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Basım Yayınları, İstanbul 1999, Genişletilmiş 3. Baskı.

Barkan, Ömer Lütfi. “Avârız”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, s. 13-19.

_____. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler 1: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, İstanbul 1942, s. 279-386.

_____. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XI, İstanbul 1952, s.524-569.

_____. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV, S. 1-4, İstanbul 1952, s. 56-78.

_____. “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 10, İstanbul 1953, s. 1-25.

_____. *Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler ve Makaleler*, (haz. Hüseyin Özdeğer), İstanbul 2000, C. 1, s. 175-193.

_____. *XV. Ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, C. 1, İstanbul 2001.

Baykara, Tuncer. *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000.

Behar, Cem. “*Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi*”, Osmanlı Devleti’nde Bilgi Ve İstatistik, (Ed. Halil İnalcık-Şevket Pamuk), Ankara 2000, s. 61-73.

Beydilli, Kemal. *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu’dan Rusya’ya Göçürülen Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Bıyıklıoğlu, Tevfik. *Trakya’da Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 1, Ankara 1992.

Bostan, İdris. *Osmanlı Bahriye Teşkilatı XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, TTK Basımevi, Ankara 2003.

_____. *Osmanlılar ve Deniz Deniz Organizasyonu Teşkilat Gemiler*, Küre Yayınları, İstanbul 2007.

Bulut, Hüseyin. “1643 Tarihli Avârız Defterine Göre Erzincan Şehri’nin Mahalleleri”, *History Studies International Journal Of History*, C. 4, Özel Sayı, 2012, s. 20-30.

Cezar, Yavuz. *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1966.

_____. “Osmanlı Maliyesinde XVII. Yüzyılın İkinci Yarısındaki "İmdadiyye" Uygulamaları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 2, İstanbul 1984, s. 69-102.

Çağatay, Neşet. “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 5, Ankara 1947, s. 483-511.

Çakar, Enver. Kanuni Sultan Süleyman Kanun-namesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun İdari Taksimatı, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, Elazığ 2012, s. 261-282.

_____. “XVII. Yüzyıl Halep Eyaleti Avârız-hâne ve Cizye Defterleri”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Birinci Orta Doğu Semineri*, Elazığ 2003, s. 337-344.

Çakar, Enver; Füsün Kara. “17. Yüzyılın Ortalarında Arapgir Sancağında İskân Ve Nüfus (1643 Tarihli Avarız-hâne Defterine Göre)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 2, Elazığ 2005, s. 385-412.

Çakır, İbrahim Ethem. “1642 Tarihli Avârız Defterine Göre İspir Sancağı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 8, Sinop 2009, s. 109-122.

_____. “Uşak Kazâsı (1676 Tarihli Avârız Defterine Göre)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 28, Ankara 2012, s. 27-48.

Çelik, Gülfettin. “Osmanlı Devleti’nin Nüfus ve İskân Politikası”, *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 6, İstanbul 1999, s. 49-110.

Çelik, Şenol. “1659-1660 (H. 1070- 1071) Tarihli Avarız Defterine Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Turgutlu Kazası”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 16, İstanbul 2007, s.33-66.

Çiftçi, Cafer. “Osmanlı- Avusturya Savaşları Esnasında Bursa Halkının Avârız Türü Vergi Yükünden Örnekler (1686-1688)”, *Osmanlı Araştırmaları (The Journal Of Ottoman Studies)*, S. 20, İstanbul 2000, s. 247-268.

Çiçek Kemal, Saydam Abdullah. *Kıbrıs’tan Kafkasya’ya Osmanlı Dünyası’nda Siyaset Adalet ve Raiyyet*, Derya Kitabevi, Trabzon 1998.

Çiçek Kemal. “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş (1683-1699)”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, s. 746-764.

Daşcıoğlu, Kemal. *Osmanlı’da Sürgün: Osmanlı Devleti’nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.

_____. “Sürgün”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, 2010, s. 167-169.

Demircan, Hüsnü. Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2000, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Demirci, Süleyman. “Collection of Avârız And Nüzul Levies in the Ottoman Empire: A Case Study Of The Province Of Karaman 1620- 1700”, *Belleten*, C. LXIX, S. 256, Ankara 2005, s. 897-912.

_____. “Kanun-i Kadimin İzinden Yeni Bir Sistemin Tesisine Osmanlı Mâli Sisteminde Değişim: XVII. Yüzyıl Sivas Eyâleti Avârızhâne Sayıları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme” *Osmanlı Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, C. 1, Sivas 2007, s. 178-190.

_____. “XVII. Yüzyılda Trabzon Eyaletinin İdari Taksimatı ve Vergilendirilebilir Nüfus: Giresun, Keşap, Kürtün ve Yavabolı Nam-ı Diğer Görele Kazaları Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, Isparta 2012, s. 15-29.

Dündar, Fuat. *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Dündar, Recep. “59 Nolu Tahrir Defterine Göre Biga Sancağı'nda Yerleşim ve Nüfus”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 6, S. 2, s. 1331-1367.

Düzdağ, Ertuğrul. *Kanuni Devri Şeyhülislamı Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

Emecen, Feridun. “Mufasssalden İcmale”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 16, İstanbul 1996, s. 37-44.

_____. “Kayacık Kazasının Avarız Defteri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, C. 12, İstanbul 1982, s. 159-170.

_____. “Biga”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, 1992, s. 136-137.

Eren, Ahmet Cevat. *Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966.

Ergenç, Özer. “Osmanlı Klasik Döenemindeki Eşraf ve A’yan Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. III, İstanbul 1982, s. 105-118.

Ergin, Osman Nuri. *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, İstanbul 1936.

Erim, Neşe. “18.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürek Cezası”, *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey (Dubrovnik-Croatia, 20-23 August, 2002)*, S.13, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, s. 179-188.

Erkal, Mehmet. “Cizye”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, 1993, s. 42-45.

_____. “Öşür”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, 2007, s. 97-100.

_____. “Zekat”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, 2013, s. 197-203.

Erkan, Süleyman. “XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti’nin Göçmenleri İskân Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdâhaleleri”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, C. IV, Ankara 1999, s. 612-631.

Eröz, Mehmet. *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1991.

Faroqhi, Suraiya. “Krizler ve Değişim”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (ed. Halil İnalcık, Donald Quataert), Eren Yayıncılık, C. 2, İstanbul 2004.

Fisher, Alan. *Kırım Tatarları*, (çev. Eşref B. Özbilen), Selenge Yayınları, İstanbul 2009.

Genç, Mehmet. “Esham”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, 1995, s. 376-380.

_____. “18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.

Gökbilgin, M. Tayyib. *Rumeli’de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İşaret Yayınları 2008.

_____. “Orhan”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, C. IX, İstanbul 1964, s. 399-408.

Gökçe, Turan. “1695 Tarihli Mufasssal Avarız Defterine Göre Filibe Kazasında Nüfus ve Yerleşme Düzeni”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXII, S. 2, İzmir, Aralık 2007, s. 53-107.

_____. “Osmanlı Nüfus Ve İskân Tarihi Kaynaklarından “Mufasssal-İcmal” Avarız Defterleri ve 1701- 1709 Tarihli Gümölcine Kazası Örnekleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XX, S. 2, İzmir, Temmuz 2005, s. 71-134.

_____. “Bir Tahrir Üç Defter: 1697-1698 Tarihli Avâriz Defterlerine Göre Siroz (Serez) Şehri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. VI, S. 1, İzmir 2006, s. 51-73.

Göyünç, Nejat. “Hâne Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul 1979, s. 331-348.

Güçer, Lütfi. *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1964.

Gül, Abdülkadir. “1642- 1643 Tarihli Avâız Defterlerine Göre Erzincan Şehri”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1, Erzincan 2009, s. 111-129.

Gülsoy, Ufuk. *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reâyâ*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İstanbul 1993.

Halaçoğlu, Yusuf. “Osmanlı Toprak Düzeni ve İskân Politikası”, *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, C. 2, İstanbul 1992.

_____. “Derbend”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, 1994, s. 162-164.

_____. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

_____. “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, C. IV, Ankara 1999, s. 581-586.

“Haraç”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul 1997, s. 88-90.

Hızlı, Mefail. “XVIII. Yüzyıl Başlarında Bursa Vakıfları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 9, Bursa 2000, s. 213-225.

İlgürel, Mücteba. “İstimâlet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul 2001, s. 362-363.

İnalcık, Halil. “XV. Asır Osmanlı Maliyesine Dair Kaynaklar”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, Yeni Seri C. 1, S. 1(16), İstanbul 1955, s. 128-134.

_____. “Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2, Ankara 1958, s. 102-126.

_____. “Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu”, *Belleten*, C. XXIII, S. 92, Ankara 1959, s. 575-610.

_____. “Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşaası”, (çev. Fahri Unan), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.3-4, Samsun 1988-1989, s. 215-225.

_____. *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1987.

_____. “Cizye”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, 1993, s. 45-48.

_____. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık, C. 1, İstanbul 2000.

_____.; Robert Anhegger. *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, TTK, Ankara 2000.

_____. “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (der. Oktay Özel, Mehmet Öz), İmge Kitabevi, Ankara 2005, s. 443-472.

_____. “Rumeli”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008, s. 232-235.

_____. *Devlet-i ‘Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

İpek, Nedim. *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

İpşirli, Mehmet. “Avârız Vakfı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 109.

_____. “Bulgaristan Vakıfları”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Ankara 1992, s. 401-403.

_____. “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12, İstanbul 1982, s. 203-248.

İşbilir, Ömer. “Nüzûl”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 311-312.

Kalaycı İsa, Kızılkaya Oktay. “Osmanlı Devleti’nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 18, Hatay 2012, s. 361-378.

Kallek, Cengiz. “Çeki”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 251.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi: Nizâm-ı Cedid ve Tanzimât Devirleri (1789-1856)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. V, Ankara 2007.

Karpat, Kemal H. *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Kazıcı, Ziya. “Osmanlılarda Örfi Vergiler Ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, İstanbul 1986, s. 289-310.

_____. *Osmanlı’da Vergi Sistemi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014.

Koca Sinan Paşa Telhisleri, (yay. Halil Sahillioğlu), İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2004.

Koyuncu Aşkın. *Balkanlarda Dönüşüm, Milli Devletler ve osmanlı Mirasının Tasfiyesi: Bulgaristan Örneği (1878-1913)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2005, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kökrek, Mehmet. “Edirne’deki Yeniçeri Şahideleri”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, C. 57, S. 337, İstanbul 2015, s. 30-34.

Köse, Osman. *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2006.

Küçük, Levent. Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2007.

Küpeli, Özer. “Klasik Tahrirden Avâriz Tahririne Geçiş Sürecinde Tipik Bir Örnek 1604 Tarihli Manyas Kazâsı Avâriz Defteri”, *Belgeler*, C. XXXII, S. 36, Ankara 2011, s. 113-199.

Kütükoğlu, Mübahat. “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten*, LIX/225, Ankara 1995, s. 395-412.

Lowry, Healt W. *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi (1461-1583)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010.

Lütfü Paşa, *Asafnâme*, Matba’a-i Amedî, İstanbul 1326.

Mcgowan, Bruce. “Osmanlı Avâriz-Nüzül Teşekkülü 1600- 1800”, *VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 11- 15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s. 1327-1331.

_____. *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade and the Struggle for Land 1600- 1800*, Cambridge University Press, Cambridge 1981.

Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihânnümâ*, (yay. Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen), Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. I-II, Ankara 1995.

Oğuzoğlu, Yusuf. “Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yüğü Üzerine Bir Araştırma (1680- 1700)”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 15, İstanbul 1995, s. 157-186.

Orat, Jülide Akyüz. “Avâriz Vergisi Üzerine Bir Çalışma: 18. Yüzyıl Başlarında Ankara Uygulamaları”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 22, Sinop 2012, s. 219-232.

Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987.

_____. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990.

Ortaylı, İlber. “İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 2, İstanbul 1981, s.195- 202.

Öz, Mehmet. “Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, (Ed. Halil İnalcık- Şevket Pamuk), Ankara 2000, s. 17-32.

Özcan, Abdülkadir. “İâne”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, 1999, s. 228-232.

Özdemir, Rifat. “Avâriz ve Gerçekhâne Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler”, *X. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 1581-1613.

Özel, Oktay. “17. Yüzyıl Osmanlı Demografisi Ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufasssal Avâriz Defterleri”, *XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 735-743.

_____. “Avarız ve Cizye Defterleri”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 35-50.

Özkan, Salih. “Niğde’ye Yapılan Sürgünler”, *BİLİG*, S. 36, Ankara 2006, s. 187-200.

Özkaya, Yücel. “XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adalet-nâmelere Göre Türkiye’nin İç Durumu”, *Belleten*, C. XXXVIII, S. 151, Ankara 1974. s. 445-491.

Öztürk, Mustafa. “1616 Tarihli Halep Avarız-hâne Defteri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi*, S. 8, Ankara 1997, s. 249-293.

Pakalın, Mehmet Zeki. “Avâriz”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. 1, İstanbul 2004, s. 112.

_____. “Kürekçi Bedeliyesi”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. 2, İstanbul 2004, s. 342.

_____. “Sürsat”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. 3, İstanbul 2004, s. 300.

_____. “Sürgün”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. 3, İstanbul 1983, s. 299.

_____. “Voynuk”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. 3, İstanbul 2004, s. 595-597.

Sahillioğlu, Halil. “1683-1740 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Hazine Gelir ve Gideri” *VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981, s. 1389-1406.

_____. “Avâriz”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 108-109.

_____. “Sıvış Yılı Buhranları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 27, S. 1-2, İstanbul 1967, s. 75-111.

Sansar, M. Fatih. “Tanzimat Dönemi’nde Aşiretlerin İskânı”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, C. 13, Ankara 2002, s. 907-923.

Saydam, Abdullah. *Kırım Ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

Selçuk, Hava. “Osmanlı Devleti’nde Merkez Taşra İlişkisi Bağlamında Avârız, Nüzûl ve Sürsat Vergileri (Şer’iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 24, Kayseri 2008, s. 158-202.

Sertoğlu, Midhat. “Kirpas”, *Osmanlı Tarih Lugatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 188.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdâr Tarihi*, C. 2, İstanbul 1928.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi, (haz. Midhat Sertoğlu), Marmara Üniversitesi Yayınları, No: 515, İstanbul 1992.

Solakzâde Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzâde Tarihi*, (haz. Vahid Çabuk), C. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Süleyman Sudi, *Defter-i Muktesid*, İstanbul 1307.

Sümer, Faruk. “Anadolu’ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. XXIV, S. 96, Ankara 1960, s. 567-594.

Şakiroğlu, Mahmut. “Cezayir-i Bahr-i Sefid”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, 1993, s. 500-501.

Şemsettin Sâmî, “Ta’âmiyye”, *Kamûs-i Türkî*, Der-saâdet 1317, s. 884.

Şentürk, Hüdaî. *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

Tabakoğlu, Ahmet. “İmdadiyye”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 221-222.

_____. *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985.

_____. *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2015.

Tanoğlu, Ali. “İskân Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod”, *Türkiyat Mecmuası*, C. IX, İstanbul 1954, s. 1-34.

Tekeli, İlhan. *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

Tuğ, Salih. *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.

Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 1998.

_____. *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, Ankara 2003.

Türcan, Talip. “Sürgün”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, 2010, s. 164-166.

Türkmen, Mustafa Nuri. “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Halkın Üzerindeki Olağanüstü Vergi Yüğü”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (Journal of Oriental Studies)*, S. 9, Bahar 2003, s. 193-200.

Uluçay, M. Çağatay. “Sürgünler”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 15, S. 57, Ankara 1951, s. 507-591.

_____. *18. Ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1955.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

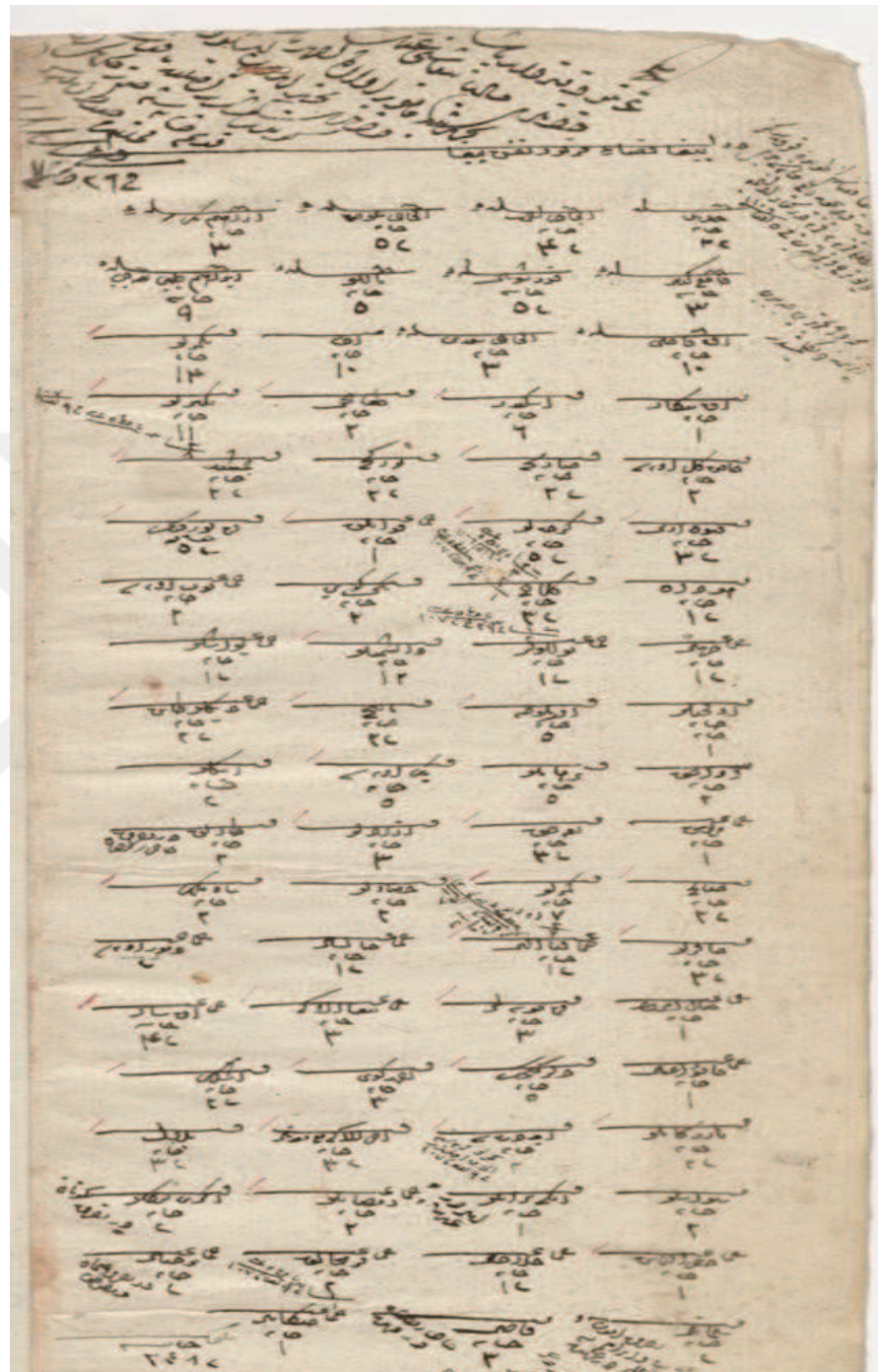
_____. *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 1, Ankara 1988.

_____. *Osmanlı Tarihi: Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. IV/I, Ankara 1995.

Ünal, Mehmet Ali. “1056/1646 Tarihli Avârız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput”, *Belleten*, C. LI, S. 199, Ankara 1987, s. 119-129.

Ünlü, Ayşe Gül. *1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Vezirköprü Yöresinde İskân ve Nüfus*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

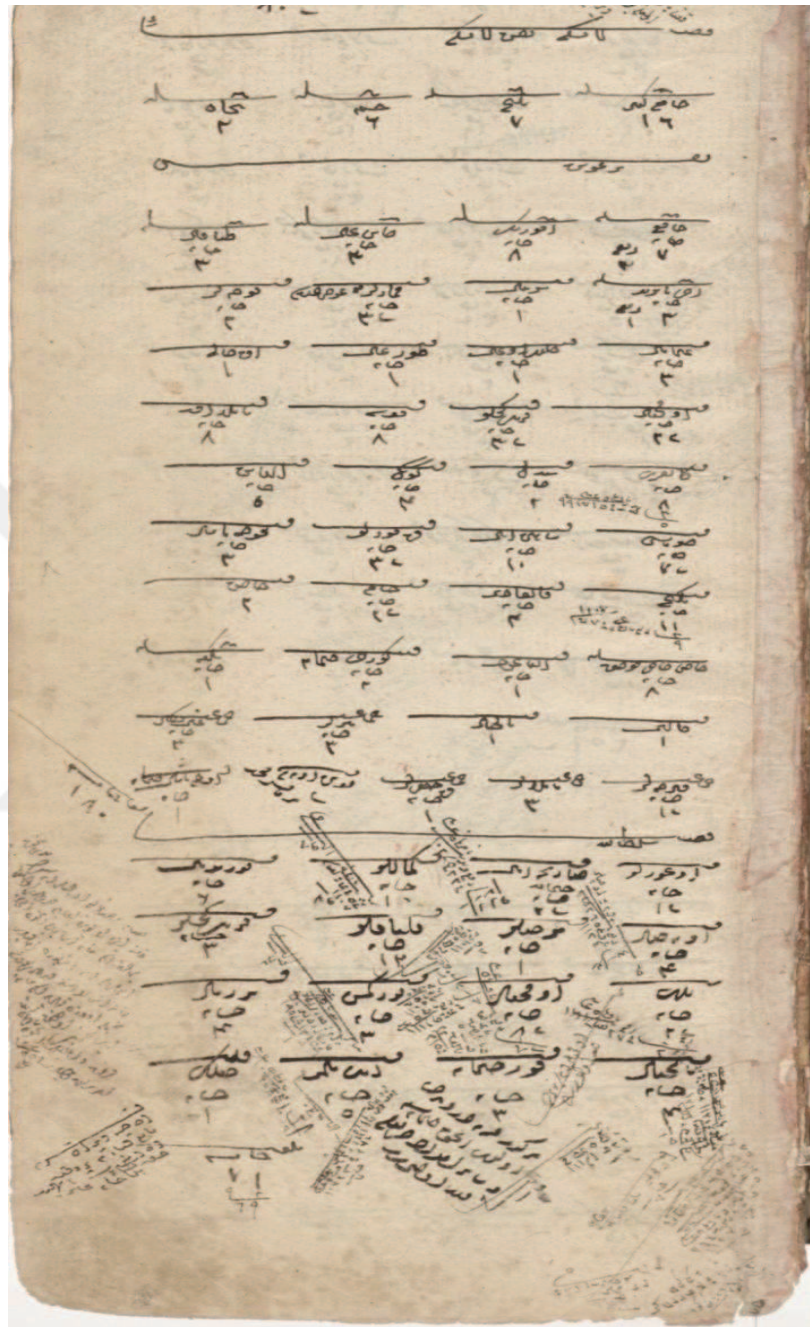
EK- 1

Biga Kazâsı Avârizhâne Miktarları

BOA, KK.d., 2767, H. 1070/ M. 1660

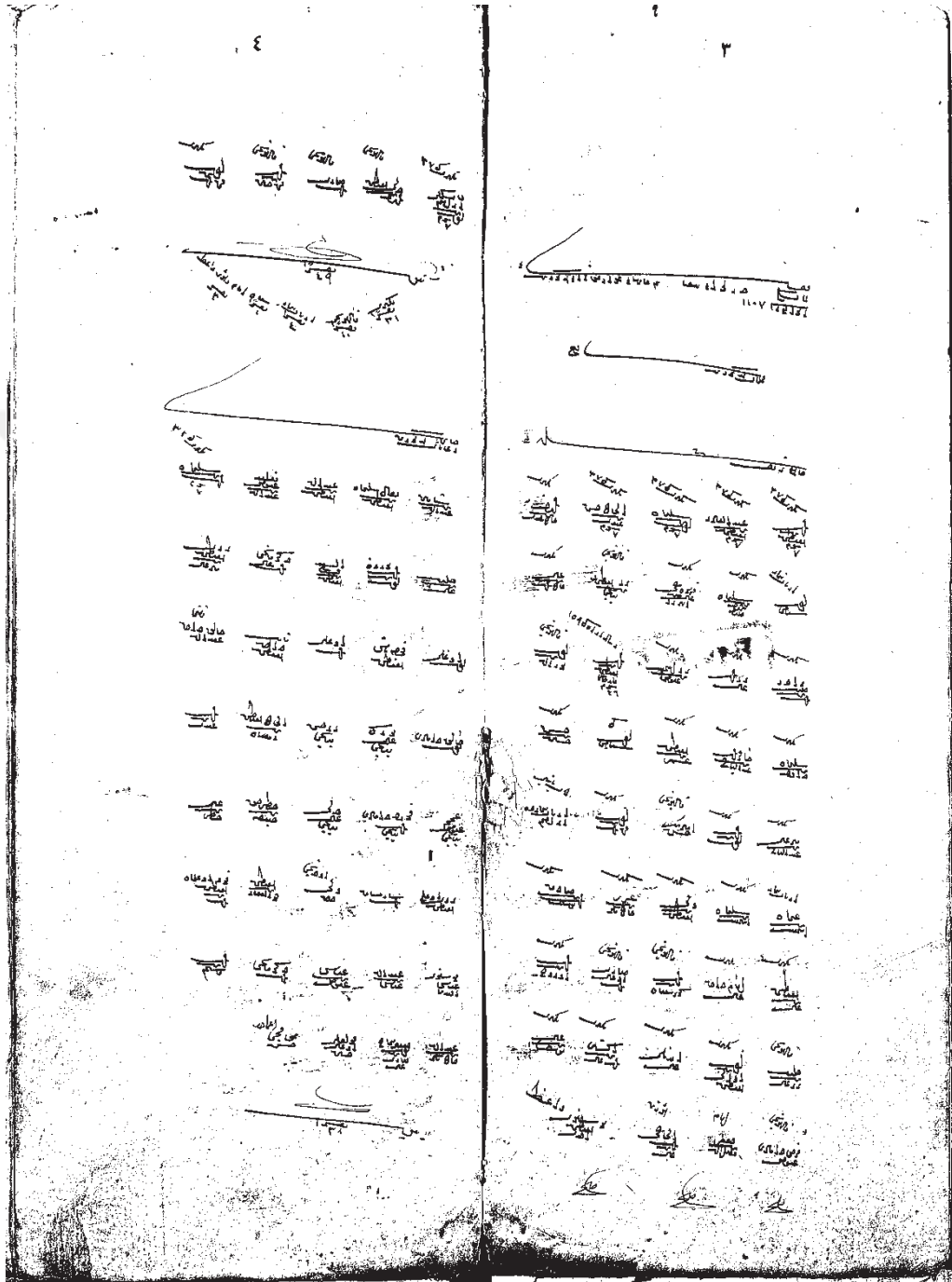
EK- 2

Lâpseki Kazâsı ve Kal‘a-i Sultaniye Kazâsı Avârizhâne Miktarları

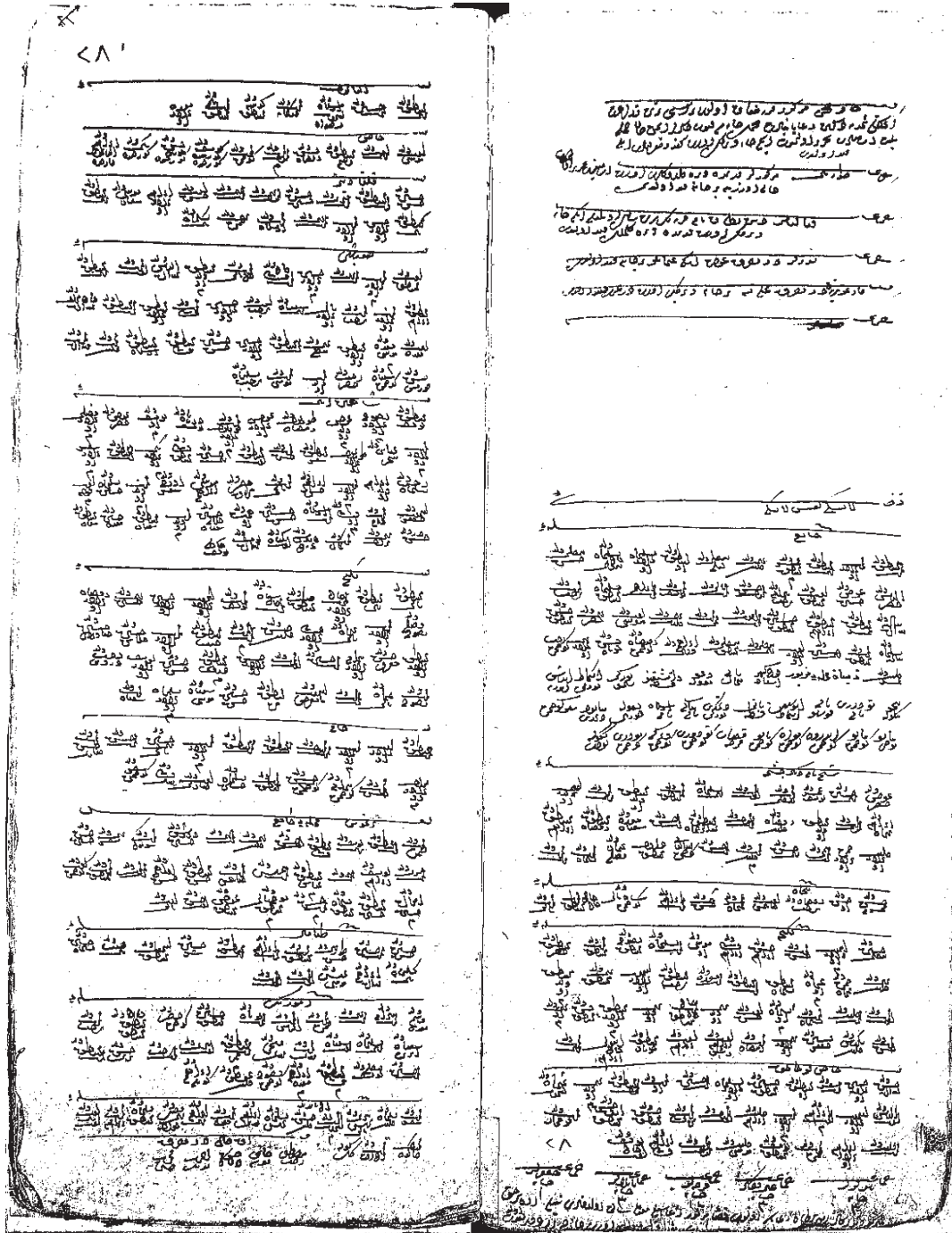
BOA, KK.d., 2767, H. 1070/ M. 1660

EK- 3

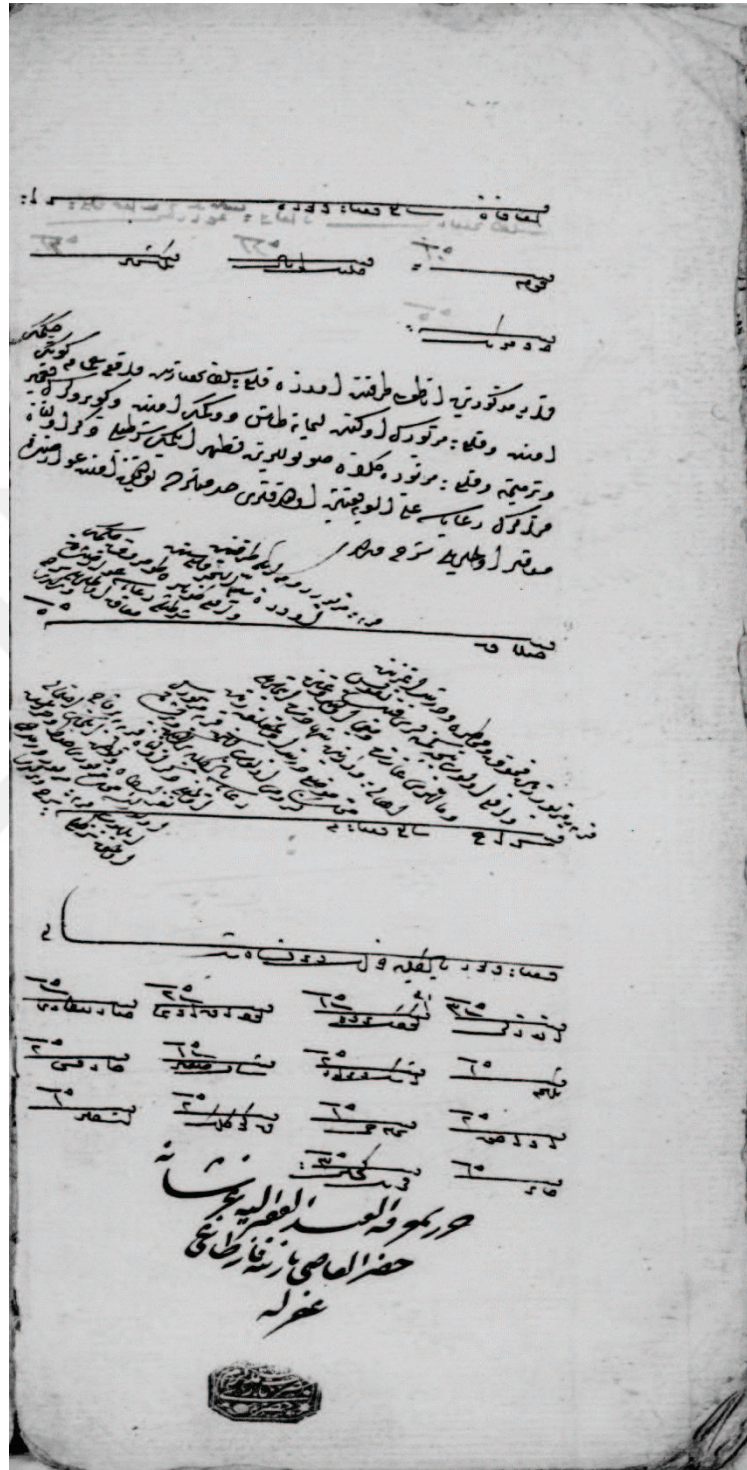

Lâpseki Kazâsı Mufasssal Avârızhâne Defteri

BOA, KK.d., 2769 H. 1107/ M. 1695

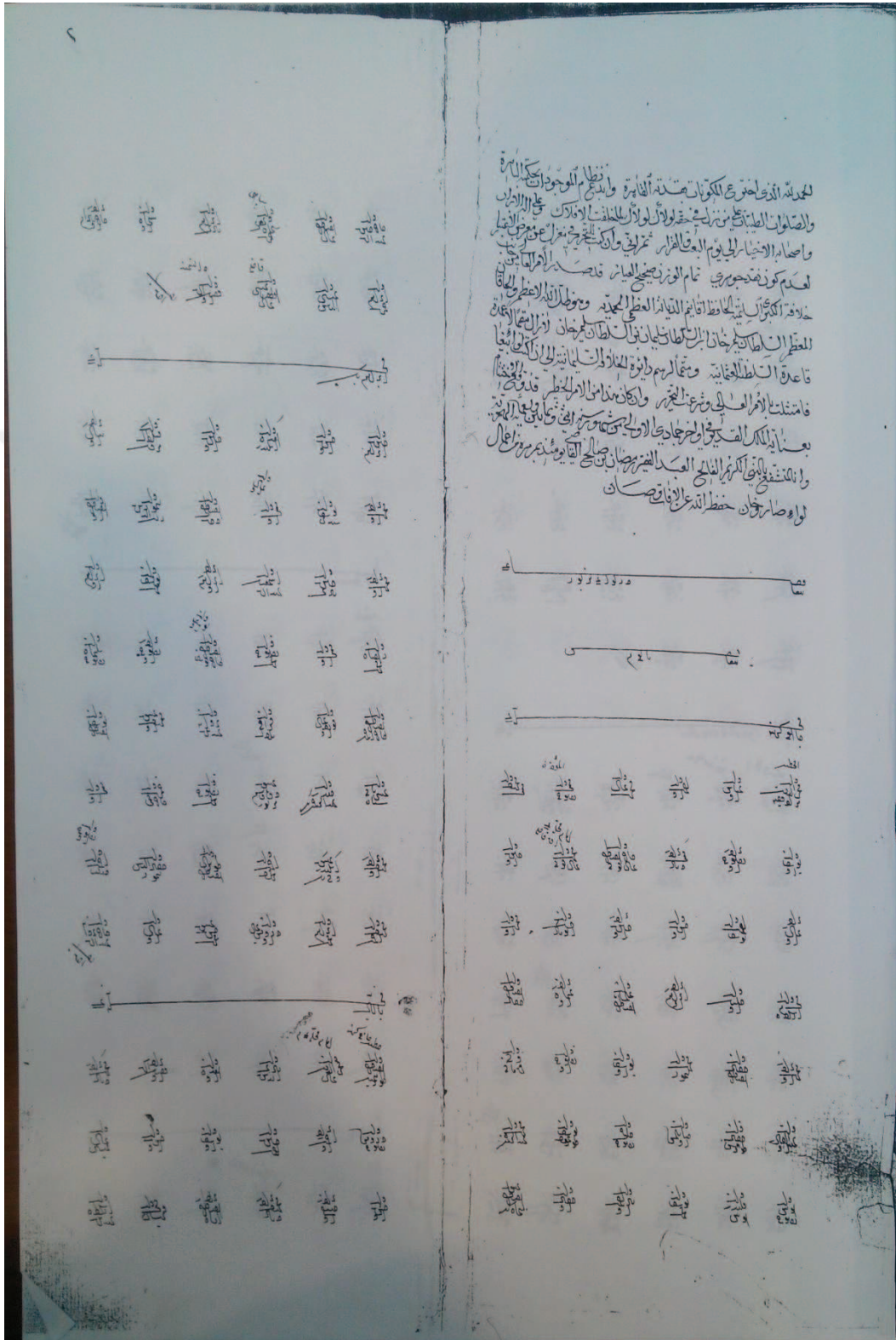

EK-8

1705 Tarihli Deftere Göre Ezine Kazası'ndaki Muaf ve Perişan Olan Köyler

BOA, D.MKF.d., 27887, v. 9b.

Biga Kazâsı Mahalleleri'nin Tahrir Kayıtları

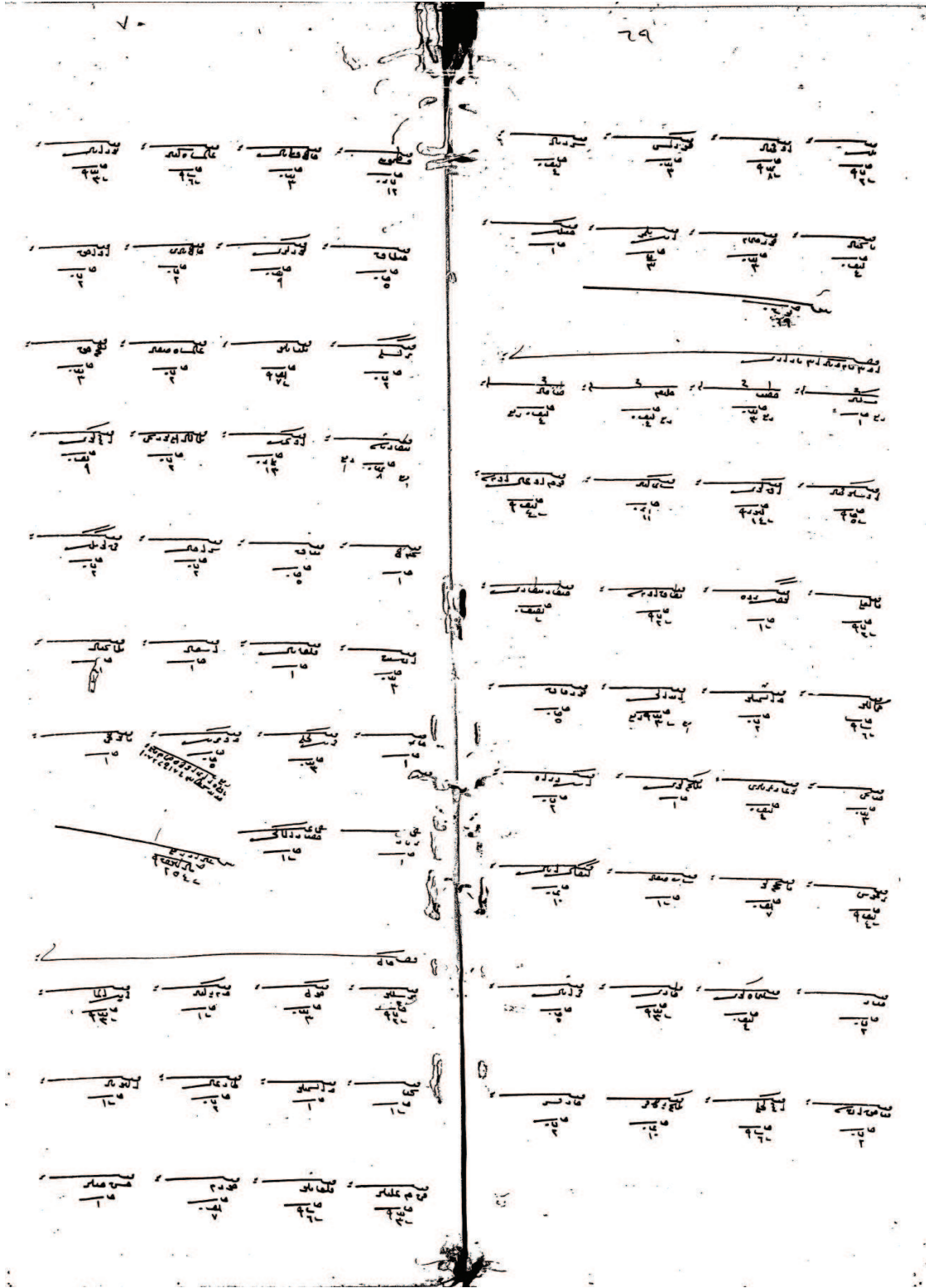
BOA, TT.d., 1093, v. 2a.

۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

EK-12

Ezine Kazâsı'nın 1079/1669 Tarihli İcmâl Avârızhâne Defteri'ndeki Tahriri

BOA, MAD.d., 2814, s. 69-70.

EK-13

Handwritten manuscript page (EK-13) featuring musical notation and numerical calculations. The page is divided into two main sections by a vertical line.

Left Section:

- Top: Musical notation on a staff with the title "تقریر" (Taqirir) and "مقام" (Maqam).
- Middle: A complex diagram showing a musical scale or sequence of notes, with numerical values written below it.
- Bottom: A large numerical calculation, likely a sum or product, with the result "۴۹۴۲" (4942) written at the bottom.

Right Section:

- Top: Musical notation on a staff with the title "تقریر" (Taqirir) and "مقام" (Maqam).
- Middle: A complex diagram showing a musical scale or sequence of notes, with numerical values written below it.
- Bottom: A large numerical calculation, likely a sum or product, with the result "۴۹۴۲" (4942) written at the bottom.

Biga Sancağı'nın 1038/1629 Tarihli İcmâl Avârızhâne Miktarı

BOA, MAD.d., 3862, s. 32-33.

EK-14

Handwritten manuscript page (EK-14) from the Biga Sancağı'nın 1058/1649 Tarihli İcmâl Avârızhâne Defteri, showing musical notation and numerical calculations.

The page is divided into two main sections by a vertical line. The left section (labeled 'Co') contains musical notation on staves and numerical calculations. The right section (labeled 'Ca') also contains musical notation and numerical calculations.

Left Section (Co):

- Top: Musical notation on a staff with the title "Mevlânâ'nın Halkâsı".
- Middle: A large block of musical notation on staves, with a title "Mevlânâ'nın Halkâsı" and a subtitle "Mevlânâ'nın Halkâsı".
- Bottom: Numerical calculations, including a table of numbers and a final sum.

Right Section (Ca):

- Top: Musical notation on a staff with the title "Mevlânâ'nın Halkâsı".
- Middle: A large block of musical notation on staves, with a title "Mevlânâ'nın Halkâsı" and a subtitle "Mevlânâ'nın Halkâsı".
- Bottom: Numerical calculations, including a table of numbers and a final sum.

The manuscript is written in Ottoman Turkish and includes various musical notations and numerical calculations.

Biga Sancağı'nın 1058/1649 Tarihli İcmâl Avârızhâne Defteri'ndeki Tahriri

BOA, MAD.d., 3838, s. 24.

EK-15

Muaf Olan Köylerle Dümrik, Yenişar, Halil İli ve Kum Köyleri Hakkında Yazılan Hüküm
BOA, KK.d. 2767, v. 22b.

